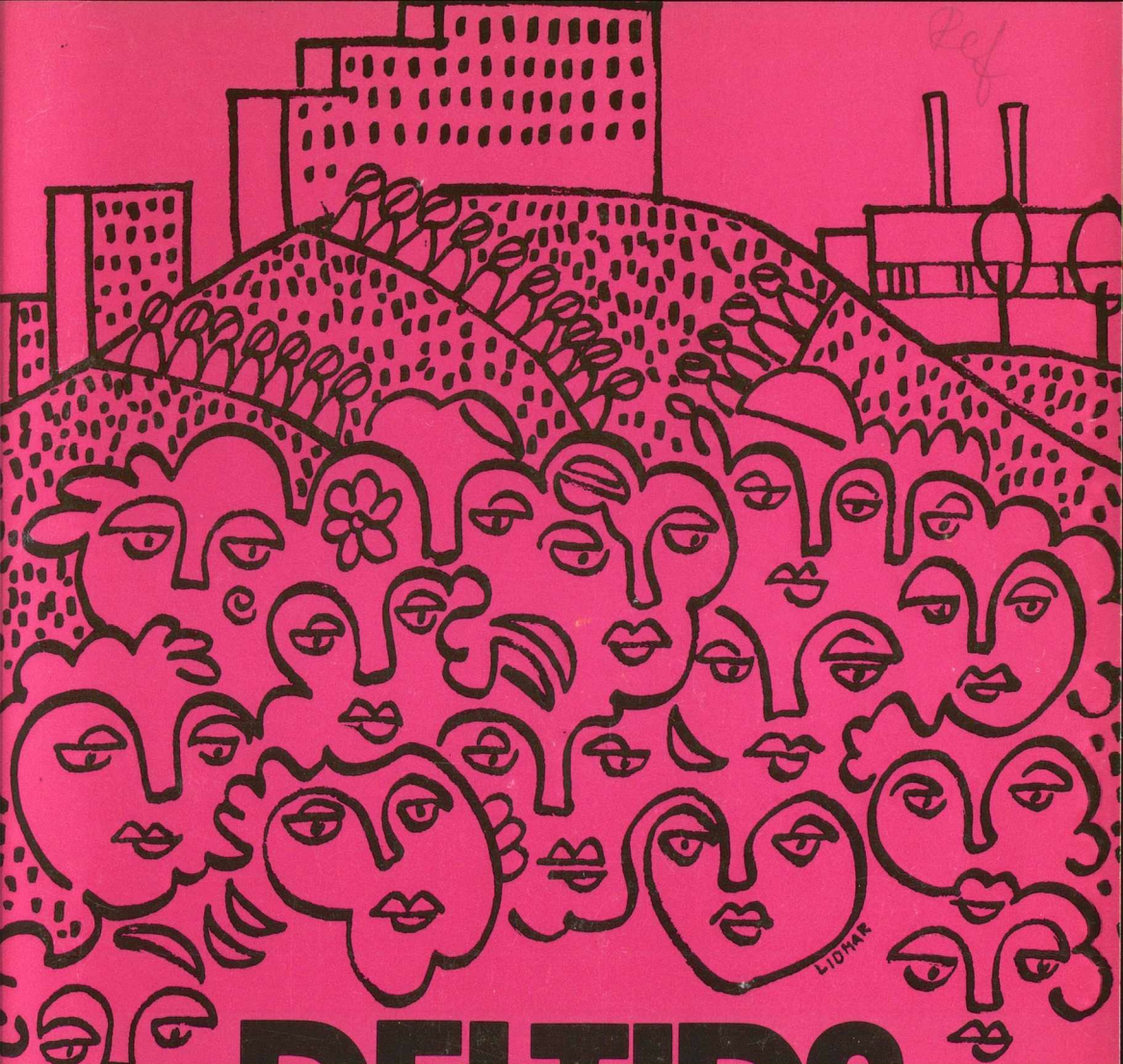




Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013



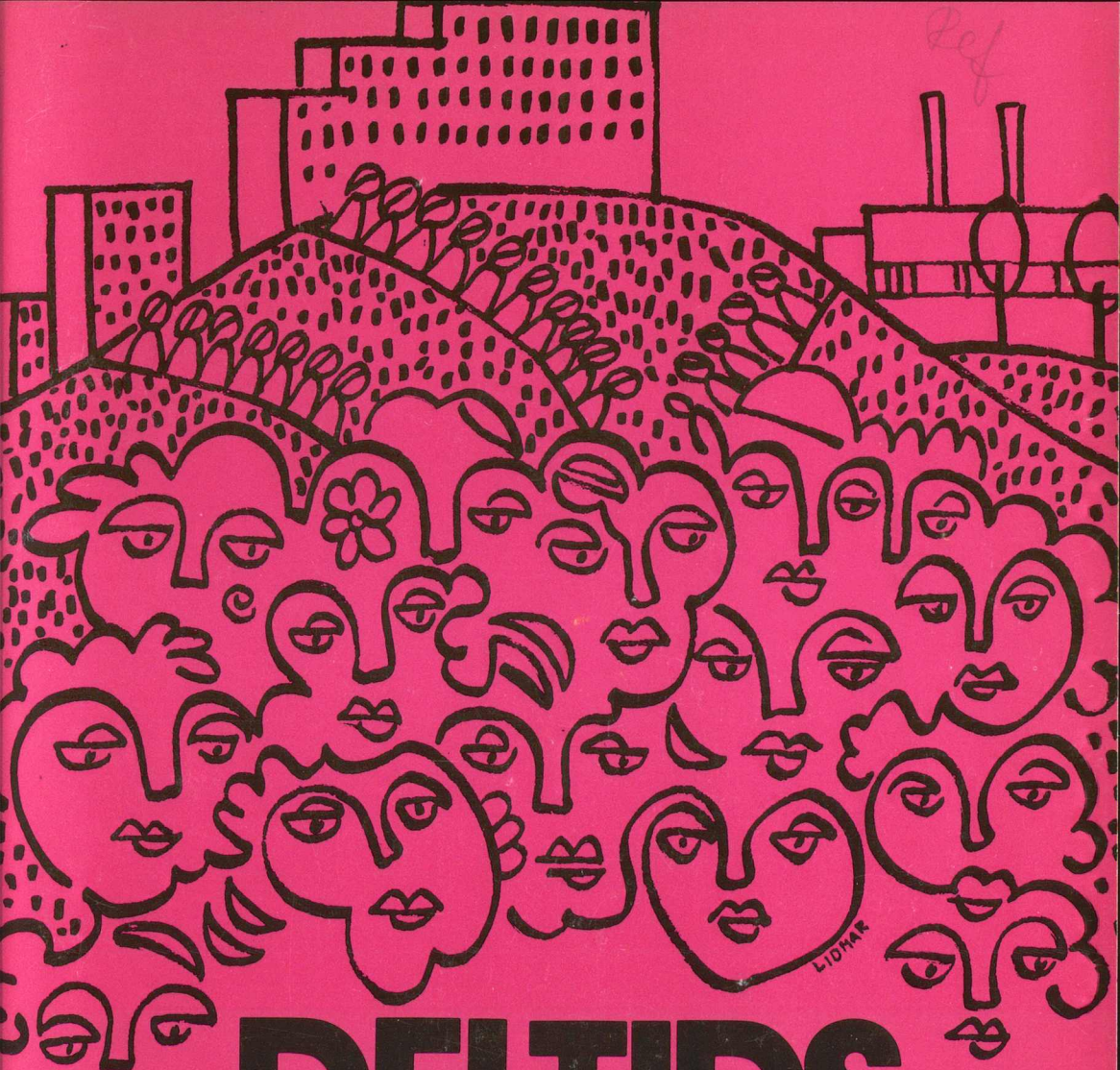
National Library
of Sweden

1976 : 6



JÄMSTÄLLDAS VILLKOR

EN UTREDNING FRÅN
DELEGATIONEN FÖR JÄMSTÄLLDHET
MELLAN MÄN OCH KVINNOR

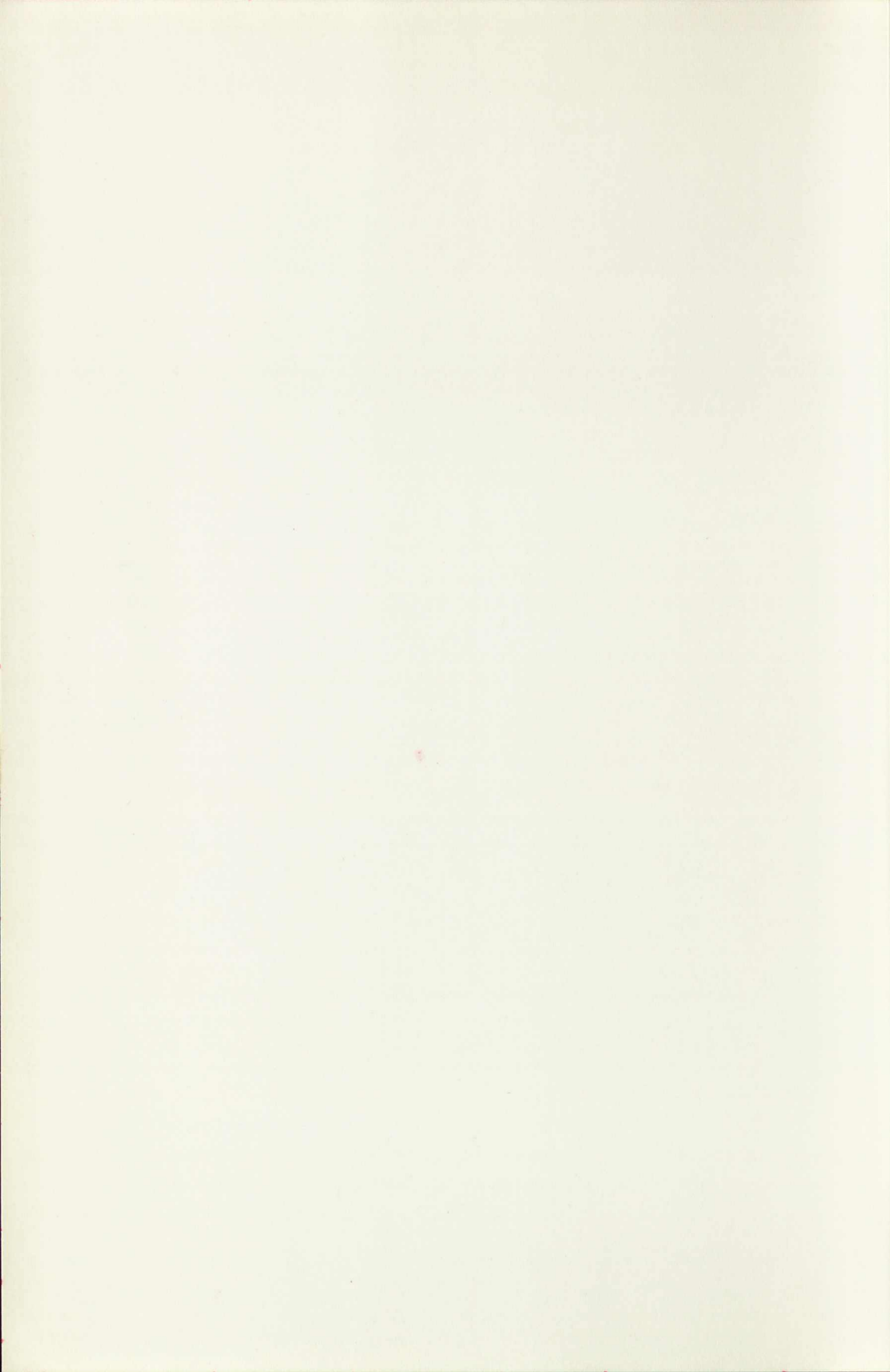


DELTIDS ANSTÄLLDAS VILLKOR

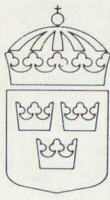
1976 : 6



EN UTREDNING FRÅN
DELEGATIONEN FÖR JÄMSTÄLLDHET
MELLAN MÄN OCH KVINNOR



255
1



Statens offentliga utredningar
1976:6
Justitiedepartementet

Deltidsanställdas villkor

En utredning från Delegationen för jämställdhet
mellan män och kvinnor
Stockholm 1976

Omslag Sven-Gunnar Lidmar
Illustrationer Katarina Ribrant
ISBN 91-38-02683-X
Göteborgs Offsettryckeri AB,
Stockholm 1976

Till Statsministern

Som ett led i sitt arbete att skapa underlag för statsmakernas politik för jämställdhet mellan män och kvinnor har delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor låtit undersöka och analyserat deltidsarbetet.

Utredningsarbetet har bl a omfattat en större undersökning av de deltidsarbetandes förhållanden, som på delegationens uppdrag utförts av statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Vidare har institutet för social forskning på basis av 1968 års levnadsnivåundersökning utarbetat en rapport.

Under utredningsarbetet har fortlöpande kontakter hållits och samråd skett med framför allt arbetsmarknadens parter, men också med arbetsmarknadsstyrelsens utredningsenhet, institutet för social forskning och utredningar av betydelse för arbetet. Kontakter om utredningens uppläggning har också skett genom den s k stora delegationen, där kvinnoorganisationer, statliga myndigheter och arbetsmarknadens centrala organisationer är representerade. Bl a har det frågeformulär som använts i SCB:s undersökning diskuterats.

En rapport med preliminärt material, Deltidsanställdas inkomster och samsättningsförhållanden, presenterades i februari 1975.

Delegationen får härmed överlämna sitt betänkande.

Stockholm i januari 1976

Anna-Greta Leijon

May-Britt Carlsson

Gustav Persson

Berit Rollén

Elisabet Sandberg

Maj-Britt Sandlund

Helny Westman

/Elisabeth Krausz

Innehållsförteckning

<i>Sammanfattning</i>	9
Kapitel 1 <i>Inledning</i>	13
1.1 Vad är deltidsarbete	13
1.2 Om statistiska centralbyråns undersökning, Deltidsarbete 1974	14
1.3 Om levnadsnivåundersökningarna och AKU	14
1.4 Om näringsgrenar	14
1.5 Om yrkesgrupper	16
1.6 Om andra begrepp	17
Kapitel 2 <i>Män, kvinnor, heltidsarbete och deltidsarbete</i>	19
2.1 Inledning	19
2.2 Män, kvinnor, barn och arbete	20
2.3 Män, kvinnor, deras ålder och deras arbete	21
2.4 Män och kvinnor i olika delar av landet	21
2.5 Män och kvinnor i olika yrken	21
2.6 Utbildning och sysselsättning bland kvinnor	23
Kapitel 3 <i>Något om utvecklingen mellan 1970 och 1974</i>	25
3.1 Inledning	25
3.2 Män	25
3.3 Kvinnor	25
3.4 Kvinnor med barn	26
3.5 Yrken	26
3.6 Regioner	27
Kapitel 4 <i>Deltidsanställda kvinnor 20–66 år</i>	29
4.1 Arbetet	29
4.1.1 Yrken och arbetsgivare	29
4.1.2 Arbetstidens längd	31
Yrken	32
Arbetsgivare	32
4.1.3 Andra arbetstidsfrågor	33
Arbetstidsschema	33
Variationer i arbetstiderna	33
Övertid	33
Arbetstidsförläggning	33

	"Husligt" arbete	34
	Städare	34
	Hälso- och sjukvårdsarbete	35
	Övriga kontorsyrken	35
	Affärsbiträden	35
	Tillverkningsarbete	36
	Bokförings- och kassaarbete	36
	Övrigt servicearbete	37
	Transport- och kommunikationsarbete	37
	Pedagogiskt arbete	37
4.1.4	Anställningsformer	37
4.1.5	Semester	38
	Statligt anställda	39
	Privatanställda	39
	Landstingsanställda	40
	Kommunalanställda	40
	Yrken	41
	Sammanfattning	41
4.1.6	Sociala förmåner	41
4.1.7	Kunskap om anställningsvillkor	42
4.1.8	Internutbildning och befordran	42
	Arbetsgivare	43
	Yrken	44
	Befordran	44
	Sammanfattning	44
4.1.9	Anställningarnas varaktighet	44
	Yrken och arbetsgivare	45
	Sammanfattning	45
4.1.10	Inkomster	46
	Yrken	47
	Anställningstidens längd och anställningsförhållanden	48
	Sammanfattning	49
4.1.11	Sysselsättning före nuvarande deltidsanställning	50
	Yrken	51
	Sammanfattning	51
4.1.12	Facklig aktivitet	52
	Yrken	52
	Arbetsgivare	52
	Arbetstider, tidigare sysselsättning	53
	Inkomster	53
	Anställningsförhållanden	54
	Sammanfattning	55
4.1.13	Sammanfattning	55
4.2	Familjeförhållanden och ålder	57
4.2.1	Ålder, civilstånd och antal barn	57
4.2.2	Yrken	58
4.2.3	Ålder, barn och antal arbetade timmar i veckan	59

4.2.4	Tidigare sysselsättning och anställningstidens längd	59
4.2.5	Anställningsförhållanden och facklig aktivitet	60
4.2.6	Månadsförtjänster	60
4.2.7	Familjeinkomster	61
4.2.8	Arbetstidförläggning	62
4.2.9	Arbetstidsförläggning i familjerna	63
4.2.10	Sammanfattning	63
4.3	Upplevda skäl till deltidsarbetet	64
4.4	Barnens förhållanden	66
4.4.1	Föräldrarnas arbetstider och arbetstidsförläggning	66
4.4.2	Barnomsorgen	67
	Barn som klarar sig själva	68
	"Övriga" tillsynsformer	68
	Fadern (make) tar hand om barnen	68
	Sammanfattning	68
4.5	Undersysselsättning bland deltidsanställda kvinnor	69
	Sammanfattning	71

Kapitel 5	<i>Deltidsanställda män</i>	73
5.1	Familjeförhållanden	73
5.2	Anställningstidens längd och sysselsättning före nuvarande deltidsanställning	73
5.3	Yrken	74
5.4	Arbetstidens längd och förläggning	74
5.5	Anställningsförhållanden	74
5.6	Inkomster	75
5.7	Fackföreningstillhörighet	75
5.8	Sammanfattning	75

Kapitel 6	<i>Analys av deltidsarbetet ur jämställdhetssynvinkel</i>	77
6.1	Orsaker till deltidsarbetets omfattning	77
6.2	Hinder att arbeta full tid	78
6.2.1	Brist på arbete	78
6.2.2	Brist på god barnomsorg	79
6.2.3	Hinder i arbetslivets organisation, brister i arbetsmiljöerna och brist på utbildning och förvärvsvana	80
6.3	Hinder att arbeta deltid	80
6.4	Rätten till arbete och deltidsarbetet	81
6.4.1	Rätten till försörjning	81
6.4.2	Rätten till social gemenskap	82
6.4.3	Rätten att ta till vara sina personliga resurser	82
6.4.4	Sysselsättningspolitikens medverkan till att sociala och ekonomiska skillnader mellan individer, grupper och regioner utjämnas	83
6.5	Deltidsarbetet och jämställdheten i familjen	84
6.6	Deltidsarbetet och jämställdheten i samhällslivet	85
6.7	Till slut	86

Sammanfattning

Denna utredning handlar till allra största delen om deltidсанställda, vuxna kvinnor.

I kapitel 1–5 förklaras begrepp och redovisas resultat av främst en större undersökning som på delegationens uppdrag utförts av statistiska centralbyrån. Kapitel 6 är en analys av orsakerna till omfattningen av deltidսarbetet bland kvinnor och av effekterna på jämställdheten mellan män och kvinnor i arbetslivet, i familjen och i samhällslivet.

600 000 kvinnor arbetar deltid, dvs har stadigvarande förvärsarbeten som omfattar mindre än 35 timmar i veckan. Av dem är 570 000 anställda och i åldrarna mellan 20 och 66 år. Mycket få män har deltidսarbete, och de få som har det är i allmänhet antingen ungdomar eller pensionärer.

Deltidսarbetet är koncentrerat till ett begränsat antal yrken som, förutom att de är traditionella kvinnoyrken, utmärks av låga lönelägen och av att det inte krävs någon eller endast kort utbildning för anställning.

De vanligaste yrkena bland deltidսarbetande är s k husliga yrken – främst hemsamariter – städarbete, hälso- och sjukvårdsarbete och kontorsyrken. Mer än tre fjärdedelar av alla kvinnliga städare och omkring hälften av alla kvinnliga affärsbiträden, av alla kvinnor i "husliga" yrken och i s k övriga serviceyrken (främst servitriser och bespisningspersonal) arbetar deltid.

Deltidսarbete är vanligare bland medelålders och äldre kvinnor än bland yngre. Det är också vanligare bland kvinnor med äldre barn än bland kvinnor med barn i förskoleåldern.

Kvinnor med hög utbildning, och framför allt kvinnor med yrkesutbildning, arbetar mera sällan deltid än kvinnor med kortare utbildning.

Drygt hälften av de nya arbeten som tillkommit under de senaste åren har varit heltidսarbeten. Den korta deltiden (mindre än 20 timmar i veckan) har minskat.

Kvinnorna har stått för hela sysselsättningsökningen under de senaste åren, och denna har framför allt varit snabb bland mödrar till barn i förskoleåldern.

Skillnaderna i genomsnittlig arbetstid mellan män och kvinnor har också minskat.

Sysselsättningsökningen bland kvinnorna har framför allt varit snabb i storstadsområdena, och där har den dessutom i större utsträckning än i övriga landet bestått av heltidսarbete.

Deltidsarbete kan innebära allt från 1 till 34 timmar i veckan och allt från enstaka timmar enstaka dagar i veckan eller månaden till halvtid eller mer varje dag eller enstaka fulla arbetsdagar. Oregelbundna arbetstider är mycket vanligt.

Närmare 200 000 av de 570 000 deltidsanställda vuxna kvinnorna arbetar mindre än 20 timmar i veckan. De allra flesta av dem har antingen ett "husligt" yrke eller är städare.

160 000 arbetar mer än halvtid, dvs mellan 25 och 34 timmar. Detta är framför allt vanligt bland affärsbiträden, i tillverkningsarbete och i vissa serviceyrken.

Helt eller delvis obekväma arbetstider har närmare hälften av de deltidsanställda kvinnorna. Detta är framför allt vanligt bland städare och i hälso- och sjukvårdsarbete.

Stora grupper deltidsanställda har brister i sina anställningsförhållanden. Många saknar arbetstidsschema och arbetar så litet och/eller med sådana arbetstidsförläggningar att de helt eller delvis går miste om någon eller flera sociala förmåner. Värdet av många förmåner blir också litet pga de låga inkomsterna.

Det stora flertalet deltidsanställda har rätt till semester i form av betald ledighet, men mycket stora grupper uppger att de får ut sin semester i form av semesterersättning och inte som semester. En inte obetydlig grupp uppger dessutom att de varken får semester eller semesterersättning.

De deltidsanställda är ofta dåligt informerade om sina anställningsförhållanden och om sina rättigheter. Bara en liten del har fått någon företagsintern utbildning.

De deltidsanställda är inte någon instabil grupp på arbetsmarknaden. De byter inte arbete oftare än andra, och stora grupper har haft sina anställningar under flera år.

De deltidsanställdas inkomster är mycket små, både därför att de arbetar mindre än full tid och därför att de i allmänhet arbetar i lågt avlönade yrken. Högst en fjärdedel av kvinnorna har sådana inkomster att de har någon möjlighet att försörja sig själva.

Närmare hälften av dem som nu arbetar deltid har före sina nuvarande anställningar varit hemarbetande. Många av dem har sannolikt varit det under många år.

Hälften av de deltidsanställda är fackligt anslutna. Organisationsgraden är särskilt låg bland dem i "husliga" yrken och bland städare.

De allra flesta deltidsanställda kvinnor är gifta med heltidsarbetande män. Deltidsarbete förekommer bara sällan bland ensamstående kvinnor. Knappt hälften av alla deltidsanställda kvinnor har barn under 12 år. I hälften av alla barnfamiljer har den ena eller båda föräldrarna obekväma arbetstider.

Kort deltid, brister i anställningsförhållandena och låga inkomster är framför allt vanligt bland de medelålders och äldre kvinnorna och bland de kvinnor som har många barn.

Obekväma arbetstider är betydligt vanligare bland de kvinnor som har barn, och framför allt bland dem som har många barn, än bland de äldre kvinnorna.

Närmare en halv miljon barn under 12 år har deltidsanställda mödrar. De allra flesta av dem har mödrar som arbetar halvtid eller mer. Framför

allt de yngre barnen har ofta mödrar som arbetar på obekväma tider.

Mycket stora grupper barn till deltidсанställda mödrar har inga eller osäkra omsorgsformer. Många barn måste klara sig själva någon tid. Detta förekommer också bland förskolebarn. En ganska stor grupp förskolebarn följer med föräldrarna till arbetet.

84 000 deltidсанställda vuxna kvinnor vill för närvarande ha mer arbete med sina nuvarande – ofta låga – timförtjänster. 5 procent av alla kvinnor i arbetskraften är alltså partiellt arbetslösa.

De 42 000 deltidсанställda männen är i allmänhet antingen ungdomar eller pensionärer. Knappast någon har barn under 12 år. Männen har oftare än kvinnorna lös anknytning till arbetsmarknaden.

Den fackliga organisationsgraden bland deltidсанställda män är mycket låg. Männen har i stor utsträckning andra yrken än kvinnorna. Knappast några män finns i de stora kvinnoyrkena "husligt" arbete och hälso- och sjukvårdsarbete. I stället har de flesta tillverkningsarbeten eller transport- och kommunikationsarbeten.

Utgångspunkten för delegationens analys av deltidsarbetet är arbetet för jämställdhet mellan män och kvinnor. Grunden är allas – mäns och kvinnors – lika rätt till arbete på goda villkor.

Delegationen anser att deltidsarbetet som det ser ut i dag har många negativa sidor. Det ger bara undantagsvis möjligheter till egen försörjning och det minskar den sociala gemenskapen och bl a därigenom också den fackliga aktiviteten. Möjligheterna för människor att tillvarata och utveckla sina personliga resurser är också mindre i deltidarbete än i heltidsarbete. Det bidrar till att skillnader i lön och inflytande mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden består.

Det omfattande deltidsarbetet bland kvinnorna möjliggör för männen att arbeta heltid på de villkor som idag råder på arbetsmarknaden. Härigenom bidrar det till att den traditionella fördelningen av ansvar och arbete inom familjen kan bestå.

Delegationen anser inte att deltidarbete som en bestående företeelse på arbetsmarknaden kommer att leda till jämställdhet mellan män och kvinnor. Det är i stället ett uttryck för brister i samhället och för den bristande jämställdheten. Därför anser delegationen att deltidsarbetets stora omfattning bland kvinnor är ett starkt argument för en förkortning av den dagliga arbetstiden för alla – män och kvinnor – och för en fullt utbyggd god barnomsorg.

Men dagens arbetsmarknad tar bara sällan hänsyn till att människor har andra förpliktelser och intressen än arbetet. Ofta överutnyttjas männen, medan kvinnornas resurser tas dåligt till vara.

Därför är i dag deltidarbete för kvinnor i många familjer det enda och bästa alternativet. Därför måste de deltidarbetandes ställning förstärkas. Men den form av deltidarbete som i dag mestadels förekommer får inte bli en permanent företeelse i vissa yrken, i vissa delar av landet eller i vissa branscher. Tillgången på deltidarbete ska inte styras av brist på arbete, av brist på god barnomsorg eller av brist på utbildning och förvärvsvana utan av de enskilda människornas önskningar och behov.

1 Inledning

1.1 Vad är deltidarbete?

Med deltidarbete menar vi i denna utredning ett arbete som omfattar mindre än vad som i lag eller avtal är full arbetstid eller arbetsmängd, och det ska alltid vara mindre än 35 timmar i veckan.

Deltidsarbetet ska också vara stadigvarande – både på det sättet att den kortare arbetstiden inte är tillfällig och att arbetet inte är tillfälligt.

De deltidarbetande denna utredning handlar om är alltså alla de som normalt i sina arbeten och under längre perioder arbetar mindre än full tid.

Det är också viktigt att skilja på deltidanställningar och förkortningar av arbetstiden inom ramen för ett heltidsarbete. I t ex statlig tjänst finns både deltidanställningar och rätt till nedsättning av arbetstiden inom ramen för ett heltidsarbete. Nedsättning av arbetstiden – partiell tjänstledighet – innebär att man i botten har ett heltidsarbete som man i princip när som helst kan återgå till. Har man däremot en deltidanställning har man i allmänhet inga sådana garnatier. Vill man då ha ett heltidsarbete – eller mer arbete – måste man söka ett annat arbete. Denna utredning handlar om dem som själva anser sig ha ett stadigvarande deltidarbete, oberoende av om det är fråga om deltidanställning eller partiell tjänstledighet.

De allra flesta av dem som arbetar deltid har säkerligen deltidanställningar, inte förkortningar av arbetstiden inom ramen för ett heltidsarbete. Delegationen vill också framhålla att mycket av det som utmärker deltidanställningar också utmärker *långvariga* förkortningar av arbetstiden inom ramen för ett heltidsarbete.

De deltidarbetande som denna utredning handlar om har inte heller mer än ett arbete.

Men deltidarbete förekommer också som "extraknäck" och det finns också människor som har flera olika arbeten som tillsammans ger dem fulla – eller mer än fulla – arbetsveckor. Detta behandlas inte i denna utredning. Inte heller tar vi upp säsongarbete, som ju också är en form av deltidarbete.

Detta innebär att det finns betydligt fler *deltidsarbeten* än det finns *deltidsarbetande*.

1.2 Om statistiska centralbyråns undersökning Deltidsarbete 1974

Deltidsundersökningen gjordes som en tilläggsundersökning till de ordinarie arbetskraftsundersökningarna (se nedan) i april, maj och juni 1974, dvs andra kvartalet 1974.

Intervjuerna gjordes per telefon av statistiska centralbyråns anställda intervjuare. Alla som hade en anställning eller som var egna företagare och som vanligen arbetade mindre än 35 timmar i veckan fick 36 extra frågor i direkt anslutning till AKU-intervjun. Totalt intervjuades 5 351 personer.

De flesta frågorna rörde arbetstider och arbetsförhållanden, några rörde familjeförhållanden och inkomster. Några frågor var av attitydkaraktär. Resultaten av de senare frågorna är tyvärr av ett mer begränsat värde, både därför att telefonintervjuer inte är den bästa metoden för att undersöka människors inställning och därför att frågorna inte var entydigt formulerade.

Resultaten av undersökningen redovisas utförligt i denna utredning. SCB:s rapport Deltidsarbete 1974 utges dessutom av Allmänna Förlaget.

Rapporten behandlar i första hand deltidсанställda kvinnor mellan 20 och 66 år. Dessutom jämförs deltidssysselsatta och heltidssysselsatta i vissa avseenden.

1.3 Om levnadsnivåundersökningarna och AKU

Socialforskningsinstitutet har för delegationens räkning bearbetat material från levnadsnivåundersökningen 1968. Denna rapport behandlar de deltid-arbetande kvinnornas levnadsförhållanden jämfört med de heltid-arbetandes och analyserar sambandet mellan gifta kvinnors sysselsättningsförhållanden och deras mäns inkomster.

Arbetskraftsundersökningarna (AKU) görs varje månad. Då intervjuas ett för hela befolkningen representativt urval på 18 000 personer om sina arbetsförhållanden. Genom dessa undersökningar får man uppgifter om sysselsättningen i olika yrken, branscher och delar av landet och om arbetslösheten. Dessa uppgifter publiceras varje månad av statistiska centralbyrån.

Kvartals- och årssiffror räknas fram på basis av månadsundersökningarna.

Resultat från AKU-undersökningarna 1970 och 1974 är det huvudsakliga underlaget för kapitel 3.

1.4 Om näringsgrenar

I utredningen redovisas uppgifter om näringsgrenar efter arbetsgivare. Vilken näringsgren en arbetsplats ska räknas till bestäms av den huvudsakliga verksamheten vid arbetsplatsen och har i princip ingenting att göra med vilka yrken de anställda har. Flera av de vanliga yrkena finns i många olika näringsgrenar. Det gäller framför allt kontorsarbete och städning. Andra yrken finns praktiskt taget uteslutande i en näringsgren – det gäller t ex

lärare, som i allmänhet är anställda inom näringsgrenen undervisning, textilarbetare som är anställda i textilindustrin, sjukvårdsbiträden inom hälso- och sjukvårdsverksamhet osv. Men inom dessa näringsgrenar finns också andra yrkesgrupper – det gäller t ex den kommunala undervisningen, där det finns stora grupper bespinningsbiträden, skolsköterskor, städare osv.

Statlig verksamhet

Post- och telekommunikationer

- ☐ posten, televerket och SJ.

Offentlig förvaltning och andra tjänster

- ☐ all annan statlig verksamhet, t ex centrala statliga verk, polisen, försvaret, universitet och högskolor, statliga sjukhus, länsstyrelser, arbetsförmedlingar och försäkringskassor, men inte statliga företag

Landstingens verksamhet

Hälso- och sjukvård

- ☐ praktiskt taget alla deltidsarbetande är anställda vid sjukhus och andra av landstingens vårdanstalter.

Primärkommunal verksamhet

Kommunal förvaltning

- ☐ kommunens centrala förvaltning (kommunalkontoret).

Undervisning

- ☐ grundskolor, gymnasieskolor, kommunal vuxenutbildning och deltidsförskolan (lekskolan).

Hälso- och sjukvård

- ☐ framför allt sjukvårdsverksamheten i de tre kommuner (Göteborg, Malmö och Gotland) som inte ingår i landsting.

Socialvård

- ☐ Ålderdomshem, daghem, fritidshem, socialbyråer, hemvårdsverksamhet, färdtjänst, en del fritidsverksamhet. I utredningen skiljs på "husligt" arbete inom socialvården och övrig socialvård. De som har "husligt" arbete inom socialvården är framför allt hemsamariter inom hemvårdsverksamheten och barnskötare på daghem. "Övrig socialvård" är framför allt ålderdomshem och socialbyråer.

Rekreativ verksamhet och bibliotek

- ☐ Kommunala motionsanläggningar, museer, teatrar, ungdomsgårdar m m

Privat verksamhet

(hit räknas också statliga och folkrörelseägda företag och fackliga och politiska och andra organisationer)

Tillverkningsindustrin

- ☐ de flesta deltidsarbetande är anställda i verkstadsindustri, textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri, grafisk industri och förlag (inkl tidningar) och livsmedels-, dryckes- och tobaksindustri.

Detaljhandel

- ☐ livsmedelsdetaljhandel (livsmedelsaffärer och kiosker), varuhus-detaljhandel, sällanköpsvaruhandel (t ex klädaaffärer, skoaffärer, möbelaaffärer, leksaksaffärer, radio- och TV-handel osv) och dagligvaruhandel utan livsmedel (t ex apotek, systembolag, tobaksaffärer, bokhandel, färghandel).

Restaurang och hotell

- ☐ barer, kaféer, restauranger, hotell, pensionat, motell.

Bank och försäkring, fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet

- ☐ banker och försäkringsbolag, fastighetsmäklare, advokatbyråer, arkitektkontor, ingenjörsfirmor, reklambyråer, skrivbyråer, butikskontroll osv.

Privata tjänster

- ☐ här skiljs på undervisning, forskning, hälso- och sjukvård och socialvård – de flesta deltidsarbetande är sannolikt anställda vid privata tandläkar- och läkarmottagningar eller arbetar med folkbildningsverksamhet reparation av motorfordon, tvätterier, privata hushåll och annan personlig serviceverksamhet – bilverkstäder, kemptvättar, "barnflickor", städhjälp i privata hushåll, privata dagmammor, frisersalonger
övrigt inom privata tjänster – här finns städfirmor, fackliga, politiska och andra organisationer och t ex biografer och filmproduktion.

1.5 Om yrkesgrupper

Hälso- och sjukvårdsarbete

- ☐ sjukvårdsbiträden, sjuksköterskor, barnskötare på sjukhus, tandsköterskor, receptarier, sjukgymnaster, vårdare

Pedagogiskt arbete

- ☐ ämneslärare, universitetslärare, förskollärare

Bokförings- och kassaarbete

- ☐ snabbköpskassörer, bankkassörer, restaurangkassörer, avlöningskassörer och bokförare

Övrigt kontorsarbete

- ☐ kontorister, sekreterare, bank- och resebyråtjänstemän, försäkrings- och försäkringskassettjänstemän, stansoperatörer

Affärsbiträden

- ☐ affärsbiträden, butiksbiträden, kioskbiträden, apotekstekniker

Transport- och kommunikationsarbete

- ☐ anställda vid posten och televerket, kontorstelefoni, buss- och tunnelbaneförare, spärrvakter

Tillverkningsarbete

- ☐ arbetare inom textilindustrin, verkstadsindustrin, plast- och gummiindustri, tobaksindustri och grafisk industri, förlag och tidningar

"Husligt" arbete

- ☐ hemsamariter, barnskötare, köksbiträden, bespisningsföreståndare

Städning

- ☐ städare.

Övrigt servicearbete

- ☐ servitriser, frisorer, tvättare, bespisningsbiträden

1.6 Om andra begrepp

Sysselsatta är alla som har en anställning, är egna företagare eller medhjälpande familjemedlemmar utan kontant lön (oftast jordbrukarhustrur).

I arbete är alla sysselsatta minus de som var tillfälligt frånvarande (sjuka, tjänstlediga osv).

Arbetslösa är enligt arbetskraftsundersökningarna de som inte är sysselsatta och som söker arbete.

Arbetskraften är alla sysselsatta plus alla arbetslösa.

Regioner – landet indelas i olika regioner. Storstadslänen är Stockholms, Göteborgs och Malmöhus län, skogslänen är Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Landet kan också indelas efter tätortsgrad (H-regioner). Ju lägre nummer (H 1, H 2 osv) desto tätare befolkat är området. Stockholmsområdet är region H 1, medan inre Norrland, norra Värmland och norra Öland är region H 6.

2 Män, kvinnor, heltidsarbete och deltidarbete

2.1 Inledning

2:a kvartalet 1974, då deltidundersökningen genomfördes, fanns det 657 000 deltidssysselsatta personer. Av dem var 601 000 kvinnor och 56 000 män. 431 000 personer arbetade 20 timmar eller mer i veckan och 226 000 personer arbetade vanligen 1–19 timmar i veckan.

Sysselsättningen bland män och kvinnor

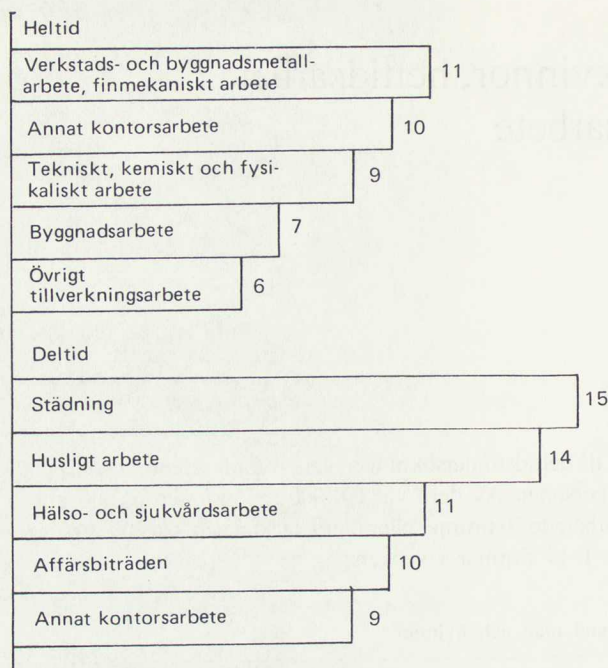
	Män	Kvinnor
Heltidssysselsatta	2 223 000	943 000
Lång deltid	31 000	400 000
Kort deltid	26 000	201 000
Övriga sysselsatta	38 000	100 000
Arbetslösa	38 000	35 000
Latent arbetssökande	12 000	60 000
Utanför arbetskraften, ej latent arbetssökande	421 000	1 114 000
	2 789 000	2 853 000

Tabellen visar sysselsättningen bland män och bland kvinnor. Männen har en betydligt högre sysselsättning än kvinnorna, och männens sysselsättning består därtill nästan uteslutande av heltidsarbete. Detta innebär att den faktiska skillnaden mellan män och kvinnor är större än vad som framgår av om man enbart tar hänsyn till det antal personer som är sysselsatta.

De deltidarbetande har en helt annan fördelning på olika yrken än de heltidarbetande (Diagram 2:1).

70 % av alla deltidssysselsatta – 460 000 personer – finns inom yrkesområdena kontorsarbete, hälso- och sjukvårdsarbete, städning, husligt arbete och bland affärsbiträden. I dessa yrken finns knappt en fjärdedel av alla heltidarbetande.

Knappt 17 % av alla sysselsatta arbetar deltid. Men bland städarna är det 63 %, bland affärsbiträdena 43 %, i "husliga" yrken 42 %, i hälso- och sjukvårdsarbete 36 %, i kontorsyrken 24 % och i textil- och sömnadsarbete



Figur 2.1 De fem vanligaste yrkena bland heltidsarbetande respektive deltidsarbetande. Siffrorna anger andel i procent.

22 %. I administrativt arbete finns knappt 3 % deltidsarbetande, i lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete 4 % och i tillverkningsarbete 5 %.

Kort deltid, mindre än 20 timmar i veckan, är framför allt vanligt i städningsarbete och i husligt arbete. 35 % av alla städare och 20 % av alla i husliga yrken har veckoarbetstider under 20 timmar. I dessa två yrkesgrupper finns nästan hälften av alla dem som arbetar kort deltid.

2.2 Män, kvinnor, barn och arbete

Ungefär en tredjedel av alla kvinnor med barn under 17 år arbetar heltid, en tredjedel arbetar deltid och en tredjedel står utanför arbetskraften. Av de kvinnor som inte har barn under 17 år arbetar också ungefär en tredjedel heltid, ca 15 % deltid och knappt hälften står utanför arbetskraften.

Både heltidsarbete och deltidsarbete är vanligare bland kvinnor med barn i skolåldern än bland småbarnsmödrar. I stället står en betydligt större del av småbarnsmödrarna helt utanför arbetskraften.

Av minst lika stor betydelse för om kvinnor förvärvsarbetar eller ej som barnens ålder är antalet barn. De kvinnor som har två eller fler barn förvärvsarbetar i betydligt mindre utsträckning än de som har ett barn. Och det är också en betydligt mindre andel av flerbarnsmödrarna som har heltidsarbete.

Ungefär fyra av tio kvinnor med ett barn arbetar heltid, men bara ungefär två av tio kvinnor som har två eller fler barn. Däremot är det ungefär lika stora andelar av de kvinnor som har fler barn som av enbarnsmödrarna

som arbetar deltid.

Praktiskt taget alla män med barn under 17 år – över 96 % – arbetar heltid. Deltidsarbete är mycket ovanligt bland dem. Mellan 5 000 och 6 000 män med barn under 17 år arbetar deltid. Det är långt mindre än 1 %. Litet fler, ca 18 000, står utanför arbetskraften. Flertalet av dem torde vara studerande.

Både sysselsättningsgraden och den andel av männen som arbetar heltid är högre bland män med barn än bland män utan barn. Deltidsarbete är lika ovanligt bland småbarnsfäder som bland dem som har äldre barn.

De män som arbetar deltid har i allmänhet inte barn. De män som står utanför arbetskraften har i allmänhet inte heller några barn.

2.3 Män, kvinnor, deras ålder och deras arbete

Män har i alla åldrar en jämfört med kvinnorna hög och jämn sysselsättning. Däremot finns det variationer i kvinnornas sysselsättning som följer åldern och som inte alls kan förklaras av att de har barn. I åldern 45–54 år förvärvsarbetar nämligen 71 % av alla kvinnor, men i åldersgruppen 55–64 år bara 46 %.

Om det huvudsakliga skälet till att kvinnor inte arbetar alls eller arbetar deltid vore att de har små barn borde sysselsättningsgraden öka med ålder, och likaså borde det vara fler bland de litet äldre som arbetar heltid. Men den andel som arbetar deltid av alla kvinnor *ökar* med stigande ålder, medan andelen som arbetar heltid minskar litet.

2.4 Män och kvinnor i olika delar av landet

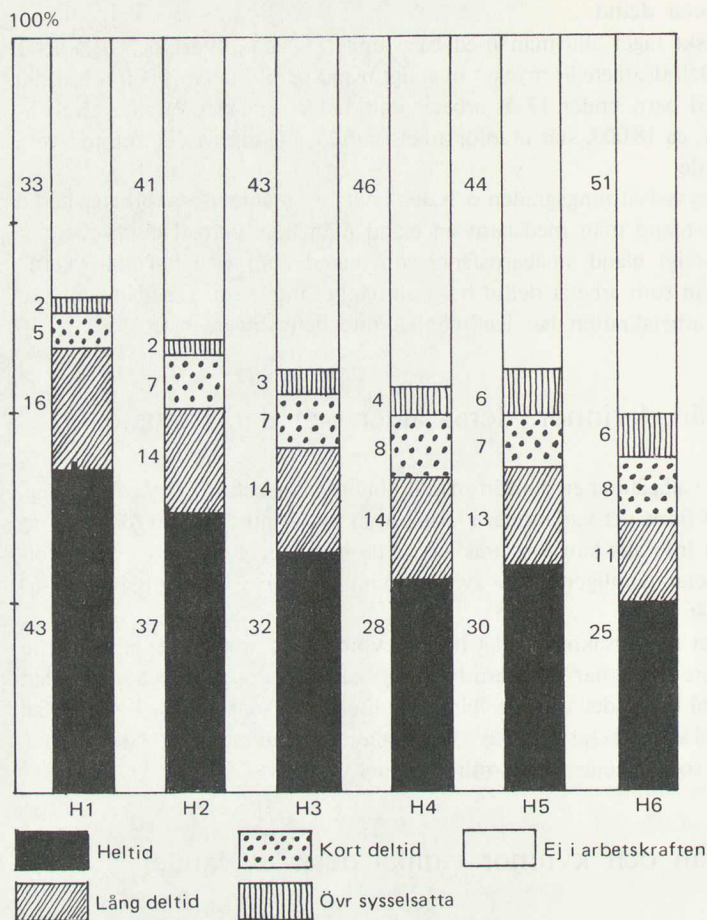
Männens sysselsättningsnivå är hög och jämn i hela landet. Skillnaderna mellan olika regioner är jämförelsevis små. Deltidsarbete är minst ovanligt bland män i Stor-Stockholmsområdet.

För kvinnorna finns det däremot stora regionala skillnader. Kvinnorna i storstadsområdena, och framför allt i Stockholmsområdet, har en betydligt högre sysselsättningsgrad än kvinnorna i övriga delar av landet. Dessutom är en betydligt större andel av kvinnorna i storstäderna, och framför allt i Stockholm, heltidssysselsatta. Över 40 % av alla kvinnor i Stockholm arbetar heltid mot 25 % av kvinnorna i de glesast befolkade delarna av landet.

Men de regionala skillnaderna i kvinnornas sysselsättningsnivå är ännu något större än så. De kvinnor som arbetar deltid i storstadsområdena har nämligen i genomsnitt längre arbetstider än de kvinnor som arbetar deltid i övriga delar av landet (Diagram 2:2).

2.5 Män och kvinnor i olika yrken

De vanligaste yrkena bland deltidarbetande kvinnor är städning och husligt arbete. I dessa två yrken finns en tredjedel av alla deltidarbetande kvinnor,



Figur 2.2 Sysselsättningen bland kvinnor efter tätortsgrad (H-region: ju lägre siffra (H 1, H 2), desto tätare befolkat är området).

men bara 15 % av de heltidsarbetande kvinnorna. I städarbete finns mindre än 3 % av alla heltidsarbetande kvinnor, men 16 % av alla deltidarbetande.

Det vanligaste yrket bland de fåtaliga deltidarbetande männen är tillverkningsarbete, där drygt 13 000 av de 56 000 deltidarbetande männen finns. Drygt 8 000 arbetar i transport- och kommunikationsarbete och lika många i serviceyrken.

Deltidsarbete bland kvinnor är i princip vanligast i de mest kvinnodominerande yrkena. Men andelarna varierar kraftigt från yrkesområde till yrkesområde. Och det är inte i de *allra* mest utpräglade kvinnoyrkena som deltid bland kvinnor är allra vanligast. Det finns också några yrken med stark kvinnodominans, men ändå rätt låga andelar av dem i deltidarbete.

Deltidsarbete är ovanligt även bland de män som arbetar i utpräglade deltidssyrken. Vanligast är det bland manliga städare. Men av de 36 000 manliga städarna är det ändå inte mer än 5 000 som arbetar deltid. Av de 14 000 männen i "husliga yrken" arbetar 900 deltid, av de 32 000 manliga affärsbiträdena arbetar 3 000 deltid och av de 18 000 männen i hälso- och sjukvårdsarbete arbetar 700 deltid.

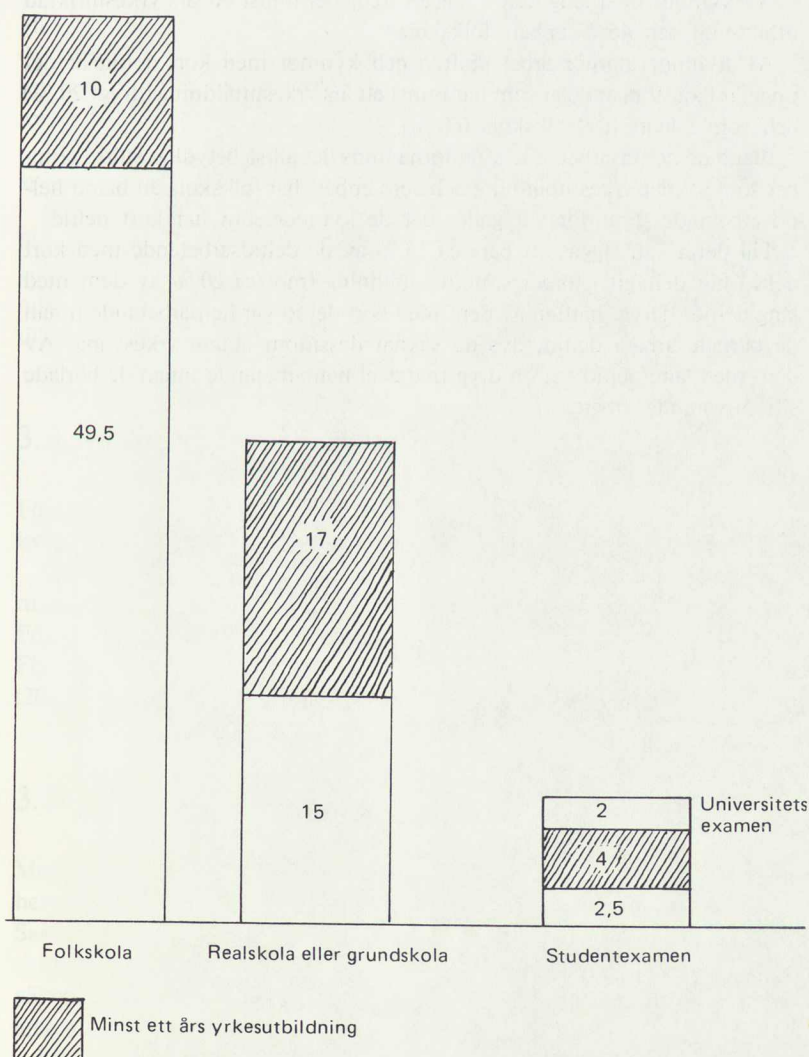
Yrken med mycket höga andelar deltidsarbetande utmärks, förutom av att de är kvinnoyrken, av relativt låga lönelägen och av att det krävs ingen eller endast kort yrkesutbildning. I de kvinnoyrken – t ex pedagogiskt arbete, där 65 % av alla sysselsatta är kvinnor – där lönerna ligger högre och kraven på utbildning är höga, är andelen kvinnor som deltidsarbetar också betydligt lägre.

2.6 Utbildning och sysselsättning bland kvinnor¹

Längre utbildning är betydligt vanligare bland yngre kvinnor än bland äldre.

Ca 30 % av alla kvinnor har minst ett års yrkesinriktad utbildning.

¹ Källa: Preliminärt material från 1974 års levnadsnivåundersökning.



Figur 2.3 Utbildningsnivå bland alla kvinnor 15–75 år. Hälften har endast folkskola, ca 30 % har minst ett års yrkesinriktad utbildning.

Andelen kvinnor som förvärvsarbetar ökar med stigande utbildning. Av kvinnor med enbart folkskola förvärvsarbetar 40 %, av kvinnor med universitetsexamen 70 %.

Utbildningens inriktning är också av mycket stor betydelse. Av dem som har grundskola eller realskola + minst ett års yrkesutbildning är det 65 % som förvärvsarbetar, medan av kvinnor med enbart studentexamen (och ingen yrkesutbildning) 60 % förvärvsarbetar.

Utbildningsnivån och utbildningens inriktning har också stor betydelse för hur mycket kvinnor arbetar. Av alla kvinnor med minst ett års yrkesinriktad utbildning efter folkskola, grundskola, realskola eller studentexamen förvärvsarbetar 40 % på heltid. Av dem som saknar yrkesinriktad utbildning förvärvsarbetar drygt 20 % heltid.

Av de kvinnor som arbetar heltid har 44 % minst ett års yrkesinriktad utbildning och 33 % enbart folkskola.

Av kvinnor med lång deltid har en tredjedel minst ett års yrkesinriktad utbildning och 46 % enbart folkskola.

Av kvinnor utanför arbetskraften och kvinnor med kort deltid är det ungefär lika stora andelar som har minst ett års yrkesutbildning (drygt 20 %) och som enbart har folkskola (60 %).

Bland de deltidarbetande kvinnorna finns det alltså betydligt större grupper som saknar yrkesutbildning och som enbart har folkskola än bland heltidsarbetande. Framför allt gäller det de kvinnor som har kort deltid.

Till detta kan läggas att bara ca 13 % av de deltidarbetande med kort deltid har deltagit i företagsintern utbildning (mot ca 20 % av dem med lång deltid). Drygt hälften av dem med kort deltid var hemarbetande innan de började arbeta deltid, dvs de saknar dessutom längre yrkesvana. Av dem med lång deltid var en dryg tredjedel hemarbetande innan de började sitt nuvarande arbete.

3 Något om utvecklingen mellan 1970 och 1974¹

3.1 Inledning

Mellan 1970 och 1974 ökade antalet sysselsatta med totalt 108 500 personer, de heltidssysselsatta med 56 700 och de med lång deltid med 68 900. Under samma tid minskade antalet personer med kort deltid med 17 100. Nettoökningen av antalet deltidsarbetande var alltså 51 800.

Den korta deltiden har minskat både i absoluta tal och i andel av de sysselsatta, medan den långa deltiden har ökat.

Hela ökningen av antalet sysselsatta och mer därtill har kvinnorna stått för. Medan antalet sysselsatta män minskade med 19 800 ökade nämligen antalet sysselsatta kvinnor med 128 100. 1970 tillhörde 80,6 procent av alla män mellan 16 och 74 år arbetskraften, 1974 79,7 procent. Av kvinnorna tillhörde 1970 52,8 procent arbetskraften, 1974 57,1 procent.

3.2 Män

Förändringarna av männens sysselsättningsförhållanden är jämfört med kvinnornas små.

Det finns inga som helst tecken på att deltidsarbetet blir vanligare bland män över huvud taget och framför allt inte i "pappaåren". Snarare tvärtom. För det första arbetar en mindre andel av alla män deltid 1974 än 1970. För det andra arbetar en större andel av alla män i "småbarnsåldrarna" (20-34 år) heltid 1974 än 1970.

3.3 Kvinnor

Mellan 1970 och 1974 ökade antalet sysselsatta kvinnor med 128 100. De heltidsarbetande ökade med 71 300 och de med lång deltid med 71 000. Samtidigt minskade antalet kvinnor med kort deltid med 14 200.

Den andel av alla kvinnor som arbetar heltid har ökat kraftigt, och det gäller också den andel som arbetar lång deltid. Däremot har den andel som arbetar kort deltid minskat.

Ökningen av andelen kvinnor som arbetar heltid och lång deltid gäller

¹ Källor: Arbetskraftsundersökningarna, årsmedeltal 1970 och 1974.

både gifta kvinnor, icke gifta kvinnor och gifta kvinnor med barn under 7 år. Den största ökningen finns bland gifta kvinnor med barn under 7 år, både vad gäller heltidsarbete och lång deltid. Likaså har den korta deltiden minskat i alla dessa grupper kvinnor. Störst är minskningen bland gifta kvinnor med barn under 7 år.

Kvinnornas sysselsättningsökning mellan 1970 och 1974 har inte bara varit stor totalt sett och i ökning av andelen i arbetskraften. Minskningen av de genomsnittliga arbetstiderna har också varit betydligt mindre för kvinnorna än för männen. Detta innebär att det inte bara blivit betydligt fler kvinnor som arbetar, utan att de förvärvsarbetande kvinnorna också arbetar mer i förhållande till männen 1974 än de gjorde 1970. Avståndet i medelarbetstid mellan män och kvinnor har minskat. 1970 var skillnaden 10,7 timmar per vecka, 1974 9,6. Männens medelarbetstid minskade från 1970 till 1974 med 2,3 timmar, kvinnornas endast med 1,2. Särskilt liten var minskningen för gifta kvinnor med barn under 7 år – endast en halvtimme i veckan. Dessa förändringar beror framför allt på att antalet och andelen kvinnor i kort deltid minskat kraftigt, den långa deltiden ökat kraftigt medan heltidsandelen av kvinnorna i arbetskraften varit relativt konstant.

3.4 Kvinnor med barn

I föregående avsnitt har kvinnor med och utan barn under 7 år jämförts med varandra. Här ska kvinnor med barn i olika åldrar och med olika antal barn jämföras med varandra.

Kvinnor med barn under 17 år tillhör i större utsträckning än alla kvinnor arbetskraften. Detta förhållande gällde också 1970. Det speglar framför allt den mycket låga förvärvsfrekvensen bland litet äldre kvinnor.

Den kraftiga ökningen av förvärvsaktiviteten bland kvinnor med barn sedan 1970 gäller såväl kvinnor med småbarn som kvinnor med större barn och såväl enbarnsmödrarna som flerbarnsmödrarna. Men utvecklingen har varit klart snabbare bland dem med ett och två barn än bland dem med fler och också snabbare bland dem med barn i skolåldern än bland dem med förskolebarn.

Eftersom småbarnsmödrarna redan tidigare hade en lägre förvärvsaktivitet än kvinnor med äldre barn (och naturligtvis mycket lägre än männen) innebär detta att avståndet mellan arbetskraftstalen för småbarnsmödrarna och kvinnor med äldre barn ökar. Fortfarande lämnar ju också stora grupper kvinnor arbetsmarknaden i samband med att de får barn.

3.5 Yrken¹

Utvecklingen inom olika yrkesgrupper är inte alls entydig. I allmänhet är det dock så att de yrken som redan 1970 hade en hög andel deltidsarbetande sedan dess också har ökat mest.

Medelarbetstiden i de "stora" deltidsyrkena minskade i allmänhet dock mindre än genomsnittligt. Det gäller emellertid inte för hälso- och sjuk-

¹ Under denna rubrik avses med deltidsarbetande personer som enligt AKU var i arbete 1–34 timmar per vecka och vanligen arbetade 1–34 timmar per vecka. De som var tillfälligt frånvarande av de vanligen deltidsarbetande ingår alltså inte, och inte heller de som tillfälligt arbetade heltid men vanligtvis arbetade deltid. Inte heller ingår de som tillfälligt arbetade deltid, men vanligtvis heltid. Däremot ingår de som hade full arbetsvecka under 35 timmar.

vårdsarbete och affärsbiträden, där medelarbetstiden sjunkit mer än genomsnittligt. Medelarbetstiden för städare ökade med 0,5 timmar per vecka och var 1974 24,7 timmar per vecka, vilket är 12,6 timmar per vecka mindre än genomsnittet för samtliga yrken.

Över hälften av de "nya" deltidsarbetande finns i hälso- och sjukvårdsarbete, hela 23 000. I annat kontorsarbete har antalet ökat med 13 300 och i "huslig" arbete med 8 900. I dessa tre yrkesområden har också det totala antalet personer i arbete ökat mest av de yrken som har höga andelar deltidsarbetande.

De största "deltidsyrkena" 1970 och 1974

	Andel deltidsarbetande	
	1970	1974
Städare	67	64
Affärsbiträden	40	47
Husligt arbete	43	44
Hälso- och sjukvårdsarbete	28	35
Övrigt servicearbete	34	35
Bokförings- och kassaarbete	28	31
Pedagogiskt arbete*	32	31
Stenografi och maskinskrivning	21	27
Textil- och sömnadsarbete	23	26
Övrigt transport- och kommunikationsarbete	19	23
Annat kontorsarbete	20	22
Samtliga yrken	18	19

* Obs att i personer i arbete ingår även personer med full arbetsvecka under 35 timmar. Enligt deltidsundersökningen arbetar 15,5 procent av de sysselsatta i pedagogiska yrken vanligen deltid. 15,0 procent uppgav att de hade full arbetsvecka understigande 35 timmar. Omkring hälften av dem som ovan redovisats som deltidsarbetande är därför sannolikt heltidsarbetande.

Andelen deltidsarbetande har ökat mest i hälso- och sjukvårdsarbete och bland affärsbiträden, nämligen med 7 procentenheter. Utvecklingen bland affärsbiträdena är anmärkningsvärd med hänsyn till att det totala antalet personer i arbete i detta yrke har minskat ganska kraftigt.

Andelen deltidsarbetande har minskat något bland städare och i pedagogiska yrken. Andelen deltidsarbetande bland städarna är dock fortfarande exceptionellt hög. Av dem var 1974 64 procent deltidsarbetande. Den näst högsta andelen deltidsarbetande fanns bland affärsbiträden 1974, 47 procent.

3.6 Regioner

Mellan 1970 och 1974 minskade antalet personer i arbetskraften i skogslänen med 16 400. I storstadslänen ökade antalet med 50 800 och övriga Syd-

och Mellansverige med 62 500. Detta innebär en ökning av arbetskraftstalen i samtliga regioner. Ökningen är störst i storstadslänen och betydligt mindre i skogslänen.

3/4 delar av alla "nya" deltidsarbeten finns i övriga Syd- och Mellansverige. I skogslänen är ökningen obetydlig.

Den korta deltiden (1-19 timmar per vecka) har minskat i absoluta tal i samtliga regioner. Andelen personer som arbetar 1-19 timmar av alla i arbete är oförändrad i övriga Syd- och Mellansverige och har minskat i övriga regioner.

En betydligt större andel av alla deltidsarbetande i skogslänen än i övriga regioner uppger arbetsmarknadsskäl som orsak till att de arbetar deltid.

Det är också en betydligt större andel av de deltidsarbetande i glesbygd som arbetar mindre än 10 timmar i veckan än i övriga regioner. I Stockholm däremot har en större andel av de deltidsarbetande arbetsveckor på mellan 25 och 34 timmar i veckan än i övriga delar av landet.

Skillnaderna mellan storstadsregionerna och övriga regioner har sannolikt ökat. Sysselsättningsökningen har varit kraftigare i storstadsområdena än i övriga Sverige och den har dessutom i större utsträckning bestått av heltidsarbete.

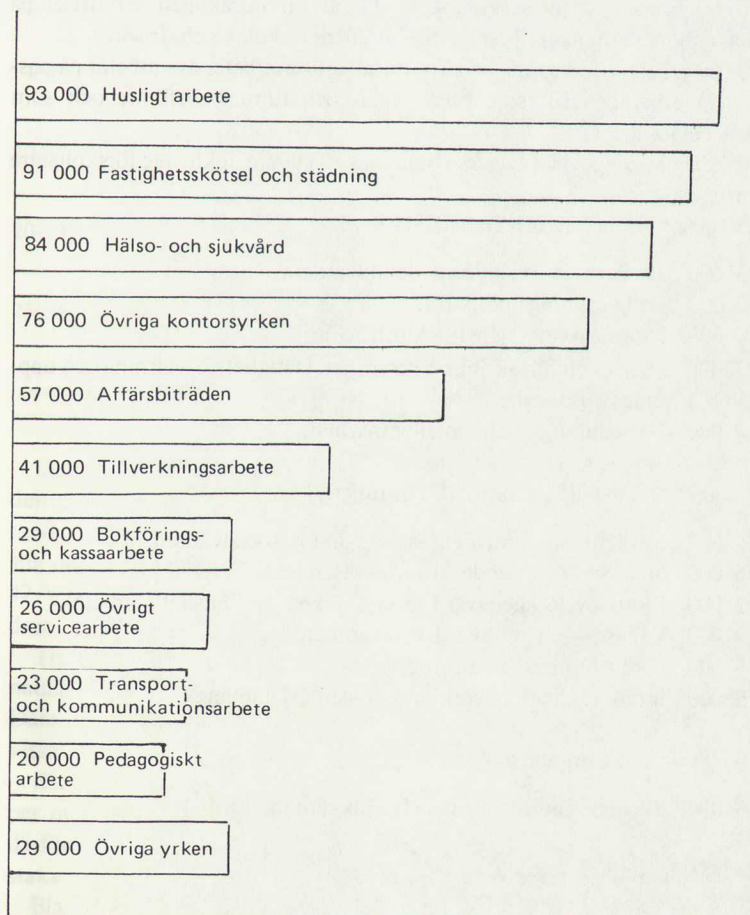
Arbetstiderna för de deltidsarbetande är dessutom längre i Stockholm än framför allt i glesbygden.

4 Deltidsanställda kvinnor 20–66 år

4.1 Arbetet

4.1.1 Yrken och arbetsgivare

Av alla de 650 000 människor som arbetar deltid är 85 % – 570 000 – anställda kvinnor i åldrarna mellan 20 och 66 år.



Figur 4.1 De deltidanställda kvinnornas yrken.

93 000 kvinnor arbetar i "husligt arbete", dvs är barnskötare, hemsamariter, bespisingsföreståndare, ekonomiföreståndare, ekonomibiträden, kokkar, källskänkor och köksbiträden.

91 000 kvinnor arbetar i fastighetsskötsel och städning.

84 000 kvinnor har hälso- och sjukvårdsarbete – sjukvårdsbiträden, sjuksköterskor, barnskötare på sjukhus, barnmorskor, tandsköterskor, receptarier, farmaceuter och sjukgymnaster.

76 000 arbetar inom övriga kontorsyrken – sekreterare och kontorister, datamaskinoperatörer, bank- och resebyråtjänstemän, försäkrings- och försäkringskassettjänstemän.

57 000 är affärsbiträden. Hit hör också apotekstekniker och biträden i tvättbutiker.

41 000 har tillverkningsarbeten. De största grupperna här finns i textil- och sömnadsarbete och s k övrigt tillverkningsarbete.

29 000 har bokförings- och kassaarbete. Hit hör butikskassörer, bokförare, hotell- och bankkassörer.

29 000 finns i "övriga yrken" – den största gruppen här är ca 13 000 personer med biologiskt, medicinskt, religiöst och juridiskt arbete, socialvårds- och utredningsarbete.

26 000 finns i övrigt servicearbete. De är huvudsakligen servitriser på hotell och restauranger, bespisingsskötarna i skolor och frisörer.

23 000 arbetar i transport- och kommunikationsarbete, dvs arbetar på posten, televerket och SJ, som buss-, taxi- och tunnelbaneförare och som kontorstelefonister.

20 000 har pedagogiskt arbete. Hit räknas alla lärare, inklusive förskollärare i deltidsskolan.

280 000 kvinnor är privatanställda.

83 000 av dem är anställda i detaljhandeln,

80 000 i tillverkningsindustrin,

50 000 i den privata tjänstesektorn,

27 000 i bank och försäkringsverksamhet, fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet,

14 000 i restaurang- och hotellbranschen.

165 000 är anställda i primärkommuner.

65 000 av dem har "husligt" arbete inom socialvården,

46 000 är anställda i undervisningsväsendet,

22 000 inom övrig socialvård (andra yrken är "husligt" arbete),

12 000 i hälso- och sjukvårdsverksamhet,

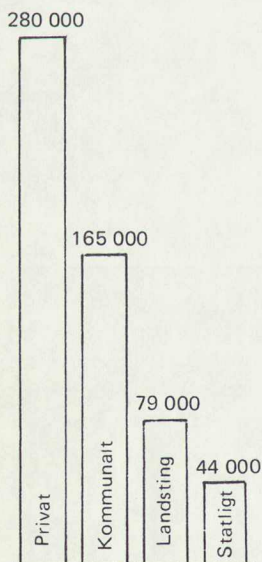
9 000 i kommunal förvaltning,

9 000 inom rekreativ verksamhet och på bibliotek.

79 000 är landstingsanställda.

73 000 av dem inom hälso- och sjukvården.

44 000 är statligt anställda.



Figur 4.2 De deltidssanställda kvinnornas arbetsgivare.

- 15 000 av dem arbetar på posten och televerket,
 22 000 inom offentlig förvaltning och andra tjänster (hit hör den statliga förvaltningen, försvaret, polisväsendet och av staten driven undervisning, t ex universiteten).

Några av de vanliga deltidssyrkena finns antagligen representerade i de flesta näringsgrenarna. Det gäller framför allt personer med kontorsyrken och städare.

4.1.2 Arbetstidens längd

62 000 av de deltidсанställda kvinnorna arbetar vanligen 1-9 timmar per vecka, 132 000 10-19, 215 000 20-24 och 159 000 25-34.

33 000 kvinnor arbetar 1-7 dagar per månad, 166 000 8-14 dagar och 367 000 15 dagar eller mer i månaden.

Arbetstidens längd

Antal timmar per vecka	Antal dagar/nätter i månaden	Antal kvinnor
1-9	1-7	20 900
	8-14	26 600
	15-	13 800
10-19	1-7	8 900
	8-14	48 800
	15-	74 400
20-24	1-7	1 900
	8-14	70 100
	15-	141 700
25-34	1-7	1 000
	8-14	20 200
	15-	137 300
Samtliga		567 500

Det finns alltså en mängd olika kombinationer av arbetstider bland de deltidсанställda kvinnorna. Till detta kommer att stora grupper har varierande arbetstider från dag till dag och/eller från vecka till vecka. 38 % av alla deltidсанställda kvinnor arbetar olika mycket från vecka till vecka och 42 % har varierande tider från dag till dag. Detta är särskilt vanligt bland dem som arbetar 10-19 timmar per vecka.

Tre fjärdedelar av dem med lång deltid arbetar 15 dagar eller mer i månaden. Flertalet av dem har med stor sannolikhet inte fulla arbetsdagar. Däremot kan vissa grupper ha heltid vissa dagar och mindre än full tid vissa.

Bland dem med kort deltid arbetar knappt hälften 15 dagar eller mer per månad och litet mindre än 40 % 8-14 dagar. Flertalet av dem arbetar därför antingen någon eller några timmar varje dag eller några timmar enstaka dagar.

Bland de 93 000 kvinnorna med lång deltid och mindre än 15 arbets-

dagar/nätter i månaden måste fulla arbetsdagar vara vanligt. Den största yrkesgruppen här är hälso- och sjukvårdsarbete.

212 000 arbetar minst 8 dagar i månaden och 20–24 timmar i veckan och kan alltså ha halvtid varje dag, eller 2–3 fulla arbetsdagar i veckan. Av dem har dock 79 000 olika antal timmar från vecka till vecka och 83 000 från dag till dag (det kan vara helt eller delvis samma personer).

Yrken

Deltidsanställda i olika yrken efter arbetstid

Yrke	Antal timmar per vecka				Andel som arbetar mindre än 20 tim/v %
	1–9	10–19	20–24	25–34	
Hälso- och sjukvårdsarbete	3 000	13 500	44 200	23 800	19
Pedagogiskt arbete	3 500	6 500	5 600	4 100	51
Bokförings- och kassaarbete	1 700	5 900	14 200	7 400	26
Övriga kontorsyrken	2 300	11 700	42 600	19 100	19
Affärsbiträden	3 300	10 600	18 200	24 700	25
Transport- och kommunikationsarbete	3 000	6 200	8 300	5 700	40
Tillverkningsarbete	1 400	5 400	14 900	19 100	17
"Husligt" arbete	18 400	30 200	22 800	21 400	52
Städning	20 300	31 500	21 200	17 900	57
Övrigt servicearbete	1 200	5 000	9 100	10 200	24
Övriga yrken	3 500	5 800	13 400	6 000	32
Samtliga	61 600	132 300	214 500	159 400	34

I yrkena "husligt" arbete och städning finns över hälften av dem som arbetar mindre än 20 timmar per vecka.

Höga andelar med kort deltid finns också i pedagogiska yrken och i transport- och kommunikationsarbete.

Höga andelar som arbetar 25–34 timmar per vecka finns främst bland dem som arbetar med tillverkningsarbete (47 %), bland affärsbiträden (44 %) och i övriga serviceyrken (40 %).

Arbetsgivare

I statlig tjänst finns 11 200 (26 % av alla deltidsanställda i staten) personer som arbetar mindre än 20 timmar per vecka. 5 700 av dem arbetar inom posten och televerket.

Kort deltid är förhållandevis ovanligt i landstingen – knappt 20 % av de landstingsanställda eller 15 100 personer arbetar mindre än 20 timmar.

Den högsta andelen deltidsanställda med kort deltid finns hos kommunerna, där 43 % – 71 400 personer – av alla har mindre än 20 timmars arbetsvecka. Av dem har 39 500 "husligt" arbete inom socialvården. 15 300

arbetar inom skolan. Av dem är mindre än 10 000 personer lärare. Av de övriga är flertalet städare och bespisingpersonal.

96 200 eller 34 % av alla i privat tjänst arbetar mindre än 20 timmar per vecka. 23 700 av dem arbetar i detaljhandeln och 21 100 i tillverkningsindustrin. 21 900 arbetar med privata tjänster och 13 900 inom bank och försäkring, fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet.

4.1.3 Andra arbetstidsfrågor

Arbetsidsschema

15 % – 85 000 – av de deltidanställda har inte något arbetstidsschema, dvs de vet inte minst en vecka i förväg när och hur de kommer att arbeta. Det är större grupper bland dem med kort deltid som saknar arbetstidsschema (20-25 %) än bland dem med lång deltid (drygt 10 %).

Variationer i arbetstiderna

38 % – 216 000 – av de deltidanställda arbetar olika mycket från vecka till vecka. Det är minst vanligt bland dem som arbetar 1-9 timmar och vanligast bland dem som arbetar 10-19 timmar i veckan. Tre fjärdedelar av dem som arbetar olika mycket från vecka till vecka, 167 000 kvinnor, gör det på arbetsgivarens önskemål. 46 000 gör det på egen önskan.

42 % av de deltidanställda kvinnorna, 241 000, har varierande tider från dag till dag. 61 000, en fjärdedel av dem som har varierande tider från dag till dag, har det på egen önskan. Detta är vanligare bland dem med kort deltid än bland dem med lång deltid.

Övertid

126 000 deltidanställda kvinnor arbetar övertid ofta eller ibland. Övertid är betydligt vanligare bland dem med lång deltid än bland dem med kort.

Arbetsidsförläggning¹

Udda tider och enbart kvällar, nätter och/eller helger är betydligt vanligare bland dem med kort deltid än bland dem med lång, medan skiftgång och

¹ Vardagar dagtid: endast vardagar (måndag-fredag) med arbetstiden förlagd mellan kl 07.00 och 18.00.

Vardagar dagtid och ibland dessutom på helger: Vardagar (måndag-fredag) med arbetstiden förlagd någon gång mellan kl 07.00 och 18.00 och även någon gång på lördagar, söndagar och andra helgdagar.

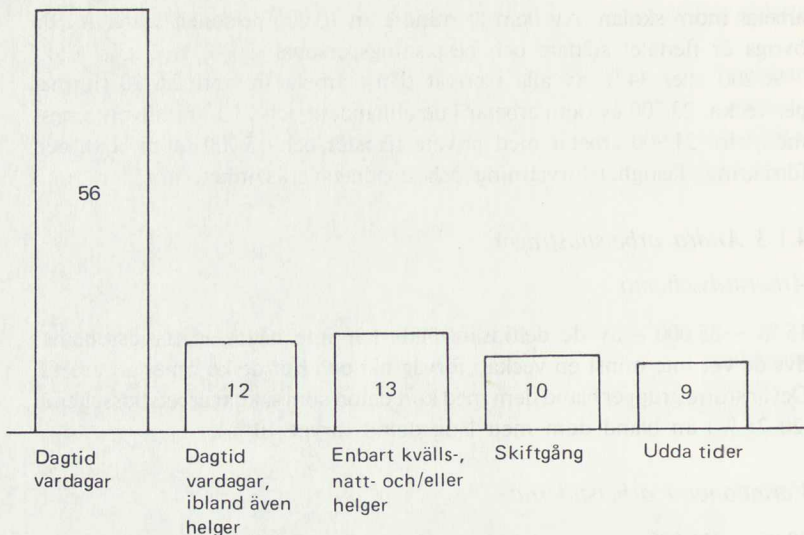
Kvälls-, natt- och/eller helgarbete: Hela arbetstiden förlagd till efter kl 18.00 på kvällen + ev helger; vardagar 15.00-22.00 + ev helger; vardagar 04.30-10.00 + ev helger; morgonpass + kvällspass; enbart helger.

Skiftgång eller turlistetider: skiftarbete, turlistearbete, arbete efter tjänstgöringsschema.

Udda arbetstider: Hoppar in när som helst när arbetsgivaren ringer, varierande arbetstider, arbetets art bestämmer, hemarbete och "annat".

Helgarbetet är alltid oberoende av vilken tid på dygnet arbetstiden är förlagd. En tidsförskjutning på högst en timme åt vardera hållet av tidsgränserna har accepterats. De allra flesta deltidarbetande har emellertid inte någon tidsförskjutning i förhållande till ovanstående definitioner av arbetsidsförläggningen.

Figur 4.3 Arbetstidsförläggning bland deltidanställda kvinnor (procentuell fördelning på olika typer)



turlistetider är mycket ovanligt bland kvinnor med kort deltid.

Framför allt vad gäller arbetstidens förläggning under dygnet finns det stora variationer mellan de olika yrkena.

"Husligt" arbete

Bland de 93 000 kvinnorna i "husligt" arbete finns det relativt få som inte arbetar dagtid. 67 000 har sin arbetstid förlagd till dagtid på vardagar, 13 000 ibland också på helger.

Två tredjedelar har mer än 14 arbetsdagar i månaden. Det klart vanligaste för kvinnorna i detta yrke är att de arbetar flertalet av månadens vardagar, men bara någon eller några få timmar varje dag.

Variationer i antalet timmar per dag och/eller per vecka är inte vanligare i "husligt" arbete än i andra yrken. En tredjedel arbetar olika mycket från vecka till vecka, knappt hälften olika mycket från dag till dag. En relativt liten andel arbetar olika mycket på egen önskan.

17 % saknar arbetstidsschema.

Övertid är relativt ovanligt i "husligt" arbete – litet mer än 20 %, 19 200 personer, arbetar övertid ofta eller ibland.

Städare

Närmare hälften av alla städare arbetar på udda tider och på kvällar, nätter och/eller helger. 40 % av alla som har udda arbetstider är städare och 30 % av alla som enbart arbetar kvällar, nätter och/eller helger.

Mer än tre fjärdedelar, en mycket hög andel, har mer än 14 arbetsdagar i månaden. Flertalet städare arbetar alltså endast någon eller några timmar varje dag. 16 500, 18 % av städarna, saknar arbetstidsschema. Men variatio-

ner i antalet timmar är ovanligt bland städarna. Av dem som har varierande tider är det emellertid en rätt stor del som har det på egen önskan.

Övertid är minst vanligt bland städarna – 13 % arbetar övertid ofta eller ibland, vilket är lika med knappt 12 000 personer.

Hälso- och sjukvårdsarbete

I hälso- och sjukvårdsarbete är obekväma arbetstider vanligare än i andra yrkesgrupper, 35 %, 29 700 personer, arbetar efter tjänstgöringsschema och 28 % – 23 700 personer – arbetar enbart kvällar, nätter och/eller helger. Över hälften av alla deltidanställda med skiftgång arbetar i hälso- och sjukvårdsarbete och en tredjedel av alla med enbart kvälls-, natt- och/eller helgarbete.

Över hälften av alla i yrket arbetar 8 till 14 dagar i månaden, en tredjedel mer än 15 dagar. 1-7 dagar i månaden är däremot inte vanligare i detta yrke än i andra yrken.

Detta yrke är alltså det där det är vanligast att deltidstjänstgöring förläggs till fulla arbetsdagar/nätter under ett mindre antal arbetsdagar, antingen som enbart nattarbete eller med tjänstgöringsschema, alltså både dag-, kvälls- och helgarbete.

Det är förhållandevis ovanligt att personer i hälso- och sjukvårdsarbete saknar arbetstidsschema.

Variationer i antalet timmar både per dag och per vecka är vanligare i detta yrke än i något annat. Men mycket få har det på egen önskan.

21 % arbetar övertid, vilket är ungefär "normalt" för deltidarbetande.

Övriga kontorsyrken

I övriga kontorsyrken arbetar nästan 90 % dagtid på vardagar. Tre fjärdedelar har mer än 14 arbetsdagar i månaden. Den vanligaste formen av deltid i övriga kontorsyrken är alltså en kortare arbetsdag.

I övriga kontorsyrken är det relativt ovanligt att arbetsmängden varierar från vecka till vecka eller från dag till dag. Men av dem som har varierande antal timmar från dag till dag – 10 800 personer – har nästan hälften det på egen önskan.

Övertid är relativt vanligt i övriga kontorsyrken. 22 000 – 29 % – personer arbetar övertid ofta eller ibland.

Affärsbiträden

43 % av de deltidanställda affärsbiträdena – 24 300 personer – arbetar dagtid på vardagar och ibland också på helger. 17 500 arbetar endast dagtid på vardagar. Skift/turlista är relativt vanligt bland affärsbiträden – det har 14 % eller knappt 8 000 personer. Däremot är enbart kvälls- eller helgarbete förvånansvärt ovanligt. 6 % motsvarande drygt 3 000 personer har sin arbetstid förlagd till enbart kvällar eller helger.

63 % har 15 arbetsdagar eller mer i månaden. 31 % arbetar 8-14 dagar. Drygt 6 % arbetar 1-7 dagar i månaden.

Bland de vanligen deltidsarbetande affärsbiträdena finns det alltså inte någon stor grupp som bara arbetar kvällar och/eller helger. Det är ju också en relativt liten grupp (25 %) av affärsbiträdena som arbetar mindre än 20 timmar i veckan och en påfallande stor grupp (44 %) som arbetar 25–34 timmar i veckan. 31 % av de deltidsarbetande affärsbiträdena har lediga lördagar.

Men den vanligaste formen av deltid är antingen en 5-dagarsvecka – utan lediga lördagar – eller kortare arbetsdag alla eller några av veckans dagar.

Över hälften av affärsbiträdena arbetar olika mycket från dag till dag och hälften olika mycket från vecka till vecka. Men få av dem gör det på egen önskan.

7 800 saknar arbetstidsschema, vilket är en lika hög andel som genomsnittet för samtliga yrken.

29 % – drygt 16 000 kvinnor – arbetar övertid, vilket är en relativt hög andel.

Tillverkningsarbete

72 % av alla i tillverkningsarbete – 29 500 personer – arbetar vardagar dagtid. Bara drygt 4 % arbetar skift. Särskilt vanligt är dagtid i textil-, beklädnads-, sko-, läder- och pälsindustrin, där 90 % av alla anställda arbetar dagtid och skift inte alls förekommer. 12 %, knappt 5 000 personer, har udda arbetstider. Rätt många av dem utför sannolikt legoarbeten i hemmet.

83 % arbetar 15 dagar eller mer i månaden och bara 2 % 1–7 dagar.

I tillverkningsarbete finns också den lägsta andelen med kort deltid och den högsta andelen (47 %) med 25–34 timmars arbetsvecka.

Detta innebär att det är ovanligt med deltidsarbete inom industri med skiftgång. Vanligast är deltidsarbete i form av dryg halvdag eller fyradagarsvecka.

Det är också förhållandevis ovanligt med varierande antal timmar per dag eller per vecka i tillverkningsarbete. Bland dem som har variation i antalet timmar är det däremot påfallande vanligt att de har det på egen önskan. 6 200 personer i tillverkningsarbete arbetar olika mycket från dag till dag på egen önskan.

20 %, 8 200 personer, saknar arbetstidsschema. Detta är en större andel än i något annat yrke.

Övertid är relativt ovanligt i tillverkningsarbete.

Bokförings- och kassaarbete

Bokförings- och kassaarbete är ju en föga enhetlig grupp eftersom där ingår både grupper som bankkassörer, snabbköpskassörer och bokförare.

18 000 av de 29 300 kvinnorna i denna yrkesgrupp arbetar enbart vardagar, dagtid. Övriga typer av arbetstidsförläggningar förekommer i ungefär lika stor utsträckning.

En ganska stor andel, 37 %, arbetar 8–14 dagar i månaden. Drygt hälften har mer än 15 arbetsdagar i månaden. 1–7 arbetsdagar i månaden är ovanligt.

14 % saknar arbetstidsschema. Detta är en "normal" andel för deltidsarbetande.

Drygt en tredjedel har arbetstider som varierar från vecka till vecka och en lika stora grupp har tider som varierar från dag till dag. 3 100 personer arbetar olika mycket från dag till dag på egen önskan.

29 % arbetar övertid ofta eller ibland, vilket är en ganska hög andel.

Övrigt servicearbete

Också inom övrigt servicearbete förekommer många olika yrkesgrupper – servitriser, skolbespisningspersonal, frisörer och personal i tvätterier.

Två tredjedelar av de 25 500 personerna i denna yrkesgrupp arbetar enbart vardagar, dagtid. Alla övriga arbetstider förekommer i ungefär samma utsträckning. Det är ganska få som har sin arbetstid på kvällar, nätter eller helger. Tre fjärdedelar arbetar 15 dagar eller mer i månaden.

En liten andel – drygt 10 % – saknar arbetstidsschema.

Också relativt låga andelar har varierande antal timmar från vecka till vecka och från dag till dag. Av dem är det få som har det på egen önskan.

20 %, 5 100 personer, arbetar övertid ofta eller ibland.

Transport- och kommunikationsarbete

I transport- och kommunikationsarbete förekommer alla former av arbetstidsförläggningar i ganska stor utsträckning. 31 % av de 23 000 personerna i detta yrke arbetar enbart dagtid, vardagar. 23 % har skiftarbete, 21 % arbetar enbart kvällar, nätter och/eller helger, 14 % arbetar vardagar dagtid och ibland också på helger och 10 % har udda arbetstider.

61 % arbetar 15 dagar eller mer i månaden, 33 % 8-14.

En relativt liten andel, 11 %, saknar arbetstidsschema.

Omkring hälften arbetar olika mycket från vecka till vecka och lika många från dag till dag. Ytterst få gör det på egen önskan.

5 000 personer, 22 %, arbetar övertid ofta eller ibland.

Pedagogiskt arbete

En hög andel – 81 % – av de 19 700 personerna med pedagogiska yrken arbetar enbart vardagar dagtid.

57 % arbetar 15 dagar eller mer i månaden, 37 % 8-14 dagar.

Praktiskt taget alla – 96 % – har arbetstidsschema.

76 %, vilket är en hög andel, har alltid samma antal timmar från vecka till vecka. Däremot varierar antalet timmar per dag för över 11 000 personer i pedagogiska yrken. 2 500 har det så på egen önskan.

Övertid förekommer i "normal" utsträckning, för 22 %.

4.1.4 Anställningsformer

Deltidsundersökningen genomfördes strax innan lagen om anställningskydd trädde i kraft. Enligt denna lag ska i princip alla anställda vara tills-

vidare anställda, och uppsägningstider regleras efter anställningstidens längd och den anställdes ålder. Lagen begränsar kraftigt möjligheterna för arbetsgivare att anställa någon för viss tid eller för visst arbete.

Det är inte troligt att intervjupersonerna i deltidundersökningen alltid har vetat exakt vilken anställningsform de verkligen har. Man kan också tex ha avsett löneformen och framför allt kan svaren spegla hur fast eller löst anknutna till arbetsmarknaden de deltidanställda uppfattar sig vara.

De anställningsformer som förekommer i undersökningen är fast anställning, vikariat, objektsanställning och tills vidare och extra anställning.

74 % av de deltidanställda anser sig vara fast anställda, 7 % har vikariat, 9 % objektsanställning och 9 % tills vidare eller extra anställning.

Andelen som anser sig vara fast anställda ökar med stigande antal timmar i veckan.

I de flesta yrken är det mellan 72 % och 85 % som anser sig vara fast anställda. Av affärsbiträdena anser 86 % att de är fast anställda och av städarna 88 %.

I "husligt" arbete har nästan hälften objektsanställning. 40 % anser sig vara fast anställda.

Bland lärarna är det 58 % som anser sig vara fast anställda. 24 % har vikariat.

4.1.5 Semester

Den nuvarande semesterlagstiftningen reglerar i princip två saker: dels den anställdes rätt till ledighet, dels hans rätt till ersättning under ledigheten.

Rätten till ledighet med betalning bygger på antalet arbetsdagar i månaden. Det spelar ingen som helst roll om den anställda arbetar en eller åtta timmar om dagen.

Rätt till betald ledighet, semester, har alla anställda som arbetar minst 8 dagar i månaden. 8 till 14 arbetsdagar ger en semesterdag för varje månad. 15 arbetsdagar eller mer ger rätt till två semesterdagar. Den som alltså arbetar heltid ett helt år har rätt till 24 semesterdagar om året. Detsamma gäller den som arbetar halvtid varje dag (eller minst 15 dagar i månaden). Om halvtiden däremot är förlagd till heltid två till tre dagar i veckan – vilket ger 10–11 arbetsdagar i månaden – har den anställda bara laglig rätt till tolv dagars semester om året.

Rätten till betald ledighet är oberoende av anställningsform. Den enda anställningsform som är undantagen är skokontrollerbar arbetskraft, dvs personer som arbetar i hemmet på helt fria tider. Dessa anställda har inte rätt till ledighet utan endast till semesterersättning.

Den anställda har rätt att få ut sin semester i en följd under sommar-månaderna, och semestern får inte delas upp och enbart förläggas till dagar då den anställda normalt inte skulle ha arbetat. Den som tex arbetar varannan vecka kan alltså inte tvingas ta semester enbart under sina arbetsfria veckor.

Semesterlönen beräknas i den anställdes lön. Den som har rätt till en månads semester ska alltså få semesterlön motsvarande en månadsinkomst eller, om han/hon har ackords- eller timlön, 9 % av föregående års inkomst. Semesterlönen ska betalas ut i samband med semestern. Den får inte betalas

ut kontinuerligt i samband med löneutbetalningarna. En konstruktion som ger den anställda rätt till ledighet en viss tid på sommaren, med semesterlönen inbakad i den normala lönen varje månad eller vecka, är alltså olaglig. Avtal med en sådan konstruktion gäller inte.

Semesterlagen ger utrymme för avtal om mer semester än det lagen stadgar, men inte mindre. Semestrarna kan alltså inte avtalas bort, och inte heller semesterlönen.

De deltid arbetande som intervjuats i deltidundersökningen har stadigvarande arbeten. Personer som arbetar mycket tillfälligt ingår inte i undersökningen.

Den fråga som ställdes i deltidundersökningen har följande lydelse: I vilken form får Ni ut Er semester i Er nuvarande anställning? Får Ni den i form av betald ledighet eller som semesterersättning?

Av de 568 000 deltidanställda kvinnorna arbetar 94 % eller 533 000 8 dagar eller mer i månaden. Av dem är det sannolikt en mycket liten grupp som har sådana anställningsförhållanden att de inte är semesterberättigade.

310 000 deltidanställda, eller knappt 55 %, har uppgivit att de får semester. 37 % får endast semesterersättning. 25 000 personer har uppgivit att de varken får semester eller semesterersättning.

Av de 367 000 kvinnor som arbetar 15 dagar eller mer i månaden uppger 218 000 (59 %) att de får ut sin semester som betald ledighet och 127 000 (35 %) att de får den som semesterersättning.

Av de 166 000 kvinnor som arbetar mellan 8 och 14 dagar i månaden uppger 86 000 (52 %) att de får semester och 66 000 att de får semesterersättning.

Av de 33 000 deltidanställda som arbetar 1–7 dagar i månaden uppger drygt 5 000 (16 %) att de får semester och 17 000 att de får semesterersättning, 25 % – 8 000 personer – uppger att de varken får semester eller semesterersättning.

Av alla som har rätt till semester är det alltså mer än 40 % som uppger att de inte får någon.

Statligt anställda

Av de 44 000 statligt anställda uppger 75 % att de får semester och 20 % att de får semesterersättning. Ett mycket litet antal uppger att de varken får semester eller semesterersättning eller att de inte vet. Drygt 95 % av de statligt anställda har 8 arbetsdagar i månaden eller mer. Semester är minst vanligt i näringsgrenarna undervisning och post- och telekommunikationer där 66 respektive 68 % uppger att de får semester.

Privatanställda

Av de 280 000 privatanställda uppger 55 % att de får semester och 35 % att de får semesterersättning. 15 000 personer i privat tjänst har uppgivit att de varken får semester eller semesterersättning och 13 000 att de inte vet. 94 % av alla privatanställda har 8 arbetsdagar eller mer i månaden.

Av de 12 000 personerna i textil-, beklädnads-, sko-, läder- och pälsin-

dustrin uppger hälften att de får semesterersättning och 46 % att de får semester. Inom dessa näringsgrenar är antalet personer som arbetar många dagar i månaden särskilt högt. Mindre än 8 arbetsdagar i månaden förekommer knappast alls.

Av de 24 500 personer som är anställda i livsmedelsdetaljhandeln uppger 46 % att de får semester och 45 % att de får semesterersättning. Inom denna näringsgren arbetar 42 % 8–14 dagar och 51 % 15 dagar eller mer i månaden, tillsammans alltså 93 %.

Av de 55 000 deltidanställda inom privata tjänster får 41 % semester och 37 % semesterersättning. Särskilt ovanligt är det med semester inom näringsgrenarna reparation av motorfordon + tvätteriverksamhet + hushållsarbete + annan personlig serviceverksamhet. Av de knappt 16 000 personerna i denna näringsgren får 31 % semester och likaså 31 % semesterersättning. 5 000 personer i dessa näringsgrenar – 32 % – uppger att de varken får semester eller semesterersättning.

Landstingsanställda

Av de 79 000 landstingsanställda uppger 70 % att de får semester och 24 % att de får semesterersättning. Få personer uppger att de varken får semester eller semesterersättning.

Av de landstingsanställda arbetar 93 % 8 dagar eller mer i månaden.

Kommunalanställda

Av de 165 000 kommunalanställda uppger 41 % att de får semester och 52 % att de får semesterersättning. Drygt 6 000 personer i kommunal tjänst uppger att de varken får semester eller semesterersättning. Något mindre än 6 000 personer vet inte. Av de kommunalanställda arbetar 94 % 8 dagar eller mer i månaden.

Av de 65 000 kvinnorna i "husligt" arbete inom näringsgrenen socialvård uppger 30 % att de får semester och 62 % att de får semesterersättning. 92 % av alla här arbetar 8 dagar eller mer i månaden.

Av de 46 000 inom näringsgrenen undervisning får 41 % semester och 54 % semesterersättning. Av de knappt 25 000 personer som uppgivit att de får semesterersättning och inte semester kan högst 6 000 vara lärare. 99 % av alla inom den kommunala undervisningen arbetar 8 dagar eller mer i månaden.

Av de knappt 9 000 personerna inom näringsgrenarna rekreativ verksamhet + bibliotek uppger 42 % att de får semester och 44 % att de får semesterersättning. 11 % uppger att de varken får semester eller semesterersättning, men de är till antalet få. Inom dessa näringsgrenar arbetar 89 % 8 dagar eller mer i månaden.

Av alla som arbetar inom socialvården, men inte har husligt arbete, 22 000 personer, uppger 48 % att de får semester och 47 % att de får semesterersättning. 92 % av kvinnorna här arbetar 8 dagar eller mer i månaden.

Yrken

Andel av alla deltidanställda kvinnor efter yrke som får semester och andel som arbetar 8 dagar eller mer i månaden

Yrke	Andel som får semester	Andel som får semesterersättning	Andel som arbetar 8 dagar eller mer	Totalt antal
Hälso- och sjukvårdsarbete	65 %	30 %	92 %	84 300
Pedagogiskt arbete	56 %	31 %	95 %	19 800
Bokförings- och kassaarbete	62 %	33 %	96 %	29 300
Övriga kontorsyrken	78 %	17 %	98 %	75 700
Affärsbiträden	54 %	40 %	94 %	56 900
Transport- och kommunikationsarbete	65 %	32 %	94 %	23 100
Tillverkningsarbete	54 %	39 %	97 %	40 800
"Husligt" arbete	33 %	54 %	92 %	92 800
Städning	47 %	43 %	93 %	90 900
Övrigt servicearbete	38 %	56 %	95 %	25 500
Övriga yrken	58 %	29 %	94 %	28 600
Samtliga	55 %	37 %	94 %	567 700

Sammanfattning

230 000 av de 530 000 deltidanställda kvinnor som är berättigade till betald ledighet uppger att de får ut sin semester som semesterersättning och inte som betald ledighet.

Resultaten visar att stora grupper deltidanställda missgynnas av den nuvarande semesterlagstiftningen. Stora grupper får inte heller den betalda ledighet som de enligt lagar och avtal är berättigade till.

4.1.6 Sociala förmåner

Många sociala förmåner som följer med förvärvsarbete är knutna till samsättningsnivån. Andra är till sin storlek beroende av inkomsten – avsikten med dem är att de ska kunna täcka ett inkomstbortfall. För de deltidarbetande kan detta innebära två saker: dels kan man arbeta för litet för att över huvud taget få rätt till ersättning, dels kan värdet av ersättningen bli mycket litet därför att inkomsterna av förvärvsarbete ofta är små.

För att över huvud taget ha rätt till avgångsförsäkring (AGB), permitteringslön enligt avtal, arbetslöshetsstöd från A-kassa eller enligt KAS-systemet och hel grupplivförsäkring (TGL) måste man ha arbetat mellan 16 och 18 timmar i veckan.

För att tillgodoräknas poäng för ATP måste man under året ha tjänat minst basbeloppet + 100 kronor (dvs under 1974 en total inkomst av minst 8 200 kronor). För att få sjukpenning ska man ha en inkomst av förvärvsarbete på minst 4 500 kronor (de flesta hemarbetande har rätt till hem-

mamakeförsäkring). Grundföräldrapenning, 25 kronor om dagen, har alla som varit inskrivna vid försäkringskassa minst 180 dagar före barnets födelse, men för att fadern ska ha rätt till föräldrapenning krävs att modern har minst 26 kronor om dagen i sjukpenning, vilket motsvarar en inkomst av drygt 10 000 kronor 1974.

Omkring 170 000 deltidsanställda kvinnor går helt miste om en eller flera sociala förmåner. Ca 100 000 har inkomster som är så små att de inte kan tillgodoräkna sig ATP-poäng och de har inte heller rätt till föräldrapenning över garantinivån. Ca 30 000 deltidsanställda kvinnor tjänar så litet att de inte har rätt till sjukpenning grundad på förvärvsinkomsten (däremot vanligen hemmamakeförsäkring).

Den framtida pensionen är beroende dels av antalet förvärvsår, dels av inkomsten. För att få full ATP måste man ha förvärvsarbetat i minst 30 år. ATP:n beräknas sedan efter de 15 bästa åren.

ATP är inte heller helt proportionell mot inkomsten. Ju mer man tjänat, desto större del av inkomstbortfallet täcks av ATP.

Det stora flertalet deltidsanställda kvinnor har nu så små inkomster att pensionen för dem inte kommer att bli särskilt stor – om de inte övergår till heltidsarbete, och helst också hinner med att arbeta heltid i 15 år.

De allra flesta av dem som går miste om sociala förmåner, eller som får värdet av sina sociala förmåner kraftigt förminskat arbetar i "husliga" yrken eller med städning.

4.1.7 *Kunskap om anställningsvillkor*

Att känna till sin uppsägningstid är kanske inte den allra nödvändigaste kunskapen för en löntagare. Men den kunskapen är ett exempel på hur pass väl information om anställningsvillkoren når de deltidsanställda.

Över hälften av de deltidsanställda kvinnorna uppger att de inte känner till sin uppsägningstid. De som arbetar kort deltid vet mera sällan hur lång uppsägningstid de har än de som har lång deltid. Det är litet fler bland de deltidsanställda som känner till uppsägningstiden från sin egen sida än det är som vet hur lång uppsägningstid de har från arbetsgivarens sida.

Av dem som är anställda i staten, hos landstingen och i enskild tjänst är det hälften av de deltidsanställda som säger att de känner till hur lång uppsägningstid de har från arbetsgivarens sida, av de kommunalanställda är det knappt 40 %.

I "husligt" arbete och i övriga serviceyrken känner mindre än 40 % till uppsägningstiden. Bara i bokförings- och kassaarbete känner mer än 60 % till sin uppsägningstid.

Vi har tidigare visat att av 530 000 semesterberättigade kvinnor får 230 000 inte någon betald ledighet. Bland dem finns med stor sannolikhet en betydande grupp som inte känner till vilka semesterförmåner de har rätt till.

4.1.8 *Internutbildning och befordran*

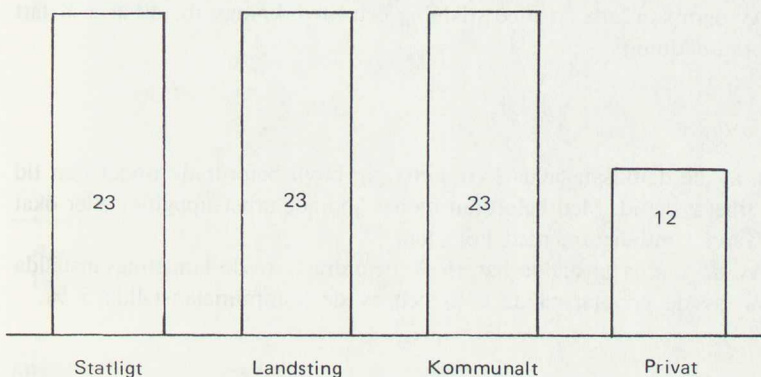
I kapitel 2 redovisades de deltidsanställda kvinnornas utbildningsbakgrund (enligt levnadsnivåundersökningen 1974). Betydligt högre andelar av de del-

tidsanställda kvinnorna än av de heltidsanställda saknar yrkesinriktad utbildning, och det är också en betydligt större andel av de deltidsanställda som har enbart folkskola än av de heltidsanställda. Av dem som har lång deltid har närmare hälften enbart folkskola, av dem med kort deltid 60 %.

Av de 568 000 deltidsanställda kvinnorna uppger 100 000, 18 %, att de har deltagit i internutbildning, dvs utbildning som är betald och i allmänhet också arrangerad av arbetsgivaren och som inte är rena introduktionskurser.

Av dem som har lång deltid har en femtedel deltagit i internutbildning, av dem som har kort deltid 13 %.

Arbetsgivare



Figur 4.4 Andel av de deltidsanställda kvinnorna som fått företagsintern utbildning efter arbetsgivare.

Av statligt anställda i posten och televerket har närmare en tredjedel deltagit i internutbildning (knappt 5 000 personer).

Av de landstingsanställda inom hälso- och sjukvården har 24 %, 17 000 personer, fått internutbildning.

Närmare 30 % av dem som arbetar i kommunal förvaltning och kommunal hälso- och sjukvård har fått internutbildning. En fjärdedel av dem som har "husligt" arbete inom socialvården har också fått internutbildning, och knappt 20 % av dem som arbetar i undervisningsväsendet och inom rekreationsverksamhet och på bibliotek.

Av de 280 000 privatanställda har 33 000 fått internutbildning. En fjärdedel av dem som arbetar inom privata tjänster i näringsgrenarna undervisning, forskning, hälso- och sjukvård och socialvård har fått internutbildning. Inom detaljhandeln har 23 % fått internutbildning – i störst utsträckning gäller det dem som är anställda inom dagligvaruhandel utan livsmedel. Till denna näringsgren räknas apotek, blomsterhandel, färg- och tapethandel, bok- och pappershandel, parfymhandel, sjukvårdshandel, systembolag, tidningshandel och tobakshandel.

Inom näringsgrenarna bank och försäkring, fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet har 22 % fått internutbildning.

I den privata tillverkningsindustrin har 6 % – drygt 4 000 av de 73 000 deltidsanställda – fått internutbildning och likaså 6 % av dem som arbetar

inom näringsgrenarna reparation av motorfordon, tvätteriverksamhet, hushållsarbete och annan personlig serviceverksamhet.

I hotell- och restaurangbranschen har knappast någon fått internutbildning.

Yrken

Internutbildning är vanligast i de yrken där det finns en förhållandevis hög andel högutbildade. 39 % av dem som har pedagogiska yrken har fått internutbildning, 30 % av dem i gruppen övriga yrken och 28 % av dem i hälso- och sjukvårdsarbete. I de yrken där stora grupper är offentligt anställda har också en jämförelsevis hög andel fått internutbildning – i transport- och kommunikationsarbete 26 % och i "husligt" arbete 20 %.

Av dem som arbetar med städning och tillverkningsarbete har 5 % fått internutbildning.

Befordran

7 % av de deltidsanställda kvinnorna har blivit befördrade under den tid de arbetat deltid. Med befordran menas ändrade arbetsuppgifter eller ökat ansvar i kombination med höjd lön.

Av de statligt anställda har 16 % befodrats, av de landstingsanställda 7 %, av de privatanställda 6 % och av de kommunalanställda 5 %.

Sammanfattning

Det är alltså relativt få deltidsanställda som fått internutbildning. De som har fått det är i allmänhet antingen offentligt anställda eller har ett yrke med hög andel välutbildade. Befordran förekommer i någon utsträckning att tala om bara bland deltidsanställda i statlig tjänst.

4.1.9 Anställningarnas varaktighet

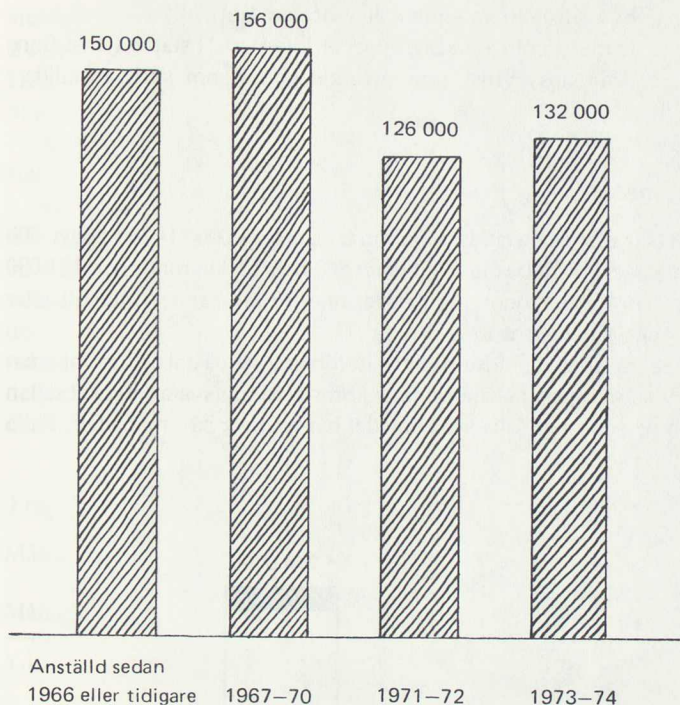
Över hälften av de deltidsarbetande kvinnorna har haft sina anställningar 4 år eller mer.

110 000 kvinnor har haft sina anställningar 10 år eller mer.

500 000 – nära 90 % – av de deltidsanställda kvinnorna har bara haft en anställning under det senaste året. Av de 68 000 kvinnor som haft två eller fler anställningar under året har det alldeles övervägande flertalet arbetat deltid också i sin tidigare anställning.

Alla har inte haft deltid under hela sin tid i sitt nuvarande arbete. Av dem som började arbeta deltid 1973–74, 165 000 personer, gick ca 30 000 kvinnor ner från heltid till deltid. Men det stora flertalet av dem som började sin deltidsanställning under 1973–74 antingen bytte från ett annat deltidsarbete eller var nytillträdande på arbetsmarknaden.

Av dem som nu arbetar 1–9, 10–19 och 20–24 timmar i veckan har 43 % i respektive arbetstidsgrupp haft sina nuvarande deltidsanställningar i 4 år eller mer. Av dem som arbetar 25–34 timmar i veckan har 54 % haft sina



Figur 4.5 De deltidanställda kvinnornas tid i anställningen.

anställningar 4 år eller mer. Det framgår inte av undersökningen om de under hela denna tid arbetat samma antal timmar i veckan, eller om timantalet växlat.

De som har kort deltid har inte i riktigt lika stor utsträckning som de med lång deltid haft sina anställningar länge.

54 % av de deltidanställda har alltså haft samma anställning sedan 1970 eller tidigare och 23 % har börjat sin nuvarande anställning 1973-74.

Yrken och arbetsgivare

Det är inte stora variationer mellan de olika yrkesgrupperna. Den högsta andelen som haft sina anställningar länge finns i övriga serviceyrken, där 64 % haft sin nuvarande anställning i 4 år eller mer, den lägsta i pedagogiskt arbete, där 43 % haft sitt nuvarande arbete så länge. Det är också i pedagogiskt arbete som den största andelen med kort anställningstid i yrket finns, knappt en tredjedel.

Två tredjedelar av de statligt anställda har haft sina anställningar länge. 13 % började 1973-74. Hos övriga arbetsgivare har drygt hälften arbetat länge och mellan 20 och 25 % börjat 1973-74.

Sammanfattning

De deltidarbetande kvinnorna är alltså inte någon instabil grupp på arbetsmarknaden. De flesta arbetar länge kvar i samma anställning. Inte mer

än 12 % har bytt anställning under det senaste året.

Variationerna mellan olika yrkesgrupper är inte stora. I statlig tjänst finns en högre andel än hos övriga arbetsgivarkategorier som varit anställda i 4 år eller mer.

4.1.10 Inkomster

Av de 568 000 deltidsanställda kvinnorna tjänar 81 000 (14 %) högst 500 kronor i månaden, 317 000 (56 %) mellan 500 och 1 500 kronor och 151 000 (27 %) mer än 1 500 kronor. 17 000 personer (3 %) känner inte till eller vill inte uppge sin inkomst.

Möjligheterna för de deltidsanställda att försörja sig på enbart sin inkomst av arbetet är alltså mycket begränsade. Inkomsterna motsvarar mycket sällan vad t ex en person med fulla studiemedel har att leva på i månaden. Fulla

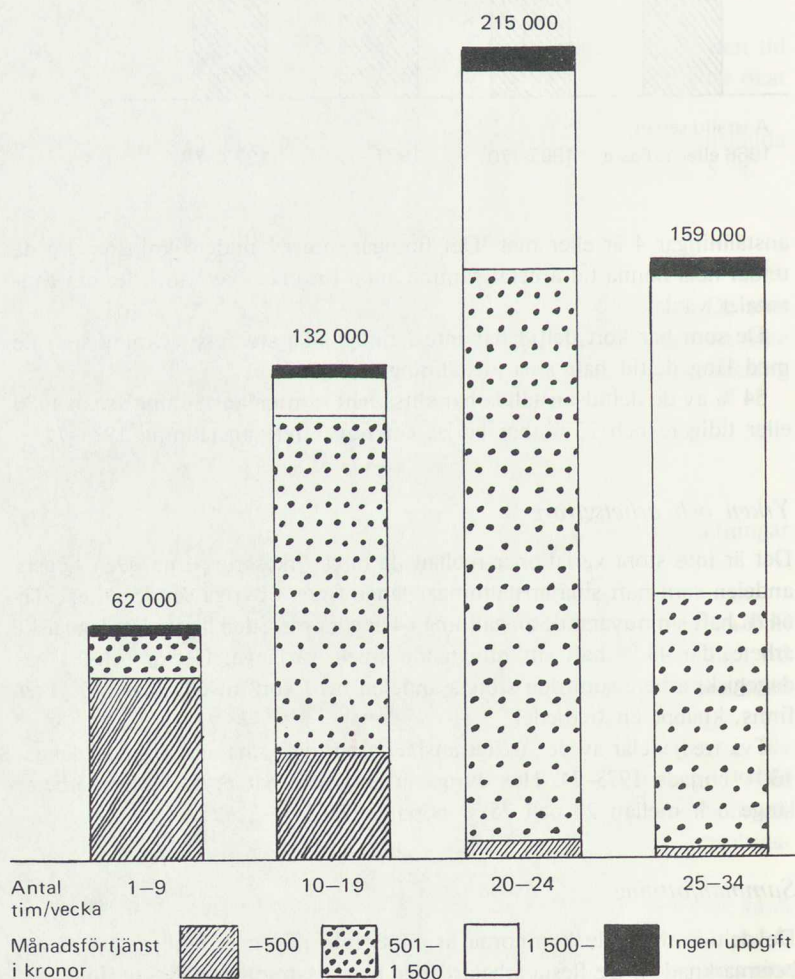


Diagram 4:6 Månadsförtjänst och antal arbetade timmar i veckan bland deltidsanställda kvinnor.

studiemedel motsvarar nämligen en månadsförtjänst på mellan 1 700 och 2 000 kronor för en förvärvsarbetande, beroende på familjeförhållanden. Högst en fjärdedel, sannolikt betydligt färre, av de deltidsanställda kommer upp i en sådan månadsförtjänst.

Månadsförtjänsten varierar naturligtvis med hur mycket de deltidsanställda arbetar.

Av alla som arbetar halvtid eller mer – två tredjedelar av alla deltidsarbetande eller närmare 375 000 kvinnor – tjänar 224 000 (60 %) mindre än 1 500 kronor i månaden. Det innebär att de inte ens med heltidsarbete skulle kunna komma upp i 3 000 kronor i månadsinkomst. Inte heller bland dem med kort deltid kan stora grupper komma upp i 3 000 eller mer i månaden om de hade full arbetstid. De genomsnittliga timförtjänsterna bland dem med kort deltid ligger visserligen något litet över genomsnittet för dem som arbetar lång deltid, men skillnaden är mycket liten.

Yrken

Månadsförtjänsterna varierar också starkt med yrke.

Månadsförtjänst efter yrke i procent

Yrke	Andel som förtjänar				
	-500 kr/mån	501-1 500 kr/mån	1 501- kr/mån	Ej upp- gift	Totalt antal
Hälso- och sjukvårds- arbete	5	43	50	3	84 300
Pedagogiskt arbete	9	36	52	3	19 800
Bokförings- och kassa- arbete	7	66	26	2	29 200
Övriga kontorsyrken	3	60	33	4	75 600
Affärsbiträden	8	64	24	4	56 800
Transport- och kommu- nikationsarbete	13	56	29	2	23 100
Tillverkningsarbete	10	64	22	5	40 700
"Husligt" arbete	30	55	12	3	92 600
Städning	28	58	12	3	90 800
Övrigt servicearbete	7	74	15	4	25 400
Övriga yrken	16	41	40	2	28 700
Samtliga	14	56	27	3	567 100

Det är bara i två yrkesgrupper – hälso- och sjukvårdsarbete och pedagogiskt arbete – som hälften av de deltidsanställda tjänar 1 500 eller mer i månaden. I serviceyrkena – husligt arbete, städning och övriga serviceyrken – är det mindre än 15 % som har inkomster på över 1 500 kronor i månaden. I "husligt" arbete tjänar 28 000 kvinnor och i städningsarbete 25 000 (30 resp 28 %) mindre än 500 kronor i månaden. Två tredjedelar av alla med så låga månadsinkomster arbetar i "husligt" arbete och städning.

Städning är också det yrke som har den i särklass största andelen del-

tidsarbetande kvinnor. 77 % av alla sysselsatta kvinnor i städningsarbete arbetar deltid. Av dem är det bara en mycket liten del som har förtjänster som det är möjligt att försörja sig på. Det innebär att närmare två tredjedelar av *alla* kvinnor i städyrket inte har några möjligheter att försörja sig på sitt arbete. Detsamma gäller närmare hälften av alla affärsbiträden och av dem som arbetar i husliga yrken.

Andel som arbetar 20–34 timmar i veckan respektive 25–34 timmar i veckan samt andel som tjänar 1 500 kronor i månaden eller mer efter yrke.

Yrke	20–34 t/v	25–34 t/v	Mer än 1 500 kr/m
Hälso- och sjukvårdsarbete	81	28	50
Pedagogiskt arbete	49	21	52
Bokförings- och kassaarbete	74	25	26
Övriga kontorsyrken	82	25	33
Affärsbiträden	76	44	24
Transport- och kommunika- tionsarbete	60	25	29
Tillverkningsarbete	83	47	22
"Husligt" arbete	48	23	12
Städning	43	20	12
Övrigt servicearbete	76	40	15
Övriga yrken	68	21	40
Samtliga	66	28	27

I samtliga yrken utom pedagogiskt arbete finns det alltså stora grupper som trots att de arbetar halvtid eller mer inte tjänar mer än 1 500 kronor i månaden. Bland dem som tjänar mer än 1 500 kronor i månaden ingår dessutom en grupp som arbetar mindre än halvtid, totalt 12 000 personer eller 8 % av alla med mer än 1 500 kronor i månadsförtjänst. Det är alltså i själva verket ännu större grupper som arbetar halvtid utan att tjäna ens 1 500 kronor i månaden.

Av alla som arbetar halvtid eller mer i tillverkningsarbete och i övriga serviceyrken är det mer än 60 % som trots halvtid tjänar mindre än 1 500 kronor i månaden. I dessa yrken tjänar dessutom minst en fjärdedel av dem som arbetar 25–34 timmar i veckan mindre än 1 500 kronor i månaden.

Hälften av alla affärsbiträden, av alla i bokförings- och kassaarbete och av alla i övriga kontorsyrken tjänar inte heller 1 500 kronor eller mer i månaden trots halvtidsarbete. Ungefär en femtedel av alla affärsbiträden som arbetar 25–34 timmar i veckan har inte heller inkomster över 1 500 kronor i månaden.

Anställningstidens längd och anställningsförhållanden

Av dem som förtjänar under 500 kronor i månaden har 45 % varit anställda i sitt nuvarande arbete sedan 1970 eller tidigare, av dem som förtjänar mellan 500 och 1 500 kronor har 52 % varit anställda så länge och av dem som förtjänar 1 500 kronor eller mer 63 %.

29 % av dem som förtjänar mindre än 500 kronor i månaden, 25 % av dem som tjänar mellan 500 och 1 500 kronor i månaden och 18 % av dem som förtjänar mer än 1 500 kronor började sin nuvarande anställning 1973-74.

Det är alltså större grupper bland dem med litet bättre förtjänstlägen som haft sina anställningar länge.

Däremot är det små skillnader mellan dem som tjänar mindre än 500 kronor i månaden och dem som tjänar mellan 500 och 1 500 kronor i månaden.

83 % av dem som tjänar under 500 kronor i månaden har haft en anställning under det senaste året, 88 % av dem som tjänar 500 till 1 500 kronor och 91 % av dem som tjänar mer än 1 500 kronor.

De med högre månadsförtjänster har oftare arbetstidsschema än de med låga inkomster.

Av dem som tjänar under 500 kronor i månaden saknar 25 000 kvinnor (30 %) arbetstidsschema, av dem som tjänar mellan 500 och 1 500 kronor 47 000 kvinnor (15 %) och av dem som tjänar över 1 500 kronor 9 000 kvinnor (6 %).

Det är också betydligt ovanligare att de som har de lägsta månadsförtjänsterna har semester.

20 % av dem som tjänar mindre än 500 kronor i månaden har semester, 55 % har endast semesterersättning och 18 % (15 000 personer) uppger att de varken får semester eller semesterersättning.

52 % (165 000) av dem som tjänar mellan 500 och 1 500 kronor får semester och 42 % (133 000) endast semesterersättning, 8 000 kvinnor uppger sig varken få semester eller semesterersättning.

78 % (119 000) av dem som tjänar över 1 500 kronor får semester och 29 000 får semesterersättning. Mycket få har uppgivit att de varken får semester eller semesterersättning.

Det är också betydligt mindre grupper bland dem med låga månadsförtjänster som känner till sin uppsägningstid. Av dem som tjänar under 500 kronor i månaden känner 31 % till sin uppsägningstid från arbetsgivarens sida, av dem som tjänar mellan 500 och 1 500 kronor gör 47 % det och av dem som tjänar mer än 1 500 kronor 57 %.

Det är också betydligt ovanligare att de som tjänar litet har fått någon internutbildning. 8 % (7 000 personer) av dem som tjänar mindre än 500 kronor i månaden har fått internutbildning, 16 % (51 000) av dem som tjänar mellan 500 och 1 500 kronor i månaden och 27 % (41 000) av dem som tjänar mer än 1 500 kronor i månaden.

Sammanfattning

Majoriteten av de deltidsanställda har alltså låga månadsförtjänster inte bara därför att de arbetar mindre än full tid utan också därför att de arbetar i lågavlönade yrken – som städare, hemsamariter, textilarbetare, köksbiträden, barnskötare, bespisningspersonal, affärsbiträden, snabbköpskassörer och sjukvårdsbiträden. Bara en liten andel av de deltidsanställda finns i yrken med genomgående hyggliga lönelägen – sjuksköterskor, lärare och en del av dem som arbetar i övriga yrken. Tillsammans är de inte mer

än 50–60 000 av alla deltidsanställda.

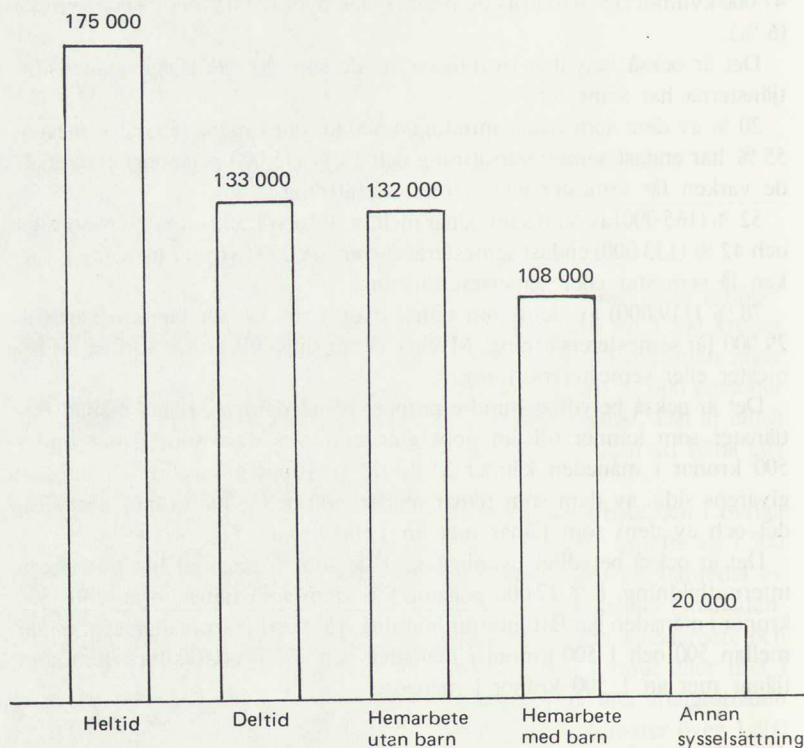
Det är alltså vanligare bland dem med låga förtjänster att de saknar arbetstidsschema, inte får semester (eller semesterersättning) och inte känner till sin uppsägningstid än bland dem med bättre månadsförtjänster.

Det är inte lika vanligt att de som har de lägsta inkomsterna har varit anställda länge. Men ändå har närmare hälften haft samma anställning i fyra år eller mer.

¹ De som uppgivit att de före sina nuvarande deltidсанställningar var hemarbetande har fått svara på om i detta hemarbete också ingick arbete med och ansvar för barn. "Hemarbetande med barn" är de kvinnor som uppgav att de haft arbete med och ansvar för barn, "hemarbetande utan barn" de som uppgivit att de ej haft det.

4.1.11 Sysselsättning före nuvarande deltidсанställning

42 % av de deltidсанställda kvinnorna har sitt första arbete efter ett eller flera år som hemarbetande och för 45 % är deltidсанställningen deras första anställning antingen efter ett avbrott eller överhuvudtaget. De kvinnor som varit hemarbetande utan barn¹ har sannolikt varit borta från arbetsmarknaden i ganska många år.



Figur 4.7 Kvinnornas sysselsättning före nuvarande deltidсанställning.

Av dem som varit hemarbetande (med eller utan barn) arbetar nu 42 % kort deltid och 58 % lång deltid och av dem som tidigare haft ett förvärvsarbete (på heltid eller deltid) arbetar nu 28 % kort deltid och 73 % lång deltid. Den korta deltiden är allra ovanligast bland dem som tidigare arbetat heltid. Av dem har nu 23 % kort deltid.

Månadsförtjänst för deltidanställda kvinnor efter tidigare sysselsättning

Månadsförtjänst	Heltidsarbete	Annat deltidarbete	Hemarbete med barn	Hemarbete utan barn
-500	7 %	14 %	18 %	22 %
mer än 1 500	38 %	25 %	20 %	18 %

Inkomsterna står i stort sett i proportion till antalet arbetade timmar i veckan. Det är alltså betydligt fler bland dem som tidigare förvärvsarbetat som tjänar 1 500 kronor eller mer och betydligt fler bland dem som varit hemarbetande som har mycket låga förtjänster. 44 % av alla med inkomster på 1 500 eller mer i månaden har tidigare arbetat heltid och 30 % har varit hemarbetande.

Av dem som tjänar mindre än 500 kronor i månaden har 15 % tidigare arbetat heltid och 60 % varit hemarbetande. Låga inkomster är vanligast och höga inkomster ovanligast bland dem som tidigare varit hemarbetande utan barn, dvs bland dem som sannolikt varit hemarbetande i ganska många år.

Yrken

Det är en väsentlig skillnad i "yrkesvalet" mellan dem som tidigare arbetat heltid, arbetat deltid, varit hemarbetande med barn och varit hemarbetande utan barn.

42 % av dem som varit hemarbetande utan barn arbetar nu med städning och i "husligt" arbete. I dessa två yrkesgrupper finns endast 21 % av dem som tidigare arbetat heltid. Framför allt är det ovanligt att de som tidigare haft heltidsarbete nu är städare (7 %). Av dem som nu är deltidanställda städare, arbetar deltid i övriga serviceyrken och i transport- och kommunikationsarbete har hälften eller mer än hälften varit hemarbetande innan de började sin nuvarande anställning på deltid.

En femtedel av dem som tidigare arbetat heltid finns i hälso- och sjukvårdsarbete. I denna yrkesgrupp finns bara 8 % av dem som tidigare varit hemarbetande utan barn. I hälso- och sjukvårdsarbete, i pedagogiskt arbete och i övriga yrken är det minst vanligt att de deltidanställda tidigare varit hemarbetande, med eller utan barn (mellan 25 och 35 %).

Sammanfattning

Bland dem som före sitt nuvarande deltidarbete varit hemarbetande utan barn finns den största gruppen som arbetar kort deltid, tjänar litet och har ett serviceyrke. Bland dem som tidigare varit heltidsarbetande finns de största grupperna som arbetar lång deltid, tjänar över 1 500 kronor i månaden och har ett yrke med en rätt stor andel högutbildade (pedagogiskt arbete, hälso- och sjukvårdsarbete och "övriga" yrken).

4.1.12 Facklig aktivitet

Litet mer än hälften – 290 000 – av de deltidanställda kvinnorna är fackligt organiserade. Av dem är det 19 000 som haft något fackligt uppdrag under den tid de varit deltidarbetande.

Yrken

Fackligt anslutna och ej anslutna efter yrke samt facklig organisationsgrad

Yrke	Antal fackligt anslutna	Antal ej anslutna	Org grad
Hälso- och sjukvårdsarbete	58 600	25 700	69
Pedagogiskt arbete	11 600	8 200	59
Bokförings- och kassaarbete	16 600	12 700	57
Övriga kontorsyrken	39 700	35 900	52
Affärsbiträden	30 200	26 500	53
Transport- och kommunikationsarbete	11 700	11 400	51
Tillverkningsarbete	22 100	18 700	54
"Husligt" arbete	28 800	63 800	31
Städning	39 600	50 800	44
Övrigt servicearbete	15 900	9 600	62
Övriga yrken	14 700	14 000	51
Samtliga	289 500	277 300	51

De högsta andelarna organiserade finns i hälso- och sjukvårdsarbete och i övrigt servicearbete, de lägsta i "husligt" arbete och städning. I övriga yrkesområden ligger organisationsgraden på mellan 50 % och 60 %.

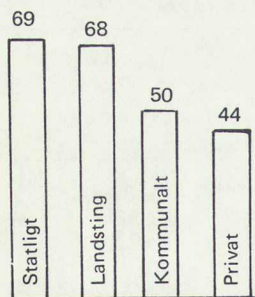
Arbetsgivare

Av de statligt anställda är 69 % organiserade, av de post- och televerksanställda 65 %.

Av de landstingsanställda är 68 % organiserade. Inom hälso- och sjukvården är 70 % organiserade.

Av de kommunalanställda är 50 % organiserade, men organisationsgraden varierar kraftigt mellan olika kommunala verksamheter. Av dem som har "husligt" arbete inom socialvården är endast 25 % (16 000 av 65 000) organiserade, av dem som arbetar inom rekreationsverksamhet och på bibliotek endast en tredjedel (3 000 av 9 000). Däremot är 73 % av dem som arbetar inom undervisningsväsendet organiserade och mellan 60 % och 70 % inom övriga kommunala verksamheter.

Av de privatanställda är 44 % organiserade. Också här varierar organisationsgraden kraftigt mellan olika näringsgrenar. Högst är organisationsgraden inom restaurang- och hotellbranschen, 54 % (8 000 av 14 000) och inom detaljhandeln, 53 % (44 000 av 83 000). Men också inom detaljhandeln varierar organisationsgraden kraftigt mellan olika typer av försäljningsstäl-



Figur 4.8 Facklig organisationsgrad bland deltidanställda kvinnor efter arbetsgivare.

len. Inom varuhushandeln är 79 % organiserade, men inom livsmedelsdetaljhandeln 42 %.

Inom tillverkningsindustrin är 46 % organiserade (34 000 av 73 000). Dock är litet mer än hälften av dem som är anställda inom textil-, beklädnads-, sko-, läder- och pälsindustrin organiserade.

Inom bank och försäkring, fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet är 46 % (13 000 av 27 000) organiserade.

Inom privata tjänster är organisationsgraden låg, 33 % (17 000 av 50 000). Allra lägst är den inom näringsgrenarna reparation av motorfordon + tvätteriverksamhet + hushållsarbete + annan personlig serviceverksamhet, där 22 % är organiserade.

Organisationsgraden är alltså tämligen hög inom det statliga området, inom landstingen och inom alla kommunala verksamheter utom den stora yrkesgruppen "husligt" arbete inom socialvården och rekreationsverksamhet och bibliotek, där den är mycket låg.

Endast inom varuhushandeln är de privatanställda organiserade i lika stor utsträckning som flertalet offentligt anställda. Inom övriga näringsgrenar ligger organisationsgraden i allmänhet under 50 %. Särskilt låg är den inom privata tjänster.

Arbetstider, tidigare sysselsättning

Organisationsgraden ökar med stigande antal arbetstimmar per vecka. Av dem som arbetar 1-9 timmar är endast 14 % (8 000 personer) organiserade, av dem som arbetar 10-19 timmar 32 % (43 000 personer) och av dem som arbetar mer än 20 timmar per vecka 64 % (239 000).

Det är också en betydligt lägre andel av dem som arbetar få dagar per månad som är organiserade än av dem som arbetar fler dagar.

Organisationsgraden sammanhänger också helt naturligt med anställningstidens längd. Av dem som började sitt nuvarande arbete 1970 eller tidigare är 60 % organiserade, men av dem som började 1973-74 37 %.

De som före sitt nuvarande arbete haft någon annan anställning är oftare organiserade än de som varit hemarbetande. Framför allt gäller det dem som haft ett heltidsarbete. Av dem är 64 % organiserade, av dem som haft ett annat deltidsarbete är 52 % organiserade och av dem som varit hemarbetande 41 %.

Inkomster¹

Månadsförtjänst för fackligt anslutna och ej anslutna

Månadsförtjänst	Fackl anslutna %	Ej anslutna %
- 500	3	26
500-1 500	56	56
1 501-	39	14
Ej svar	2	4
	100	100

¹ I den rapport med preliminärt material som tidigare publicerats fanns även uppgifter om timförtjänster i bl a olika yrkesgrupper. I efterhand har det emellertid visat sig att dessa resultat är ur statistisk synvinkel osäkra. De ingår därför inte i denna slutrapport. Resultaten ger dock en uppfattning om skillnader och likheter i timförtjänst mellan olika grupper.

Få bland de organiserade – 8 000 personer – tjänar mindre än 500 kronor i månaden. 90 % – 73 000 – av dem som har de lägsta månadsförtjänsterna är oorganiserade.

75 % av dem som tjänar mer än 1 500 kronor i månaden är organiserade. Så mycket tjänar 114 000 organiserade deltidanställda kvinnor och 38 000 oorganiserade.

De oorganiserade har också genomsnittligt lägre timförtjänster än de organiserade. Skillnaderna återkommer i samtliga undersökta yrkesgrupper utom i pedagogiskt arbete, där inga skillnader finns, och i övrigt servicearbete, där de oorganiserade har genomsnittligt bättre timförtjänster.

Skillnad i medeltimförtjänst mellan ej anslutna och fackligt anslutna (se not sid 54)

Hälso- och sjukvårdsarbete	-3,00 kr
Pedagogiskt arbete	± 0 kr
Bokförings- och kassaarbete	-0,10 kr
Övriga kontorsyrken	-0,10 kr
Affärsbiträden	-1,50 kr
Transport- och kommunikationsarbete	-2,70 kr
Tillverkningsarbete	-2,10 kr
"Husligt" arbete	-1,50 kr
Städning	-1,20 kr
Övrigt servicearbete	+1,50 kr
Övriga yrken	-3,10 kr

Det är omöjligt att exakt veta vad de systematiska skillnaderna mellan de organiserades och de oorganiserades timförtjänster beror på. I yrkesgrupperna finns flera olika yrken med olika lönelägen och olika organisationsgrad. Det är troligt att personer i bättre lönelägen oftare är organiserade – men det är ju också så att de yrkesgrupper som är väl organiserade bättre klarar att driva sina lönekrav. De oorganiserade saknar i större utsträckning än de organiserade längre yrkesvana och det är en liten större grupp bland dem som har kortare anställningstid. Däremot ingår inga ungdomar i urvalet, varför åldern *borde* spela en ganska liten roll.

Anställningsförhållanden

De oorganiserade arbetar oftare än de organiserade på udda tider och har också oftare enbart kvälls-, natt- och/eller helgarbete. Av alla som arbetar på udda tider är närmare två tredjedelar oorganiserade och av alla med enbart kvälls-, natt- och/eller helgarbete är 60 % oorganiserade.

Nästan tre fjärdedelar av alla med skiftgång är organiserade. Organisationsgraden för alla skiftarbetande ligger högre än den gör genomsnittligt i de yrkesgrupper där skiftgång är vanlig.

Av alla oorganiserade arbetar en fjärdedel antingen på udda tider eller enbart kvällar, nätter och/eller helger. Sådana arbetstider har 16 % av de organiserade. 15 % av de organiserade har skiftarbete mot 6 % av de oorganiserade.

Av de 85 000 kvinnor som saknar arbetstidsschema är närmare tre fjärdedelar oorganiserade. 92 % av alla organiserade har schema, mot 77 %

av de oorganiserade.

120 000 organiserade och lika många oorganiserade arbetar olika mycket från dag till dag. En tredjedel av de oorganiserade gör det på egen önskan och 17 % av de organiserade.

87 % av de organiserade och 61 % av de oorganiserade anser sig vara fast anställda. Andra anställningsformer är relativt ovanliga bland de organiserade. Av de oorganiserade är 15 % objektsanställda, 14 % tillsvidare och extra anställda och 9 % har vikariat.

68 % av de organiserade och 41 % av de oorganiserade får semester (betald ledighet). 21 000, 8 % av alla oorganiserade, uppger att de varken får semester eller semesterersättning och 17 000 vet ej. Det är få bland de organiserade som varken får semester eller semesterersättning (knappt 4 000) och likaså relativt få som inte vet (drygt 4 000).

54 % av de organiserade känner till sin uppsägningstid och 40 % av de oorganiserade.

Av de 100 000 deltidanställda som deltagit i internutbildning är 68 000 organiserade.

Sammanfattning

De oorganiserade har alltså på många sätt en svagare ställning. De har oftare låga förtjänster och deras genomsnittliga timförtjänster ligger lägre än de organiserades.

De har kortare arbetstider och arbetar dessutom oftare ett litet antal dagar i månaden.

De saknar oftare semester, får mera sällan internutbildning, saknar oftare arbetstidsschema och uppfattar sig mera sällan som fast anställda.

Det är större grupper bland de oorganiserade än bland de organiserade som inte känner till sin uppsägningstid och också fler som inte känner till sina semesterförmåner.

De oorganiserade har därtill oftare udda arbetstider eller arbetar enbart kvällar, nätter och/eller helger.

4.1.13 Sammanfattning

Praktiskt taget alla de 570 000 deltidanställda kvinnorna i åldrarna mellan 20 och 66 år har ett traditionellt kvinnligt yrke. En betydligt större grupp än av de heltidsanställda har dessutom sådana kvinnoyrken som utmärks av låga löner och av att det krävs kort eller ingen utbildning för yrket.

Närmare 200 000 kvinnor arbetar kort deltid, dvs mindre än 20 timmar i veckan. 160 000 har närmare full arbetstid (25–34 timmar i veckan).

Det finns stora variationer i arbetstidsförläggning, alltifrån enstaka timmar enstaka dagar över fulla arbetsdagar någon eller några dagar i veckan till halvtid eller mer varje dag och 4-dagarsvecka. Närmare hälften av de deltidanställda kvinnorna har arbetstider som helt eller delvis ligger på oönskade tider – kvällar, nätter, morgnar och helger.

Stora grupper deltidanställda saknar arbetstidsschema, har osäkra anställningsförhållanden och arbetar så litet och med sådana arbetstidsförlägg-

ningar att de går miste om en eller flera sociala förmåner.

Det stora flertalet av de deltidanställda kvinnorna har laglig rätt till semester (betald ledighet). Men mer än 40 % av de semesterberättigade uppger att de inte får ut semester, utan endast semesterersättning. Det är särskilt vanligt bland kommunalt och privat anställda och i serviceyrkena.

De deltidanställda är ofta dåligt informerade om sina anställningsvillkor. Över hälften känner inte till sin uppsägningstid och med stor sannolikhet är det också stora grupper som inte känner till sina lagenliga semesterförmåner.

Mindre än en femtedel av de deltidanställda kvinnorna har fått någon internutbildning. Internutbildning är betydligt vanligare i offentlig tjänst och i yrken med en relativt hög andel med längre utbildning än i privat tjänst och i yrken där det krävs ingen eller kort yrkesutbildning. I hotell- och restaurangbranschen, bland städare och i tillverkningsarbete förekommer internutbildning i mycket liten utsträckning.

Befordran förekommer i någon utsträckning att tala om bara bland de statligt anställda.

De deltidanställda kvinnorna är inte någon instabil grupp på arbetsmarknaden. Över hälften har haft sina anställningar i 4 år eller mer och bara litet mer än var tionde har haft mer än en anställning under det senaste året.

Högst en fjärdedel av de deltidanställda har sådana inkomster att de har en chans att försörja sig på dem (mer än 1 500 kronor i månaden). I några av de stora deltidsyrkena – framför allt i städning, men också bland affärsbiträden och i "husligt" arbete – innebär de låga inkomsterna för de deltidanställda att hälften eller betydligt fler av *alla* anställda kvinnor inte har några möjligheter att försörja sig enbart på sitt arbete.

I tillverkningsarbete och i övriga serviceyrken tjänar mer än 60 % under 1 500 kronor i månaden trots att de arbetar halvtid eller mer.

De med de lägsta månadsförtjänsterna har ofta också sämre anställningsvillkor än de med litet högre förtjänster.

Majoriteten av de deltidanställda har alltså låga förtjänster inte bara därför att de arbetar litet utan också därför att de arbetar i låglöneyrken.

Närmare hälften av de deltidanställda har sin första anställning antingen efter ett eller flera års arbete i hemmet eller efter studier.

Bland dem som tidigare haft ett heltidsarbete finns de största grupperna som tjänar mer än 1 500 kronor i månaden och har lång deltid. Över 40 % av dem som varit hemarbetande utan barn arbetar nu som städare och i "husligt" arbete. Städning är ovanligt bland dem som tidigare arbetat heltid.

Hälften av de deltidanställda kvinnorna är fackligt organiserade. I allmänhet är organisationsgraden högre bland offentligt anställda än bland privatanställda. Högst är den i hälso- och sjukvårdsarbete och lägst i "husligt" arbete och bland städare. Kommunalt anställda inom socialvården med "husliga" yrken (varav flertalet är hemsamariter, dagbarnvårdare och barnskötare på daghem) har mycket låg organisationsgrad.

De fackligt organiserade har i alla avseenden bättre anställningsförhållanden än de oorganiserade. De arbetar också sällan mindre än halvtid och har bättre månadsförtjänster.

De fackligt organiserade har också högre genomsnittlig timförtjänst i praktiskt taget alla undersökta yrkesgrupper.

Brister i arbetsvillkoren är alltså minst vanligt bland deltidsanställda som tidigare arbetat heltid, som arbetar mer än 20 timmar i veckan och som är fackligt organiserade. Statligt och landstingskommunalt anställda har inte lika ofta brister i anställningsförhållandena och låga löner som privat och kommunalt anställda. Pedagogiskt arbete och hälso- och sjukvårdsarbete är de två yrken där brister i anställningsvillkor och låga förtjänster är minst vanliga.

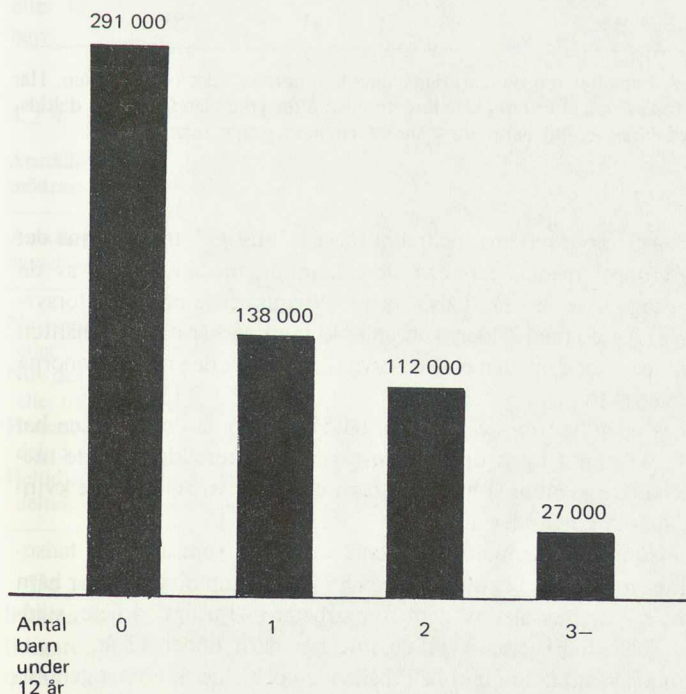
Sämst är anställningsvillkoren för dem som tidigare varit hemarbetande utan barn, som arbetar litet och som inte är fackligt organiserade. Sådana förhållanden förekommer främst i serviceyrkena, och då framför allt i "husligt" arbete och städning, där närmare 200 000 av de deltidsanställda kvinnorna finns.

4.2 Familjeförhållanden och ålder

4.2.1 Ålder, civilstånd och antal barn

Vi har tidigare (kap 2) visat att andelen deltidsarbetande kvinnor ökar med stigande ålder, medan andelen heltidsarbetande minskar. Det innebär att bland de deltidsarbetande kvinnorna finns det högre andelar medelålders och äldre kvinnor än bland de heltidsarbetande.

255 000 (45 %) av de 568 000 deltidsanställda kvinnorna är i åldern 45-66



Figur 4.9 Deltidsanställda kvinnor med och utan barn under 12 år.

år och 313 000 (55 %) i åldern 20–44 år.

505 000 är gifta eller sammanboende och 63 000 är ogifta, änkor och fränskilda.

Det är alltså mycket ovanligt att ensamstående kvinnor arbetar deltid. De deltidсанställdas förtjänster av arbetet är ju också sådana att det framstår som praktiskt taget omöjligt för en person som huvudsakligen måste lita till egna arbetsinkomster att arbeta deltid.

Av de 17 000 ensamstående kvinnorna med barn har 11 000 ett barn och 5 000 två barn.

Drygt hälften av de deltidсанställda kvinnorna har alltså inga barn under 12 år. Av dem som har barn har hälften ett barn och hälften två eller fler.

4.2.2 Yrken

Andel av samtliga deltidсанställda (män och kvinnor 16–74 år) som är 20–44 år respektive 45–66 år efter yrke^a

Yrke	20–44 år	45–66 år
Hälso- och sjukvårdsarbete	68	30
Pedagogiskt arbete	72	26
Bokförings- och kassaarbete	60	36
Övriga kontorsyrken	64	33
Affärsbiträden	47	44
Transport- och kommunikationsarbete	58	28
Tillverkningsarbete	45	44
”Husligt” arbete	35	61
Städning	42	54
Övrigt servicearbete	41	53

^a Det saknas uppgifter om de deltidсанställda kvinnornas ålder i olika yrken. Här kan därför endast uppgifter om åldersfördelningen efter yrke bland samtliga deltidсанställda redovisas. Bland dem finns endast en liten grupp män.

Framför allt i serviceyrkena, och allra mest i ”husligt” arbete, finns det alltså stora grupper medelålders och äldre kvinnor, medan flertalet av de anställda i pedagogiskt arbete, hälso- och sjukvårdsarbete och i kontorsyrkena är unga. Av de medelålders och äldre kvinnorna har närmare hälften något av serviceyrkena, medan bara en dryg fjärdedel av de yngre kvinnorna finns i dessa yrken.

Det saknas uppgifter om de deltidсанställda kvinnorna i olika yrken har barn eller ej. Däremot finns uppgift om barnantal efter ålder. Av de medelålders och äldre kvinnorna har 11 % barn under 12 år, av de yngre kvinnorna har 80 % barn under 12 år.

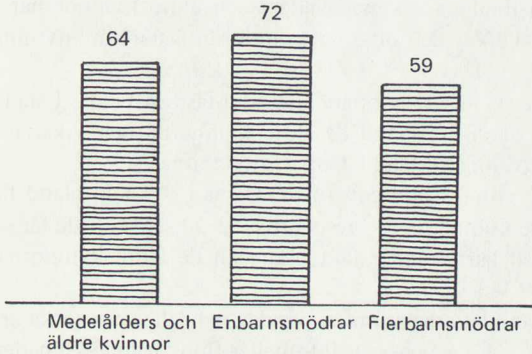
Det är alltså mycket sannolikt att flertalet av dem som arbetar i hälso- och sjukvårdsarbete, pedagogiskt arbete och i övriga kontorsyrken har barn under 12 år, medan flertalet av dem som arbetar i ”husligt” arbete, städningsarbete och i övriga serviceyrken inte har barn under 12 år.

I de följande avsnitten om familjeförhållanden och ålder kommer genom-

gående de medelålders och äldre kvinnorna, enbarnsmödrarna och mödrar med två eller fler barn att jämföras med varandra. Bland de äldre kvinnorna finns det ju bara få mödrar med barn under 12 år, medan det stora flertalet av de yngre kvinnorna har barn under 12 år.

4.2.3 Ålder, barn och antal arbetade timmar i veckan

Kort deltid är framförallt vanligt bland de kvinnor som har flera barn. Litet drygt hälften av de 27 000 kvinnor som har tre eller fler barn arbetar mindre än 20 timmar i veckan.



Figur 4.10 Andel som arbetar halvtid eller mer bland olika grupper deltidanställda kvinnor.

Enbarnsmödrarna är den grupp som i störst utsträckning arbetar halvtid eller mer. De gör det to m oftare än alla deltidanställda kvinnor utan barn, oberoende av ålder.

4.2.4 Tidigare sysselsättning och anställningstidens längd

Anställningstidens längd och tidigare sysselsättning för enbarnsmödrar, flerbarnsmödrar och för medelålders och äldre kvinnor.

Anställningstid/ tidigare sysselsättning	Enbarns- mödrar %	Flerbarns- mödrar %	Medelålders och äldre kvinnor %
Nuv anställning sedan 1970 eller tidigare	47	40	66
Nuv deltid sedan 1970 eller tidigare	34	33	62
Hemarbetande före nuv deltidsarbete	40	50	44
Heltidsarbetande före nuv deltidsarbete	37	26	26

De medelålders och äldre kvinnorna är en mycket stabil grupp på arbetsmarknaden. Två tredjedelar har haft sina anställningar sedan 1970 eller tidigare, 30 % också i 10 år eller mer. Nästan lika många bland dem har också haft sina nuvarande deltidsarbeten länge.

Enbarnsmödrarna skiljer sig från både flerbarnsmödrarna och de äldre genom att de oftare haft heltidsarbete före sitt nuvarande arbete på deltid och genom att en mindre grupp bland dem tidigare varit hemarbetande.

Omkring 40 % av dem som har barn har börjat sina nuvarande deltidsanställningar 1973/1974 men bara 16 % av de äldre kvinnorna.

4.2.5 *Anställningsförhållanden och facklig aktivitet*

Det finns inte stora skillnader mellan enbarnsmödrar, flerbarnsmödrar och äldre kvinnor i anställningsförhållanden och facklig aktivitet.

De skillnader som finns talar genomgående för att enbarnsmödrar mindre ofta än flerbarnsmödrar och medelålders och äldre kvinnor har brister i sina anställningsvillkor och oftare dessutom en fastare anknytning till arbetsmarknaden.

Enbarnsmödrarna anser sig oftare än andra fast anställda. I stället är objektsanställning vanligare bland de äldre kvinnorna och vikariat och extraanställningar vanligare bland flerbarnsmödrarna.

En litet större grupp bland enbarnsmödrarna (59 %) än bland flerbarnsmödrar och äldre kvinnor (54 % respektive 52 %) säger att de får semester, och kvinnor med barn känner litet oftare än de äldre kvinnorna till sin uppsägningstid.

Variationer i antalet arbetstimmar per dag och/eller per vecka är ungefär lika vanligt i de olika grupperna. Inte heller finns några skillnader mellan kvinnor med barn och äldre kvinnor i andel som har olika antal timmar från dag till dag på egen önskan.

Enbarnsmödrarna är i litet större utsträckning än flerbarnsmödrarna och de äldre kvinnorna fackligt organiserade.

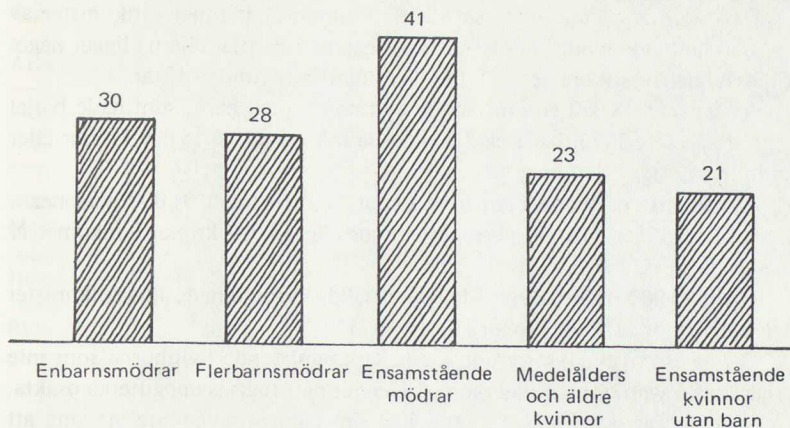
Trots att stora grupper bland de medelålders och äldre kvinnorna har haft samma anställning i många år skiljer sig alltså inte deras arbetsförhållanden märkbart från samtliga mödrars. Men enbarnsmödrarna har i några avseenden bättre anställningsförhållanden och en fastare anknytning till arbetsmarknaden än flerbarnsmödrarna och de medelålders och äldre kvinnorna.

Enbarnsmödrarna skiljer sig från flerbarnsmödrarna och de äldre kvinnorna genom att de oftare arbetar mer än halvtid, inte fullt så ofta varit hemarbetande men däremot oftare haft heltidsarbete innan de började sin nuvarande deltidsanställning. Yngre kvinnor finns också i andra yrken än de äldre. Sådana faktorer förefaller spela en större roll för anställningsvillkoren än anställningstidens längd.

4.2.6 *Månadsförtjänster*

Att en så pass hög andel av de ensamstående mödrarna som 41 % har inkomster över 1 500 kronor i månaden sammanhänger med att mycket få arbetar mindre än halvtid och närmare hälften mellan 25 och 35 timmar i veckan. Trots detta finns det ca 10 000 ensamstående kvinnor med barn som tjänar mindre än 1 500 kronor i månaden.

Både bland de sammanboende och ensamstående kvinnorna med barn, bland de äldre kvinnorna och bland de ensamstående kvinnorna utan barn



Figur 4.11 Andel som tjänar 1 500 kronor i månaden eller mer bland olika grupper deltidanställda kvinnor.

finns stora grupper som trots halvtidsarbete eller mer inte kommer upp i månadsförtjänster på 1 500 kronor i månaden. Totalt finns det 44 000 ensamstående, deltidanställda kvinnor som tjänar mindre än 1 500 kronor i månaden.

4.2.7 Familjeinkomster

Till familjeinkomsterna räknas de deltidanställdas egna och eventuell makes arbetsinkomster, pensioner, rörelseinkomster osv.

Uppgifterna avser 1973, och bara deltidanställda kvinnor som började sitt arbete 1972 eller tidigare ingår, sammanlagt 398 000 personer.

Totala familjeinkomster 1973 för deltidanställda kvinnor

Sammanboende kvinnor	Antal	Andel %
0-30 000 kr	22 900	6
30 000-40 000	58 100	16
40 000-50 000	82 800	23
50 000-	138 200	39
Ej uppgift	56 900	16
Totalt	358 900	100
Ensamstående kvinnor		
1- 4 500 kr	1 500	4
4 500-10 000	6 900	18
10 000-15 000	11 200	29
15 000-20 000	7 400	19
20 000-	10 400	27
Ej uppgift	1 700	4
Totalt	39 100	100

För sammanboende deltidanställda kvinnor är mannens inkomster av nästan helt avgörande betydelse. Inkomsterna i barnfamiljerna ligger något litet högre än inkomsterna i familjer utan barn under 12 år.

Av de totalt 8 000 ensamstående kvinnorna med barn, som hade börjat sitt arbete före 1973, hade ca 2 000 totala inkomster på 15 000 kronor eller mindre 1973.

Av de ensamstående utan barn under 12 år – totalt 31 000 personer – hade drygt 57 % (18 000 personer) mindre än 15 000 kronor i inkomst år 1973.

Drygt 20 000 ensamstående deltidanställda kvinnor hade alltså inkomster på mindre än 15 000 kronor under 1973.

Det är en mycket stor grupp av de sammanboende kvinnorna som inte svarat på frågan om familjeinkomst. Det gör naturligtvis uppgifterna osäkra, men det visar också något annat. Det finns ingen anledning att anta att detta stora bortfall i nämnvärd utsträckning skulle bero på att de sammanboende kvinnorna vägrat svara på frågan. Bortfallet på de andra frågorna om förtjänster är ju litet. I stället måste detta tolkas så att stora grupper gifta deltidanställda kvinnor inte känner till sina mäns inkomster.

4.2.8 *Arbetstidsförläggning*

Andel av enbarnsmödrarna, flerbarnsmödrarna och av de medelålders och äldre kvinnorna med enbart dagtid respektive obekväma arbetstider

	Endast dagtid (ibland även helger)	Helt eller delvis obekväma arbets- tider
Enbarnsmödrar	69	31
Flerbarnsmödrar	59	41
Medelålders och äldre kvinnor	72	28

Totalt finns det 100 000 deltidanställda kvinnor med barn under 12 år med helt eller delvis obekväma arbetstider. Av dem som endast har dagarbete, 176 000 mödrar, arbetar 29 000 också ibland på lördagar, söndagar och andra helger.

Bland kvinnor med ett barn och medelålders och äldre kvinnor är obekväma arbetstider ungefär lika vanliga.

Obekväma arbetstider är betydligt vanligare bland flerbarnsmödrar än bland andra grupper kvinnor. Det gäller speciellt de 27 000 kvinnor som har tre eller fler barn. Av dem arbetar hälften helt eller delvis på obekväma arbetstider. Över en fjärdedel av dessa kvinnor, drygt 7 000 personer, arbetar endast kvällar, nätter och/eller helger.

De 17 000 ensamstående, deltidanställda kvinnorna arbetar oftast dagtid. Helt eller delvis obekväma arbetstider har knappt 5 000 ensamstående kvinnor med barn.

4.2.9 Arbetstidsförläggning i familjerna¹

Arbetstidsförläggning i familjerna

	Familjer med barn	Familjer utan barn
Båda dagtid	51	62
Mannen dagtid, hustrun obekväma tider	29	22
Hustrun dagtid, mannen obekväma tider	12	11
Båda obekväma tider	9	5

Sammanlagt finns det 103 000 barnfamiljer där den ena av makarna har obekväma arbetstider och 21 000 där båda har det. I 73 000 familjer utan barn arbetar den ena maken på obekväma tider, i 11 000 familjer gör båda det. Att den ena eller båda makarna har obekväma arbetstider är alltså betydligt vanligare i de familjer där det finns barn än i de familjer där det inte finns barn.

Särskilt vanligt är det ju att kvinnor med flera barn har obekväma arbetstider. Sannolikt är därför den andel flerbarnsfamiljer där den ena eller båda makarna har obekväma tider högre än i enbarnsfamiljer.

I de flesta familjer är det hustrun som har de obekväma arbetstiderna. De allra flesta män arbetar endast dagtid.

Av de sammanboende deltidsanställda kvinnornas män förvärvsarbetar 94 % - 89 % av de män som inte har barn under 12 år och 98 % av dem som har barn. Totalt 4 000 av de deltidsanställda kvinnorna med barn har en man som inte förvärvsarbetar och 26 000 av de kvinnor som inte har barn. Praktiskt taget alla de förvärvsarbetande männen arbetar mer än 35 timmar i veckan.

Totalt 13 000 män arbetar mindre än 35 timmar i veckan. Flertalet av dessa män har ett heltidsarbete där den fulla arbetstiden är mindre än 35 tim/vecka, inte egentlig deltid. Arbetstider på 35 timmar eller mer i veckan är vanligare bland de män som har barn än bland dem som inte har barn.

82 % av männen har dagarbete, 11 % arbetar skift eller efter turlista och 7 % endast kvällar, nätter och/eller helger eller på udda tider.

4.2.10 Sammanfattning

Praktiskt taget alla deltidsanställda kvinnor är gifta/sammanboende med heltidsarbetande män.

Bland de deltidsanställda kvinnorna finns högre andelar medelålders och äldre kvinnor än bland de heltidsarbetande.

Knappt hälften av alla deltidsanställda kvinnor har barn under 12 år.

Enbarnsmödrar, flerbarnsmödrar och medelålders och äldre kvinnor skiljer sig åt vad gäller inkomster och anställningsvillkor. Enbarnsmödrarna har oftare än andra kvinnor bättre inkomster, arbetar oftare halvtid eller mer och har mindre ofta brister i anställningsförhållandena. Hälften av de medelålders och äldre kvinnorna arbetar inom serviceyrkena, mot bara ca en

¹ Endast sammanboende deltidsanställda kvinnor.

fjärdedel av de yngre kvinnorna. Tidigare förvärvsvana, "yrkesval" och arbetstider påverkar anställningsförhållanden och inkomster mer än anställningstidens längd.

För de sammanboende deltidanställda kvinnorna är mannens inkomster av avgörande betydelse för familjeinkomsterna. Ofta känner de sammanboende kvinnorna heller inte till sin mans inkomster. Omkring hälften av de ensamstående kvinnorna hade 1973 en inkomst under 15 000 kronor.

Obekväma arbetstider är vanligare bland mödrarna, och det gäller framför allt flerbarnsmödrarna. I hälften av barnfamiljerna arbetar den ena eller båda föräldrarna på helt eller delvis obekväma arbetstider.

4.3 Upplevda skäl till deltidarbete

De deltidarbetande har i SCB:s undersökning också tillfrågats om skälen till att de tagit arbete på deltid och inte på heltid.

SCB redovisar i sin rapport stor tveksamhet inför värdet av de resultat som man fått på denna fråga. Svaren måste ses i ljuset av kvinnornas levnadsförhållanden i övrigt, vilka anspråk de kan tänkas ha på ett arbete, på hur eventuella barn ska tas om hand, deras hälsa, utbildning osv. Samma svar kan ha helt olika innebörd för kvinnor i olika livssituationer.

Tveksamheten inför värdet av resultaten beror främst på att undersökningsmetoden – en kort telefonintervju – inte gett tillräckliga möjligheter för de intervjuade att nyansera sina svar eller för intervjuarna att ställa kompletterande frågor.

Frågan avser de skäl kvinnorna hade till att en gång börja arbeta deltid och inte de skäl de anser sig ha nu. Särskilt de äldre kvinnorna, som ofta arbetat deltid i flera år, kan ha helt andra skäl nu. Det är också sannolikt att en del av de intervjuade missuppfattat frågan och angett de skäl de anser sig ha nu.

De deltidanställda kvinnornas huvudsakliga skäl till att de tagit arbete på deltid och inte på heltid, samt andel efter ålder

Huvudsakligt skäl	Ålder		
	20–44 år	45–66 år	Samtliga
Tyckte deltid var lagom/ville vara hemma hos barnen	63	38	52
Hade svårt att ordna barntillsynen	6	1	4
Hushållsarbete	12	23	17
Studier	2	0	1
Brist på arbete	8	7	8
Restid, vård av anhörig, makes arbetstider ^a	1	5	3
Hälsoskäl	3	8	5
Ville ej, lönade sig ej	3	8	5
Andra skäl	1	1	1

^a Över hälften hade vård av nära anhörig som skäl.

Här redovisas bara det huvudsakliga skälet. Många av de intervjuade hade emellertid två eller flera skäl.

Litet mer än hälften av de deltidanställda kvinnorna har uppgivit att de tyckte deltid var lagom/ville vara hemma hos barnen. Tolkningen av innebörden av detta svar är särskilt svår. Vad är lagom? Det är ett begrepp som helt självklart har mycket olika innebörd för olika människor.

50 000 kvinnor har som huvudsakligt skäl till att de tog arbete på deltid och inte på heltid uppgivit hälsoskäl. Närmare en tredjedel av de ensamstående kvinnorna utan barn uppgav hälsoskäl – 14 000 av de 46 000.

Hälsoskäl är vanligast bland dem som arbetar i tillverkningsarbete och i serviceyrkena – dvs de yrkesområden där arbetsuppgifterna ofta är tunga.

Unga kvinnor och kvinnor med barn har mycket sällan uppgivit hälsoskäl som det huvudsakliga skälet.

Att annat arbete ej fanns att få var det huvudsakliga skälet för 43 000 deltidanställda kvinnor. Också detta skäl är vanligast bland ensamstående kvinnor, och framför allt bland de ensamstående kvinnorna utan barn. Det är också vanligare bland dem med korta arbetstider och låga förtjänster. Brist på arbete är vanligt bland dem som har pedagogiska yrken, men de antalsmässigt största grupperna finns i "husliga" yrken och i städarbete.

Restid, vård av nära anhörig och makes arbetstider har uppgivits av totalt 18 000 kvinnor. De flesta av dem har uppgivit att skälet var vård av nära anhörig. Nästan alla dessa kvinnor är barnlösa och i åldern 45-66 år. 9 000 har "husliga" yrken. Sannolikt är en stor grupp här anställda som hem-samariter för att vårda en anhörig.

Brist på barntillsyn var det huvudsakliga skälet för 24 000 kvinnor.

Studier är mycket ovanligt – det har bara uppgivits av knappt 6 000 kvinnor.

De allra flesta av dem som uppgivit hushållsarbete som det huvudsakliga skälet har inga barn under 12 år. Ju fler barn kvinnorna har desto mer sällan anser de att hushållsarbetet var det huvudsakliga skälet.

Också i arbetskraftsundersökningarna frågar man dem som är i arbete mindre än 35 timmar efter orsaken till detta. Deltidsundersökningen ger en något annan bild av de upplevda orsakerna än AKU. I AKU uppger drygt hälften av kvinnorna att de var upptagna med hushållsarbete – men bland dem finns säkerligen stora grupper som arbetar deltid av hälsoskäl, av brist på barnomsorg och därför att de vårdar en nära anhörig. Tillsammans 91 000 kvinnor har i deltidundersökningen uppgivit att något av dessa skäl var det huvudsakliga skälet till att de tog arbete på deltid och inte på heltid.

Många kvinnor har som ovan påpekats uppgivit flera skäl. Det finns stora grupper som har uppgivit att t ex hushållsarbete, brist på arbete och brist på barntillsyn var ett av skälen, men inte det huvudsakliga.

4.4 Barnens förhållanden

4.4.1 Föräldrarnas arbetstider och arbetstidsförläggning

Barn till deltidanställda mödrar efter ålder och moderns arbetstid

Antal barn	Barn till sammanboende moder	Barn till ensamstående moder	Totalt
f 1961–63	107 600	7 300	114 900
f 1964–66	110 900	8 300	119 200
f 1967–74	203 600	8 300	211 900
Samtliga	422 100	23 900	446 000

Sammanlagt finns det nära en halv miljon barn under 12 år som har deltidanställda mödrar. Av alla barn mellan 10 och 12 år har en tredjedel deltidanställd mor, av de yngre barnen omkring en fjärdedel.

Knappt hälften av barnen till deltidanställda mödrar är i förskoleåldern, drygt en fjärdedel av dem är i lågstadieåldern och likaså en fjärdedel i mellanstadieåldern. Nästan en tredjedel (31 %) saknar syskon i samma ålder, hälften har ett syskon under 12 år och 19 % har två eller fler syskon.

24 000 barn, 5 %, har ensamstående mor. 34 000 barn har en mor som är mellan 45 och 66 år. De flesta av dessa barn är mellan 10 och 12 år.

Antal barn efter moderns arbetstid

	1–9 tim/v	10–19 tim/v	20–34 tim/v
f 1961–63	11 600	30 900	72 400
f 1964–66	12 400	32 600	74 200
f 1967–74	25 800	54 400	131 700
Samtliga	49 800	117 900	278 300

Det är lika vanligt att förskolebarnen har mödrar som arbetar lång deltid, som att de äldre barnen har det. De allra flesta barnen – 62 % – har mödrar som arbetar halvtid eller mer. Mindre än 10 timmar per vecka arbetar mödrar till 50 000 barn.

Praktiskt taget alla männen (fäderna) arbetar heltid.

Mödrarnas arbetstidsförläggning

Antal barn	Dagtid (helg ibland)	Obekväma tider
f 1961–63	75 100	39 800
f 1964–66	73 700	45 500
f 1967–74	124 200	87 700
Samtliga	273 000	173 000

Totalt finns det 173 000 barn som har deltid arbetande mödrar som arbetar på obeqväma arbetstider. De äldre barnen har oftare mödrar som arbetar dagtid, de yngre mödrar med obeqväma arbetstider.

31 % av de minsta barnen (65 000 barn) har mödrar som arbetar enbart kvällar, nätter och/eller helger eller på udda tider. Detsamma gäller 28 % av lågstadiebarnen och 23 % av barnen mellan 10 och 12 år. 65 % av barnen i 10–12 årsåldern har mödrar som arbetar dagtid och 59 % av barnen i förskoleåldern.

En del av de barn, vilkas mor arbetar dagtid, har en far (sammanboende/make till modern) som arbetar på obeqväma arbetstider. Det gäller 30 000 fäder, och därmed sannolikt betydligt fler barn. Närmare hälften av alla barn i denna undersökning har alltså föräldrar som arbetar helt eller delvis på obeqväma arbetstider. I 23 000 barnfamiljer har båda föräldrarna obeqväma arbetstider.

4.4.2 Barnomsorgen

Barntillsynsform för barn till deltidanställda mödrar

Barntillsynsform ^a	Barnens ålder			
	f 61–63	f 64–66	f 67–74	Samtliga
Daghem, fritidshem, kommunal dagbarnvårdare	700	7 200	35 400	43 300
Privat fam.daghem, släkting, "barnflicka" m fl likn	8 400	21 400	84 100	113 900
Make	29 900	40 100	66 000	136 000
Andra barn, barnet klarar sig själv	72 500	46 200	7 500	126 200
Övrigt	3 400	4 400	18 900	26 700
Samtliga	114 900	119 300	211 900	446 100

^a För ca 12 % av alla barn har mer än en tillsynsform uppgivits. Här redovisas endast huvudsaklig form av tillsyn. Till "Övrigt" hör tillsyn av modern p g a graviditetsledighet, barnen följer med föräldrarna till arbetet/hemarbetande maka, lek-skola. Lekskola har i hela undersökningen bara uppgivits för enstaka barn. Den klart vanligaste "tillsynsformen" i gruppen "övrigt" är att barnet följer med till arbetet. Av de barn som tillses av andra barn eller klarar sig själva är det 90 % som klarar sig själva.

Den vanligaste tillsynsformen för barnen är att maken tar hand om dem när modern arbetar. Nästan en tredjedel av barnen har det så. 28 % av barnen klarar sig själva (några av dem har äldre syskon som tar hand om dem) och 26 % har privat familjedaghem eller liknande. 10 % har kommunalt ordnad omsorg – de flesta av dem är förskolebarn.

Det är lika vanligt att de barn vilkas mor har lång deltid som att de vilkas mor har kort deltid klarar sig själva. Kommunal barnomsorg har få av de barn vilkas mor har kort deltid. I stället är det vanligare att de tas om hand av fadern (maken) när modern arbetar, men ändå har hälften

av de barn som tas om hand av fadern en mor som arbetar halvtid eller mer. 79 000 av de 126 000 barnen som klarar sig själva har en mor som arbetar halvtid eller mer.

Barn som klarar sig själva

Många barn måste alltså klara sig själva. Det gäller i första hand de litet äldre barnen, men också 46 000 barn i lågstadieåldern och 8 000 barn i förskoleåldern.

Övriga tillsynsformer

De flesta av dem som har såk övriga tillsynsformer följer med föräldrarna till arbetet. Det är främst förskolebarnen som har såk övriga tillsynsformer. Av de 19 000 småbarnen i denna grupp följer de flesta med modern till arbetet.

Fadern (make) tar hand om barnen

36 000 förskolebarn har en förälder som arbetar på dagtid och en som arbetar kvällar, nätter och/eller helger (i allmänhet modern). Detsamma gäller 16 000 lågstadiebarn och 11 000 barn i mellanstadieåldern.

I varje fall för mödrarna till småbarnen innebär det att de knappast kan få någon sömn efter en arbetad natt.

19 000 förskolebarn, 13 000 lågstadiebarn och 10 000 barn i mellanstadieåldern har föräldrar som båda arbetar på helt eller delvis obekväma tider (skift, turlista, kvällar, nätter, helger). Det finns stora risker för att föräldrarnas arbetstider ibland kolliderar. Då tvingas man finna tillfälliga lösningar eller lämna barnen ensamma.

10 000 småbarn, 10 000 lågstadiebarn och 8 000 barn i åldern 10–12 år har föräldrar som båda arbetar dagtid, men ses ändå efter av make. Risken för att arbetstiderna trots allt kolliderar är särskilt stor för dessa barn.

Framför allt bland de barn som ses efter av make/pappa när modern arbetar finns sannolikt en inte obetydlig grupp som måste klara sig själva någon tid medan modern och fadern arbetar. Det är osannolikt att alla familjer klarar av att saxa arbetstiderna. Det gäller framför allt de familjer där båda arbetar dagtid. Det är ju också fullkomligt naturligt att nänniskor helst inte vill tala om att de är tvungna att lämna barnen ensamma någon tid.

Sammanfattning

Kommunal barnomsorg eller privat dagmamma har totalt 157 000 av de 446 000 barnen. 163 000 barn har alla möjliga – och omöjliga – omsorgsformer. 126 000 barn klarar sig själva.

Det vanligaste sättet för föräldrar att lösa barnomsorgsproblemen är att man försöker saxa sina arbetstider. Det innebär att familjelivet blir splittrat, småbarnsföräldrarna får för litet sömn och stora risker för att arbetstiderna trots allt kolliderar och man tvingas lämna barnen ensamma.

4.5 Undersysselsättning bland deltidsanställda kvinnor

Efterfrågan på arbete bland kvinnor är i stor utsträckning beroende av tillgången på arbete. Bland männen råder i det närmaste full sysselsättning. Mycket få män står utanför arbetslivet och ännu färre är deltidsarbetande. Bland män ökar den öppna arbetslösheten i lågkonjunkturer och vid driftsinskränkningar och företagsnedläggningar.

Bland kvinnorna har det ofta varit tvärtom. Efterfrågan på arbete – den öppna arbetslösheten – har ökat när tillgången på arbete ökat. Under de senaste åren har den öppna arbetslösheten och sysselsättningen ökat samtidigt bland kvinnorna, medan antalet s k latent arbetssökande (personer som skulle sökt arbete om de trott sig kunna få ett lämpligt sådant) minskat. När det blir bekant att ett företag ska lokaliseras till en ort med svag sysselsättning bland kvinnor brukar många kvinnor som tidigare inte sökt arbete göra det. Den registrerade arbetslösheten stiger då.

Män är alltså praktiskt taget alltid öppet arbetslösa om de saknar arbete, oberoende av tillgången på arbete och de allmänna utsikterna på arbetsmarknaden, medan kvinnor inte lika ofta som männen söker arbete om de inte tror sig kunna få något.

Detta innebär att det är mycket svårare att mäta den verkliga efterfrågan på arbete bland kvinnor än bland män. De metoder som används mäter relativt väl männens verkliga efterfrågan, men den ger en betydligt sämre uppfattning om kvinnornas. I allmänhet underskattar man kvinnornas efterfrågan på arbete – vilket bl a tagit sig uttryck i att utvecklingen av den kvinnliga förvärvsintensiteten underskattats i långtidsutredningarna de senaste åren.

Samma svårigheter finns naturligtvis när man vill mäta efterfrågan på mer arbete bland kvinnor som arbetar mindre än full tid. Med bara mycket små skillnader i sättet att fråga de deltidsarbetande kommer man till mycket olika resultat.

I AKU frågade man de vanligen deltidsarbetande om de *kunnat och velat ta mer arbete föregående vecka*. Där frågade man inte dem som var tillfälligt frånvarande.

I deltidundersökningen frågade man i stort sett *samma* kvinnor (men inklusive de deltidsarbetande som var tillfälligt frånvarande och exklusive egna företagare, ungdomar och pensionärer) hur många timmar per vecka de *för närvarande skulle vilja arbeta med den timlön de nu har*.

I AKU uppgav 9 % av de deltidsarbetande kvinnorna – 52 000 kvinnor – att de föregående vecka kunnat och velat ta mer arbete.

Enligt deltidundersökningen vill 15 % – 84 000 deltidsanställda, vuxna kvinnor – för närvarande ha mer arbete med nuvarande timlön.

Den största skillnaden i frågesättet ligger i att man i AKU frågar om föregående vecka, i deltidundersökningen används uttrycket "för närvarande". I deltidundersökningen har man dessutom angett den nuvarande timlönen som villkor, men något sådant villkor uppställs inte i AKU.

I båda fallen visar det sig att mycket stora grupper deltidsarbetande vill och kan ta mer arbete.

Efterfrågan på mer arbete har starkt samband med månadsförtjänst och

antal arbetade timmar. Det är i första hand de som arbetar litet och som har låga inkomster som vill ha mer arbete. Efterfrågan på mer arbete är också starkast i de glesast befolkade delarna av landet – där vill mer än en fjärdedel av de deltidanställda kvinnorna för närvarande ha mer arbete.

Däremot förefaller den nuvarande efterfrågan på mer arbete vara oberoende av om de deltidanställda kvinnorna har barn eller ej och av hur många barn de har, och inte heller finns några påtagliga skillnader mellan äldre och yngre.

Önskemål om mer arbete bland deltidanställda kvinnor efter yrke och arbetsgivare

<i>Yrke</i>	
Hälsa- och sjukvårdsarbete	9 900
Pedagogiskt arbete	6 100
Bokförings- och kassaarbete	3 500
Övriga kontorsyrken	4 900
Affärsbiträden	9 500
Transport- och kommunikationsarbete	3 900
Tillverkningsarbete	3 900
"Husligt" arbete	16 700
Städning	16 700
Övrigt servicearbete	4 100
Övriga yrken	5 100
<i>Arbetsgivare</i>	
Staten	4 800
Privat	40 400
Landstingen	10 700
Kommunerna	28 400
Samtliga	84 300

De största grupperna som för närvarande vill ha mer arbete finns i "husligt" arbete och i städarbete, men den andel som vill ha mer arbete i pedagogiskt arbete och i övriga yrken är högre. Dessa yrken är de där det finns en relativt stor andel kvinnor med lång utbildning.

De 84 000 deltidanställda kvinnor som önskar mer arbete är inte arbetslösa i den mening som arbetslöshet mäts i arbetskraftsundersökningarna. Där räknas den som helt saknar sysselsättning och söker arbete som arbetslös. Vi vet inte i vilken utsträckning de deltidanställda kvinnorna sökt mer arbete. Å andra sidan vet vi inte heller hur stora grupper bland de arbetslösa i AKU som *för närvarande* är beredda att börja arbeta, och inte heller känner vi vilka villkor i fråga om lön och andra arbetsförhållanden de ställer.

Från januari 1975 tillfrågas emellertid även alla personer som inte är sysselsatta (utom vissa ganska små grupper) om de föregående vecka kunnat och velat ta arbete. Enligt dessa mätningar är det fler deltidarbetande som omedelbart kan och vill ta mer arbete än det finns personer helt utan sysselsättning som kan och vill ta arbete över huvudtaget.

Hur man alltså än mäter, visar det sig att det finns fler deltidarbetande som vill ha mer arbete än det finns arbetslösa personer totalt. Andra kvartalet 1974 fanns det 73 000 arbetslösa män och kvinnor och 84 000 deltidsan-

ställda, vuxna kvinnor som ville ha mer arbete.

Dessa 84 000 deltidanställda kvinnor är partiellt arbetslösa. Andra kvartalet 1974 var totalt 2,1 % (35 000) av alla kvinnor i arbetskraften arbetslösa. Ytterligare drygt 5 % var alltså partiellt arbetslösa.

Det är emellertid omöjligt att veta om dessa 84 000 kvinnor är alla verkligt partiellt arbetslösa vuxna kvinnor. På samma sätt som efterfrågan på arbete bland kvinnor över huvudtaget är beroende av tillgången på arbete och på andra förhållanden i samhället är också efterfrågan på mer arbete det.

En mindre grupp deltidanställda kvinnor – 4 % motsvarande 23 000 personer – har sagt sig vilja arbeta mindre än de gör nu eller inte alls. Gruppen är så liten att det inte är möjligt att närmare beskriva den med avseende på yrke osv. Önskemål om mindre arbete/inte något arbete alls har inte något samband vare sig med civilstånd, om kvinnorna har barn eller ej eller hur många barn de har, ålder eller inkomst. Möjligen är det något vanligare att kvinnor som arbetar 25-34 timmar i veckan önskar arbeta mindre än kvinnor med kortare arbetstider.

Inte i något yrke är det antal kvinnor som önskar arbeta mindre än nu så stort att det från statistisk synpunkt kan anses säkerställt.

Sammanfattning

84 000 deltidanställda, vuxna kvinnor önskar för närvarande mer arbete med sin nuvarande timlön. De är alltså tillsammans fler än alla arbetslösa. Dessa kvinnor är partiellt arbetslösa. Det innebär att av alla kvinnor i arbetskraften är drygt 2 % helt arbetslösa och drygt 5 % partiellt arbetslösa.

5 Deltidsanställda män

Totalt finns det 42 000 deltidsanställda män mellan 16 och 74 år. Närmare hälften av alla dessa män är antingen ungdomar eller äldre (16–19 år eller 65–74 år). I åldrarna mellan 25 och 54 år finns endast knappt 9 000 deltidsanställda män, vilket är lika med 20 % av alla deltidsanställda män. Av alla deltidsanställda kvinnor är tre fjärdedelar i åldrarna mellan 25 och 54 år.

5.1 Familjeförhållanden

Hälften av de deltidsanställda männen är gifta eller sammanboende, vilket ju är en betydligt lägre andel än bland kvinnorna. Till allra största delen kan detta förklaras av att det finns en så stor grupp ungdomar bland de deltidsanställda männen.

Hälften av de deltidsanställda gifta männens hustrur förvärvsarbetar (10 000 personer). 5 000 av dessa kvinnor har en arbetstid på mindre än 35 timmar i veckan – vi vet inte om det rör sig om "egentlig" deltid eller är fråga om full arbetsvecka med kortare arbetstid än 35 timmar.

Endast några få deltidsanställda män har barn under 12 år. Antalet är så litet att det är mycket osäkert. Deltidsanställning tycks över huvud taget inte förekomma bland män med barn under 12 år.

5.2 Anställningstidens längd och sysselsättning före nuvarande deltidsanställning

De deltidsanställda männen har en helt annan bakgrund än de deltidsanställda kvinnorna. Ingen av de deltidsanställda männen var hemarbetande före nuvarande deltidsarbete. Drygt hälften hade heltidsarbete och drygt 40 % var studerande, sjuka eller permitterade. De flesta av dessa män var studerande.

De deltidsanställda männen har betydligt oftare än kvinnorna börjat sina anställningar under de senaste åren. 13 000 av de 42 000 deltidsanställda männen har haft sina nuvarande deltidsarbeten sedan 1970 eller tidigare.

5.3 Yrken

De deltidsanställda männen finns ofta i helt andra yrken än de deltidsanställda kvinnorna. Tre fjärdedelar – 30 000 – män har tillverkningsarbete, ”övriga” yrken, transport- och kommunikationsarbete eller är städare. I dessa yrken finns ca en tredjedel av alla deltidsanställda kvinnor – 190 000 personer.

Några av de yrken som är mycket vanliga bland deltidsanställda kvinnor förekommer knappast alls bland deltidsanställda män – det gäller framför allt hälso- och sjukvårdsarbete och ”husligt” arbete.

5.4 Arbetstidens längd och förläggning

Vanligen antal arbetade timmar för deltidsanställda män

Antal tim/vecka	Antal män	Andel
1-9	10 200	24
10-19	11 700	28
20-24	11 200	27
25-34	8 700	21
Samtliga	41 800	100

Drygt hälften av de deltidsanställda männen har alltså kort deltid. Detta är en betydligt högre andel än bland kvinnorna.

61 % av männen arbetar endast dagtid. Framför allt är enbart helgarbete vanligare bland män än bland kvinnor – 14 % av männen, motsvarande knappt 6 000 personer, arbetar enbart på helger mot 2 % av kvinnorna, motsvarande 12 000 personer.

Mycket få män har skiftarbete eller udda arbetstider.

En tredjedel av männen – 14 000 personer – saknar arbetstidsschema. Variationer i arbetstiden från dag till dag och/eller från vecka till vecka är också vanligt bland de deltidsanställda männen.

5.5 Anställningsförhållanden

Bara litet mer än hälften av männen anser sig vara fast anställda. En tredjedel uppger sig vara tills vidare eller extra anställda. Objektsanställning förekommer knappast alls bland deltidsanställda män.

80 % av de deltidsanställda männen arbetar 8 dagar eller mer i månaden. 30 % uppger att de får semester (betald ledighet) och 42 % att de endast får semesterersättning. 18 % – drygt 7 000 män – uppger att de varken får semester eller semesterersättning.

Internutbildning är än mer ovanligt bland deltidsanställda män än bland deltidsanställda kvinnor. Ett knappt mätbart antal män har befordrats under sin tid i deltidsanställning.

5.6 Inkomster

En tredjedel av de deltidsanställda männen förtjänar mindre än 500 kronor i månaden, vilket är en betydligt högre andel än bland kvinnorna. Men en lika stor del av männen som av kvinnorna tjänar också över 1 500 kronor i månaden.

De genomsnittliga timförtjänsterna är högre för männen än för kvinnorna, men det verkar också finnas en större spridning av timförtjänsterna bland män än bland kvinnor – alltså högre andelar bland männen har riktigt låga löner och likaså högre andelar har goda timförtjänster.

5.7 Fackföreningstillhörighet

Endast en tredjedel av de deltidsanställda männen är anslutna till någon facklig organisation. Detta är en betydligt lägre andel än bland kvinnorna. Männen har oftare än kvinnorna korta arbetstider, kort tid i anställningen och har sannolikt oftare deltidsanställning vid sidan av studier, vilket till stor del torde förklara skillnaden mellan män och kvinnor i organisationsgrad.

5.8 Sammanfattning

Totalt finns det alltså 42 000 deltidsanställda män mellan 16 och 74 år.

De deltidsanställda männen skiljer sig i nästan alla avseenden från kvinnorna. Medan de deltidsanställda kvinnorna till stor del är i de allra mest produktiva åldrarna, är männen det mycket sällan. Närmare hälften av alla deltidsanställda män är antingen ungdomar eller äldre.

Mycket få av de deltidsanställda männen har barn under 12 år.

Nästan alla män var antingen studerande eller heltidsarbetande innan de började sina nuvarande deltidsanställningar. En stor grupp har haft sina anställningar kort tid.

Männen har oftare än kvinnorna en lös anknytning till arbetsmarknaden, korta veckoarbetstider och oftare också brister i anställningsvillkoren. Organisationsgraden bland deltidsanställda män är mycket låg.

Männens genomsnittliga timförtjänster är högre än kvinnornas, men det förefaller också finnas en betydligt större lönespridning bland männen än bland kvinnorna.

De deltidsanställda männen finns i andra yrken än de deltidsanställda kvinnorna. Tillverkningsarbete och transport- och kommunikationsarbete är vanliga yrken bland deltidsanställda män, men mycket få finns i de "stora" kvinnoyrkena "husligt" arbete och hälso- och sjukvårdsarbete.

6 Analys av deltidssarbetet ur jämställdhetssynvinkel

Delegationens utgångspunkter för denna analys är följande:

Jämställdheten mellan män och kvinnor grundläggs i arbetslivet. Alla – män och kvinnor – har rätt till arbete på lika och goda villkor. Hinder i arbetslivet och i samhället i övrigt för detta måste undanröjas.

Arbetet ger social gemenskap med andra vuxna. Det ska också ge den arbetande möjligheter att ta till vara och utveckla sina personliga resurser.

Delegationen anser att en av de väsentligaste uppgifterna för sysselsättningspolitiken är att hävda de sämst ställda kvinnornas rätt till arbete på goda villkor. Därigenom medverkar man till att sociala och ekonomiska skillnader mellan enskilda människor, mellan olika grupper och mellan olika delar av landet utjämnas.

Kvinnorna har, likaväl som männen, rätt att kunna försörja sig själva genom förvärvsarbete.

Jämställdheten mellan män och kvinnor förutsätter att alla ska kunna förena förvärvsarbete, familjeliv och samhällsliv. Också i detta måste män och kvinnor ha lika villkor.

Alla barn har rätt till goda uppväxtvillkor. Jämställdhet mellan män och kvinnor är en av förutsättningarna för detta.

Deltidsarbetet orsakas av förhållanden i arbetslivet, i samhället och av arbetsbelastning och arbetsfördelning i hemmen. Det både påverkar och påverkas av graden av jämställdhet mellan män och kvinnor. Därför har deltidssarbetet följer inte bara för de kvinnor som arbetar deltid och deras familjer.

6.1 Orsaker till deltidssarbetets omfattning

Valet av yrke och arbete är knappast helt fritt för någon människa. Möjligheterna att förvärvsarbeta och friheten att välja begränsas av om det finns arbete och i så fall vilken typ av arbete som finns, av om man har utbildning och förvärvsvana men också av vilken typ av utbildning och förvärvsvana man har.

Stora hinder finns också i arbetslivets organisation och i arbetsmiljön. Många människor har dålig hälsa eller handikapp och för dem är det ofta mycket svårt att få ett arbete på goda villkor.

Brister i samhällets service, framför allt på god barnomsorg, hindrar stora

grupper kvinnor från att förvärvsarbeta.

Brister i de kollektiva kommunikationerna, bristande samplanering mellan bostäder och arbetsplatser och stora avstånd i glesbygd och i utspridda bostadsområden i storstäderna hindrar också kvinnorna från att förvärvsarbeta.

Faktorer som vi vet över huvud taget gynnar kvinnornas möjligheter att förvärvsarbeta medför också att de arbetar heltid i större utsträckning.

Kvinnor som bor på orter med gott om arbete, med goda kollektiva kommunikationer och med jämförelsevis väl utbyggd barnomsorg arbetar heltid i betydligt större utsträckning än kvinnor som bor på mindre gynnade orter.

Kvinnor med hög utbildning, och framför allt kvinnor med yrkesutbildning, arbetar heltid oftare än andra kvinnor.

Deltidsarbetet förefaller inte i påfallande stor utsträckning betingas av att kvinnor har små barn. Deltidsarbete är to m ovanligare bland mödrar till förskolebarn än bland kvinnor med barn i åldern 11–16 år. Endast omkring en fjärdedel av alla kvinnor som arbetar deltid har barn i förskoleåldern. Detta beror säkerligen på att den som inte kan arbeta heltid därför att hon har hand om små barn vanligen inte heller kan arbeta deltid.

Däremot är deltidarbete vanligare – och heltidsarbete ovanligare – bland medelålders och äldre kvinnor än bland yngre kvinnor. Förhållandena för de medelålders och äldre kvinnorna – som till stor del har sin rot i förhållandena för unga kvinnor under 1940- och 50-talen – spelar alltså en större roll för deltidssarbetets stora omfattning bland kvinnor än svårigheterna att nu förena ansvar för barn och förvärvsarbete.

Men svårigheterna att förena förvärvsarbete och omsorg om små barn och bristen på god barnomsorg är av mycket stor betydelse för de kvinnor som har små barn och som arbetar deltid.

6.2 Hinder att arbeta full tid

6.2.1 *Brist på arbete*

Ett avgörande hinder att arbeta full tid är bristen på arbete. Detta framgår av följande exempel: om alla de deltidssarbeten som nu finns omvandlades till heltidsarbeten skulle det motsvara mellan 300 000 och 400 000 nya heltidsarbeten. Omkring 50 000 av dessa heltidsarbeten skulle vara städarbete och lika många "husliga" arbeten, framför allt hemsamaritarbeten. I de övriga stora deltidssyrkena motsvarar en sådan omvandling mellan 10 000 och 40 000 nya heltidsarbeten.

Bara 5 timmar mer arbete i veckan för de 84 000 deltidssanställda, vuxna kvinnor som för närvarande önskar mer arbete motsvarar 10 000 nya heltidsarbeten.

Stora grupper deltidssanställda finns inom områden där sysselsättningen ökar, och beräknas fortsätta att öka.

Det gäller framför allt sjukvården, åldringsvården och barnomsorgen. Inom dessa områden är det alltså möjligt att helt eller delvis undanröja bristen på arbete för de deltidssanställda. Men många deltidssanställda finns också inom områden där sysselsättningen minskar. Det gäller t ex textilindustrin och detaljhandeln.

Att bristen på arbete är ett stort hinder framgår också av att kvinnor

som bor på orter med gott om arbete och en varierad arbetsmarknad arbetar heltid i betydligt större utsträckning än kvinnor som bor på orter där det är ont om arbete. På dessa orter är också den öppna och/eller dolda arbetslösheten bland kvinnor hög och efterfrågan på mer arbete bland deltidssarbetande stor. Dessutom har de som arbetar deltid och bor på orter med gott om arbete längre arbetstider än de som arbetar deltid och bor på orter där det inte finns lika gott om arbete.

6.2.2 Brist på god barnomsorg

Ett annat hinder är brist på god barnomsorg. 1974 fanns det plats för mellan 130 000 och 140 000 barn i daghem, fritidshem och kommunala familjedaghem. Samtidigt fanns det mellan 575 000 och 600 000 barn under 10 år med mödrar som arbetade 10 timmar eller mer i veckan. Närmare en halv miljon av dessa barn hade mödrar som arbetade halvtid eller mer. Dessutom fanns det barn med mödrar som studerade. "Hemma-pappor" fanns det knappast några alls.

Två tredjedelar av alla barn under 12 år med deltidsanställda mödrar ses efter av pappan när mamma arbetar, följer med föräldrarna till arbetet eller måste klara sig själva. Deras mödrar har rimligen inte några som helst möjligheter att arbeta heltid – knappast heller att välja hur många timmar eller när de vill arbeta.

Vi vet inte heller om de mödrar som har privat dagmamma, som har en släkting som ställer upp, som har barnflicka, plats på daghem, fritidshem eller hos kommunal dagbarnvårdare har några möjligheter att arbeta heltid. Det är inte säkert att alla kan få heltidsomsorg för sina barn och inte heller att de kan få det på de tider som de behöver.

Enligt en undersökning gjord av länsstyrelsen i Kopparbergs län bland skiftarbetande vid fyra arbetsplatser måste vart fjärde barn under 7 år och vartannat barn mellan 7 och 12 år klara sig utan omsorg någon del av dygnet.

SCB:s undersökning av de deltidsanställda visar att minst vart fjärde barn, och sannolikt ungefär vart tredje – sammanlagt 155 000 barn – till deltidsanställda mödrar måste klara sig själva någon tid medan föräldrarna arbetar. Det gäller de allra flesta mellanstadiebarnen, hälften av lågstadiebarnen och ungefär vart tionde förskolebarn.

Till detta kommer att i hälften av alla barnfamiljer där kvinnan arbetar deltid har den ena eller båda föräldrarna helt eller delvis obekväma arbetstider.

De allra flesta mödrar har inte kunnat välja mellan heltidsarbete och deltidssarbete. I stället har de fått lov att försöka anpassa sina arbetstider efter när och om de kan få någon barnomsorg.

Också betydelsen av bristen på barnomsorg kan illustreras med ett exempel. 400 000 av de barn som nu har deltidsanställda mödrar saknar plats i samhällets barnomsorg. Räknar man endast de barn som är 10 år eller yngre är det 300 000.

Delegationen anser att det är helt uppenbart att dessa barns mödrar skulle haft en helt annan möjlighet att välja mellan deltidssarbete och heltidsarbete om de haft tillgång till kommunal barnomsorg.

6.2.3 *Hinder i arbetslivets organisation, brister i arbetsmiljöerna och brist på utbildning och förvärvsvana*

Närmare hälften av de deltidsanställda kvinnorna har ingen eller liten förvärvsvana. Stora grupper saknar också yrkesinriktad utbildning. Det är i första hand dessa kvinnor som varit hänvisade till några få yrken i servicesektorn – städning, hemsamarit arbete, köksarbete och bespisningsarbete. Det är i första hand dessa kvinnor som har korta arbetstider. De yrken de har är tunga och lågavlönade. Som städare eller hemsamarit är man i stor utsträckning hänvisad till att arbeta ensam. Flera av yrkena är mer eller mindre organiserade som deltidsyrken – i den mån de över huvud taget är arbetstidsbestämda. Inkomsttryggheten är sämre i dessa yrken än i de allra flesta andra. Den fackliga organisationsgraden är låg. I dessa yrken finns en mycket stor grupp av dem som varit hemarbetande i flera år och som sannolikt inte som unga och säkert inte som äldre fått någon yrkesutbildning. De flesta har inte heller fått någon företagsintern utbildning.

Många av dem har säkerligen från början sökt deltidssarbete. De har familj som varit van att kvinnan funnits hemma. De flesta har sannolikt halv vuxna barn som fortfarande bor hemma. Många säger sig inte heller orka med ett heltidssarbete i så tunga yrken som det här är fråga om.

Deras valfrihet har varit mycket liten. De har knappast kunnat välja yrke. De har varit hänvisade till tunga yrken där arbetet ofta är upplagt som deltidssarbete.

Delegationen anser att den som i detta läge av stora brister i samhället "väljer" att arbeta deltid träffar ett val under starkt yttre tvång. Hårdast drabbar bristerna de allra svagaste kvinnorna – de som har många barn, som helt saknar utbildning och förvärvsvana, de som bor på orter där det är ont om arbete och ont om barnomsorg.

6.3 Hinder att arbeta deltid

Delegationen anser också att det finns hinder att arbeta deltid i stället för full tid.

Deltidssarbetets mycket ojämna fördelning mellan olika yrken visar att det i många yrken är svårt att få deltidssarbete.

För att det ska vara möjligt att stadigvarande arbeta mindre än full tid får man inte vara helt beroende av arbetsinkomster för sin försörjning. Det innebär att t ex ensamstående mödrar har små möjligheter att arbeta mindre än full tid. Det gäller naturligtvis framför allt de ensamstående mödrar som har lågt avlönade yrken.

För att kunna arbeta deltid och ändå försörja sig själv måste man alltså ha ett väl avlönat yrke.

Men stadigvarande deltidssarbeten förekommer i liten utsträckning i välavlönade yrken. I statlig tjänst finns möjlighet att få såväl deltidstjänster som förkortning av arbetstiden inom ramen för en heltidstjänst. Både deltidstjänster och nedsättning av arbetstiden ska främst beviljas av familjesociala skäl. I cirkulären om deltidstjänster och partiell tjänstledighet framhålls särskilt att detta ska kunna ske också vid s k kvalificerade göromål. Mindre än halvtid bör inte förekomma. Statliga arbetsgivare har en rätt

skiftande praxis i dessa frågor, och inom många områden är arbetsgivaren tveksam till större arbetstidsförkortningar på högre tjänster. Trots detta måste möjligheterna till nedsättning av arbetstiden och deltidssarbete i väl avlönade yrken i statlig tjänst anses som goda.

Ändå är deltidssarbete relativt ovanligt bland anställda i statlig och statsunderstödd verksamhet i bättre lönelägen.

Bland välavlönade statligt anställda män är det mycket ovanligt.

Hälften av de 6 500 statligt anställda i bättre lönelägen (drygt 4 000 kronor i månaden eller mer) som arbetar deltid är lärare på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan. Bland manliga lärare är deltidssarbete mycket ovanligt.

Men också bland kvinnliga lärare är deltidssarbete relativt ovanligt. Endast ca 14 % av alla kvinnliga ämneslärare arbetar deltid, mot genomsnittligt 37 % av alla sysselsatta kvinnor.

Ändå har ämneslärare ofta goda möjligheter att få deltidstjänstgöring. Ämneslärarna har också betydligt högre löner än de som arbetar deltid i de stora deltidssyrkena som tex städning och hemsamarit arbete.

De minskade möjligheterna till befordran och de ibland förändrade arbetsuppgifterna som otvivelaktigt följt med deltidstjänstgöring uppfattas som ett alltför stort hinder av väl avlönade personer. Ändå skulle människor i väl avlönade yrken få en långt bättre ekonomisk standard och betydligt bättre arbete och arbetsvillkor trots deltidssarbete än vad det stora flertalet av dem som nu arbetar deltid har några som helst möjligheter till.

Ett ökat antal deltidstjänster i bättre lönelägen – såväl i offentlig som privat tjänst – skulle inte öka möjligheterna för dem som nu har deltidssarbeten att få det bättre. De stora flertalet av dem som nu arbetar deltid har inga som helst möjligheter att få dessa bättre arbeten.

6.4 Rätten till arbete och deltidssarbetet

6.4.1 Rätten till försörjning

Deltid kommer alltid att innebära att möjligheterna att försörja sig själv genom förvärvsarbete minskar. I dag har flertalet av de deltidssanställda kvinnorna inga möjligheter att ekonomiskt klara sig själva. Den alldeles övervägande majoriteten av alla deltidssanställda är också kvinnor som är gifta med heltidsarbetande män. De relativt få deltidssanställda ensamstående kvinnorna har mycket små ekonomiska resurser.

De deltidssanställda har låga inkomster inte bara därför att de arbetar mindre än full tid utan också därför att de har lågt avlönade yrken. I flertalet av de stora "deltidssyrkena" är heltidsarbete en förutsättning för att man ska kunna försörja sig.

För att kunna arbeta deltid annat än kortare perioder och ändå försörja sig måste man alltså antingen ha ett högt avlönat yrke eller vara i det närmaste oberoende av egna arbetsinkomster för sin försörjning.

Eftersom skyddet vid arbetslöshet, sjukdom och dödsfall och pensionsförmåner helt eller delvis är knutna till inkomsten ger deltidssarbete också sämre trygghet. Med nuvarande regler går stora grupper deltidssanställda helt miste om en del sociala förmåner. Många andra förmåner blir mindre

värda därför att förvärvsinkomsterna oftast är små – det gäller framför allt pensionsförmånerna.

Om människor bara arbetar deltid under kortare perioder och under större delen av sitt liv heltid skapar detta knappast beroende av andra enskilda och den sociala tryggheten blir inte mycket sämre.

Men stora grupper kvinnor arbetar deltid under *lång* tid. Till detta kommer att närmare hälften av de deltidsanställda kvinnorna har varit hemarbetande under längre eller kortare perioder.

Kvinnan blir då ekonomiskt beroende av att äktenskapet består. En fränskild kvinna får ju inte del i sin mans pension och har heller inte rätt till änkepension efter honom om han skulle avlida. Först när hon når pensionsåldern får hon en egen försörjning genom folkpensionen.

6.4.2 *Rätten till social gemenskap*

Det är uppenbart att många deltid arbetande inte har samma arbetsgemenskap som de flesta heltidsarbetande. Främst syns det i den låga fackliga organisationsgraden bland de deltidsanställda. Den låga fackliga organisationsgraden har naturligtvis också andra orsaker – annars skulle den t ex inte variera så kraftigt mellan deltid arbetande i olika yrken. Men det finns faktorer i deltid arbetet som sådant som gör att de deltid arbetande riskerar att få mindre del i gemenskapen i arbetslivet.

I yrken och branscher där deltid arbete är mycket vanligt kan det innebära ett ständigt byte av arbetskamrater, eller att arbetskamrater inte träffas annat än då de byter av varandra.

Deltid arbete är också vanligt i sådana yrken och branscher där man arbetar ensam – bland städare och hemsamariter. För dem som har dessa yrken skulle heltid arbete i och för sig knappast ge en mycket bättre arbetsgemenskap. Möjligen skulle intressegemenskapen, och därmed det fackliga engagemanget, öka och på så sätt också gemenskapen bland de anställda.

Att organisera deltid arbete i fungerande arbetslag, där medlemmarna mer eller mindre ständigt är beroende av varandra är svårt och ställer dessutom stora krav på anpassning från de andra medlemmarna i gruppen. Det finns en risk för att de deltid arbetande mera sällan kan ingå i arbetslag utan i stället får "ensamuppgifter".

Deltid arbetet som det nu fungerar ger alltså inte samma möjligheter till social gemenskap som heltid arbete. Individuella arbetstidsförkortningar medför en risk för att den arbetande går miste om gemenskap i arbetet. Detta i sin tur verkar leda till ett svagare fackligt engagemang.

6.4.3 *Rätten att ta till vara sina personliga resurser*

Om arbetsmarknaden är organiserad så att det finns särskilda deltid arbeten finns det alltid risk att människor som egentligen vill ha heltid arbete tvingas ta ett deltid arbete.

Den stora efterfrågan på mer arbete bland de deltidsanställda kvinnorna visar att det nuvarande deltid arbetet inte tillräckligt tar till vara människors arbetsvilja.

De deltidсанställda har ofta varit hemarbetande innan de börjat arbeta deltid och de flesta saknar yrkesutbildning. Det borde alltså vara angeläget att de får utbildning för att deras resurser ska kunna tillvaratas i arbetet. Men de stora flertalet av dem har inte fått någon internutbildning.

De deltidсанställda som fått internutbildning är i första hand de offentligt anställda och de som redan har en längre yrkesutbildning. Man vet att den statliga internutbildningen i störst utsträckning går till redan välutbildade och välavlönade yngre män, mindre till kvinnorna och allra minst till de deltidсанställda kvinnorna. Trots detta har de statligt anställda deltidssamarbetande kvinnorna i betydligt större utsträckning än framför allt de privatanställda kvinnorna fått någon internutbildning.

Om resurserna för internutbildning är begränsade finns det alltid en risk för att deltidssamarbetande mera sällan än heltidssamarbetande får internutbildning. Kostnaderna för internutbildning blir ju lika stora för en deltidssamarbetande som för en heltidssamarbetande. Men de deltidssamarbetande har stort behov av internutbildning för att deras ställning i arbetet inte ytterligare ska försvagas.

Mycket av möjligheterna till utveckling ligger också i de dagliga arbetsuppgifterna och i samarbetet med andra. Men delegationen anser att det finns en uppenbar risk för att de deltidssamarbetande kommer utanför arbetsgemenskapen och får mer rutinbetonade arbetsuppgifter än de heltidssamarbetande.

6.4.4 Sysselsättningspolitikens medverkan till att sociala och ekonomiska skillnader mellan individer, grupper och regioner utjämnas

Deltidssamarbetet är starkt koncentrerat till några få yrken. Det har effekter som motverkar ekonomisk och social utjämning på arbetsmarknaden. Den fackliga anslutningen bland deltidssamarbetande är oftast mycket låg, och detta beror delvis på deltidssamarbetet som sådant.

De anställda i deltidssyrken och -branscher har därför svårare att hävda sina intressen, både i lönefrågor och andra frågor.

Eftersom det praktiskt taget bara är kvinnor som arbetar deltid, och deltidssamarbete dessutom mest bara förekommer i kvinnodominerade yrken, bidrar deltidssamarbetet till att upprätthålla skillnader i lön och inflytande mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden.

Och detta försvårar i sin tur arbetet med att bryta upp den könsdelade arbetsmarknaden. Ju sämre villkor som finns i kvinnoyrkena, desto mindre benägna lär männen bli att söka sig till dessa yrken.

Det myckna deltidssamarbetet har hittills också delvis dolt den stora regionala obalansen. Sysselsättningen bland kvinnor i stockholmsområdet är inte bara högre än i övriga delar av landet och framför allt än i glesbygd mätt i *antalet sysselsatta*. Kvinnorna i framför allt glesbygden arbetar också mera sällan heltid, och deras deltidssamarbeten består i stor utsträckning av kort deltid.

6.5 Deltidsarbetet och jämställdheten i familjen

Delegationen anser att jämställdhet i familjen bl a förutsätter att båda makarna är eller vet att de när som helst kan bli ekonomiskt självförsörjande. Men deltidssarbete förekommer i stort sett endast bland gifta kvinnor. Deras möjligheter att få heltidsarbete är begränsade, och mycket få har några garantier för att kunna klara sin försörjning om de måste. Den stora majoriteten av de deltidssanställda kvinnorna har också mycket små inkomster.

Om båda makarna i en familj skulle övergå till deltidssarbete – så som det ser ut i dag och med de inkomster man i dag kan få av ett deltidssarbete – skulle en persons ekonomiska beroende av den andra ersättas av ett ömsidigt mycket starkt ekonomiskt beroende.

I de flesta familjer har man därtill redan i dag mer än en heltidsinkomst. För dem skulle det innebära en rätt stor minskning av den totala familjeinkomsten om båda i stället arbetade deltid.

Jämställdheten i den enskilda familjen blir ju inte heller större om det är mannen som arbetar deltid och kvinnan som arbetar heltid.

Det stora flertalet ensamstående kvinnor arbetar heltid, oberoende av om de har barn eller ej. De har ingen att dela ansvar och hushållsarbete med. Det faktum att en kvinna är ensamstående minskar inte problemen med barnomsorgen – men hon har knappast mycket annat att välja på än att ta hand om alla problem, allt ansvar och allt arbete ensam. Några möjligheter att lätta på bördan genom att arbeta deltid har hon knappast. Endast 60 000 av de deltidssanställda kvinnorna är ensamstående. 17 000 ensamstående kvinnor med barn under 12 år arbetar deltid.

Den alldeles övervägande majoriteten av alla deltidssanställda kvinnor är gifta med heltidsarbetande män. Deltidsarbetet bland kvinnor betingas alltså i stor utsträckning av heltidsarbetet bland män, och deltidssarbete bland gifta kvinnor möjliggör för männen att arbeta heltid på de villkor som nu råder på arbetsmarknaden. Sannolikt sköter de deltidssarbetande kvinnorna hela eller nästan hela hushållsarbetet.

Att heltidsarbetet bland män är en förutsättning för deltidssarbete bland kvinnor innebär emellertid inte att storleken på mannens inkomster spelar roll för om kvinnorna arbetar heltid, arbetar deltid eller är hemarbetande. Det finns inte något samband mellan mannens inkomster och kvinnornas sysselsättningsförhållanden.

De deltidssanställda kvinnorna är också ekonomiskt beroende av sina män. Är deltidssarbetet långvarigt medför det också ett beroende av äktenskapets fortbestånd ända upp till pensionsåldern.

Säkerligen har också de deltidssanställda mödrarna det huvudsakliga ansvaret för barnen, och under alla förhållanden mer tid för dem.

Vi vet från undersökningar av bl a Rita Liljeström att om en far ensam får ta hand om sitt eller sina barn får de ofta mycket bra kontakt med varandra. Men det faktum att föräldrarna i "deltidsfamiljerna" ofta försöker saxa sina arbetstider och på så sätt lösa barnomsorgen innebär ändå inte alltid att mannen får tillfälle till umgänge med barnen. Också i de flesta av dessa familjer har mannen dagarbete, medan kvinnan arbetar på obekväma tider. I många fall måste det innebära att mannen (pappan) är ensam med barnen bara när de sover. Under barnens vakna tid tar modern hand

om dem. Arbetstiderna i barnfamiljerna är alltså ofta sådana att det blir modern som tar hand om barnen under deras vakna tid, betydligt mera sällan fadern.

Stadigvarande deltidsarbete bland gifta kvinnor medför inte någon väsentligt ökad jämställdhet i familjerna. I stället kan den traditionella ansvars- och arbetsfördelningen i familjerna upprätthållas. Det förefaller inte heller särskilt mycket öka männens möjligheter till kontakter med sina barn och det permanenta kvinnornas ekonomiska beroende av sina män. Samtidigt är det en av förutsättningarna för heltidsarbete bland männen på nuvarande villkor.

I de familjer där båda eller den ena av makarna arbetar på helt eller delvis obekväma tider splittras familjelivet, och i många fall har barnen inga eller osäkra omsorgsformer.

Faktorer både på arbetsmarknaden och i hemmen samverkar till att det blir kvinnorna och inte männen som deltidsarbetar. Det ger kvinnorna ett visst ekonomiskt oberoende och förstärker familjens gemensamma ekonomi, men påverkar i mycket liten utsträckning den traditionella arbets- och ansvarsfördelningen i hemmen.

6.6 Deltidsarbetet och jämställdheten i samhällslivet

Det underlag som finns för denna del av analysen är i första hand material från levnadsnivåundersökningen 1968.

Detta material är nu nästan sju år gammalt. 1974 upprepades emellertid undersökningen. Från denna har vi dock inte några uppgifter om t ex politisk och facklig aktivitet bland deltidsarbetande jämfört med heltidsarbetande. Men även om en del förändringar skett i hela befolkningen sedan 1968 är det dock troligt att de skillnader och likheter som fanns redan 1968 mellan heltidsarbetande, deltidsarbetande och hemarbetande är i stort sett desamma nu.

Levnadsnivåundersökningen visade avsevärda skillnader mellan män och kvinnor i politisk och facklig aktivitet och i möjligheter att hävda sina intressen. Stora grupper kvinnor deltog inte i någon form av politisk aktivitet. De kvinnor som särskilt ofta stod utanför alla politiska sammanhang var de hemarbetande.

Hemarbetande, deltidsarbetande och heltidsarbetande kvinnor skiljer sig från varandra i samhällsaktivitet i någon utsträckning att tala om bara i ett enda avseende, nämligen facklig anslutning och aktivitet. Heltidsarbetande kvinnor är betydligt oftare fackligt organiserade och fackligt aktiva än deltidsarbetande. Hemarbetande kvinnor är – av helt naturliga skäl – mycket sällan fackligt organiserade eller fackligt aktiva. Heltidsarbetande, deltidsarbetande och hemarbetande kvinnor är ungefär lika ofta – eller snarare lika sällan – politiskt aktiva.

Inte heller mellan heltidsarbetande, deltidsarbetande och hemarbetande med ungefär lika mycket hushållsarbete finns några skillnader i politisk aktivitet. Skillnaderna i facklig aktivitet kvarstår dock.

Endast en mycket liten andel av de deltidsanställda kvinnorna har i SCB:s

undersökning uppgivit att det huvudsakliga skälet för dem att arbeta deltid var föreningsengagemang. Detta skäl är däremot inte så ovanligt bland de deltidanställda männen.

Den tid som en deltidssarbetande kvinna "får över" genom att arbeta deltid ägnar hon uppenbarligen inte åt samhällsaktiviteter. I stället utför hon sannolikt mer hushållsarbete, d v s tar sitt traditionella ansvar för hem och barn.

Deltidssarbetet minskar kvinnornas fackliga anslutning och intresse och medverkar därigenom till skillnader mellan män och kvinnor i inflytande i arbetslivet. Deltidssarbetet leder heller inte till någon ökad politisk aktivitet. Utbildning och arbetsförhållanden spelar stor roll för människors politiska deltagande. De deltidssanställda kvinnorna har i mycket stor utsträckning lågt avlönade och lågt värderade yrken, ofta brister i arbetsförhållandena och därtill oftare än heltidssarbetande kvinnor låg utbildning och mindre möjligheter till utveckling i arbetet.

Deltidssarbetets stora omfattning bland kvinnor – betingat av brist på arbete och brister i arbetslivet, brister i samhällets organisation och service och av den traditionella ansvarsfördelningen i hemmet – ökar knappast jämställdheten mellan män och kvinnor i samhällslivet.

6.7 Till slut

Arbetet har alltid ett värde, både för den enskilda individen och för samhället. Det gäller självklart både heltidssarbete och deltidssarbete.

Även om det stora flertalet av de deltidssarbetande kvinnorna inte har några möjligheter att försörja sig själva på sina inkomster, ger det ändå ett värdefullt och ofta nödvändigt tillskott till familjens inkomster. Det ger också "egna" inkomster – och för många av de deltidssanställda kvinnorna kan det vara för första gången i livet som de har det.

Även om deltidssarbete ofta inte ger samma sociala gemenskap i arbetet som heltidssarbete ger det ändå i allmänhet någon kontakt med andra vuxna människor utanför hemmet.

Även om deltidssarbete ofta dåligt tar till vara de deltidssarbetandes resurser, är det oftast ändå mer utvecklande och tar bättre till vara kvinnornas resurser än inget förvärvsarbete alls.

För den som inte har möjlighet att arbeta heltid är deltidssarbete i många fall ett bra sätt att behålla yrkeskunskaper.

Men delegationen anser att deltidssarbetet, som det ser ut i dag och jämfört med heltidssarbetet, har många negativa sidor, både för den enskilda kvinnan och som företeelse på arbetsmarknaden. Det ger bara undantagsvis egen försörjning och minskar den sociala gemenskapen och möjligheterna för människor att ta till vara sina personliga resurser. Det försvårar också arbetet med att bryta upp den könsdelade arbetsmarknaden och bidrar bl a därigenom till att skillnader i lön och inflytande mellan män och kvinnor består.

Delegationen anser inte att deltidssarbetet bland kvinnor bidrar till jämställdheten i familjen. Tvärtom möjliggör kvinnornas deltidssarbete att män-

nen kan arbeta heltid på de villkor som i dag råder på arbetsmarknaden. Samtidigt medverkar detta till att den traditionella ansvars- och arbetsfördelningen efter kön i hemmen kan bestå.

Deltidsarbete bidrar till en minskad facklig aktivitet bland kvinnor.

Kvinnornas politiska deltagande betingas uppenbarligen till stor del av andra faktorer än om de är hemarbetande, deltidssarbetande eller heltidssarbetande.

Men dagens arbetsmarknad tar bara sällan hänsyn till att människor har andra förpliktelser och intressen i livet än arbetet. Det är en arbetsmarknad som överutnyttjar många människor – oftast män – och illa tar till vara kvinnornas resurser.

Och därför är deltidssarbetet bland kvinnor i mycket ett uttryck för brister i samhället och för den bristande jämställdheten mellan män och kvinnor. Deltidsarbete som en bestående företeelse på arbetsmarknaden kommer inte att leda till jämställdhet mellan män och kvinnor. Det kan aldrig ersätta vare sig en allmän arbetstidsförkortning eller en fullt utbyggd barnomsorg.

Delegationen anser i stället att deltidssarbetets stora omfattning bland kvinnor är ett starkt argument för en förkortning av den dagliga arbetstiden för alla och för en fullt utbyggd god barnomsorg.

En allmän arbetstidsförkortning ger alla män möjligheter att arbeta mindre och ägna sig mer åt familjen och framför allt barnen, medan det ger kvinnorna bättre möjligheter att arbeta heltid. Sammantaget ger en allmän arbetstidsförkortning möjligheter till en jämnare fördelning framför allt av arbetet i hemmet och ansvaret för barnen mellan män och kvinnor. En fullt utbyggd barnomsorg skulle ge många kvinnor verkliga möjligheter att arbeta heltid.

Men i dag är deltidssarbete för kvinnor i många familjer det enda och bästa alternativet. Därför måste de deltidssarbetandes ställning stärkas. Men deltidssarbetet i den form som det i dag mestadels förekommer får inte bli en permanent företeelse i vissa yrken, i vissa delar av landet eller i vissa branscher. Tillgången på deltidssarbete ska inte styras av brist på arbete, av brist på god barnomsorg eller av brist på utbildning och förvärvsvana utan av de enskilda människornas önskningar och behov.

Statens offentliga utredningar 1976

Kronologisk förteckning

1. Arbetsmiljölöslag. A.
2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölöslag. A.
3. Rapport i psykosociala frågor. A.
4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. A.
5. Säkerhetspolitik och totalförslvar. Fö.
6. Deltidsanställdas villkor. Ju.

Statens offentliga utredningar 1976

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. 1. Deltidsanställdas villkor. [6]

Försvarsdepartementet

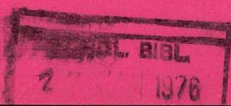
Säkerhetspolitik och totalförsvar. [5]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsmiljöutredningen. 1. Arbetsmiljölager. [1] 2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölager. [2] 3. Rapport i psykosociala frågor. [3] 4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. [4]



LiberFörlag
Allmänna Förlaget



ISBN 91-38-02683-X